



TO MALO PIJESKA NA DLANU

MARINKO KOŠČEC



SADRŽAJ

I.	2
II.	7
III.	11
IV.	18
V.	22
VI.	29
VII.	36
VIII.	52
IX.	65
X.	81
XI.	97
XII.	107
XIII.	110
XIV.	114
XV.	118
XVI.	122
XVII.	125
XVIII.	131
XIX.	134

XX.	149
XXI.	152
O autoru	157
Impresum	158

Taj je čovjek bio tako dugo odsutan da je za ženu koju je napustio naposljetku prestao postojati.

A tu je ženu toliko razdirala ta misao da je čovjek naposljetku stvarno prestao postojati.

Jacques Sternberg, *Odsutnost*

I.

Ponovno sniježi; bit će da je počelo u ono doba kad noć uzme predah od mrcvarenja te me izruči ravnomjernom crnilu. Ne čuješ ga, ali osjećaš iza stakla, a zvukovi s ulice su mekaniji, kao kroz gazu propušteni. Prvi je autobus zacvilio točno u pet i petnaest, pokupio dvije već skorene spodobе što su alkoholu u sebi uspravnost održavale zagrljajem, otpuhnuo kao u znak prezira prema tako skromnom zalogaju ljudskosti, odgundao uz Victoria's street. U pola šest ispraznili su kontejnere. Prošla je ralica, pršić s ceste nagrćući na hrpe koje će kasnije otputovati kamionima. Počeli su kapati automobili, dok nisu popunili sve četiri trake prema centru, poput čudovišnih pčela koje hrle izvoru otrova po svoju dnevnu dozu; brujanje će im postupno zamrijeti tek oko ponoći, zajedno s tutnjavom avionâ što polijeću ili slijeću svakih petnaestak minuta, tako blizu da se može pročitati ime kompanije, jedno egzotičnije od drugog.

Pada danonoćno. Odahne koji sat pa nastavi zasipati, bez žurbe, temeljito, sunce pripuštajući tek kao uspomenu. Kažu da ne pamte ovako hladnu zimu; kad se popne do minus petnaest, poželiš izaći u kratkim rukavima. Kanadsku zemlju, onaj tanki sloj na koji misle zemljopisne karte, još nisam ugledao ispod snježne kore. Zaleđeno je i jezero; prošlog sam se vikenda odvezao autobusom niz Red river i prošetao po obali, premda je o njoj besmisleno govoriti. Nešto ispod jednolično izbijeljene ravnice daju naslutiti samo divlje guske što se premještaju s kraja na kraj, prikovane uspomenama ili jer se ne mogu sjetiti nijednog zamjenskog mjesta. I mirisi su zarobljeni ledom, sve je sterilno, bijelo, gluho, poput hladnjače u kojoj čekamo, i guske i ljudi, svoj red za obdukciju.

Već dulje od godinu dana, svakog jutra, budim se u pet. Trzaj, lupanje srca, a zatim mogu jedino u mraku zuriti u iste bolne misli; čim se svijest pokrene, tu su. Mjesecima me nisu uopće napuštale; u najboljem slučaju, ustupile bi malo mjesta nečemu što se tražilo na poslu, ali ni trena me ne prestajući gaziti, prekapati, mrviti u sve sitnije krhotine. Otkako sam stigao u Kanadu, stvari se ipak popravljaju. Tijelo je odrvenilo; kad počne ubadati, mogu se i nasmiješiti. Nema u tome ničega smiješnog, ali zašto ne, smijmo se. Zašto ne bismo uz pivo podijelili koji masni vic, vozili se podzemnom željeznicom, pržili kobasice, išli u muzej, ili u *strip-joint*. *Sure*, rekao sam kad je Jeremy to predložio kao način da obilježimo moj rođendan, nakon što mi je izletjela glupost da sam rođen prije točno trideset tri godine. Zasigurno mi je time namjeravao ugoditi; nisam ga htio razočarati. Nešto mi govori da on nije uživo ni vidio, kamoli dotaknuo golo žensko tijelo; to samo dopunjuje njegovu mističnu

auru.

Dok pišem na kuhinjskom stolu Jeremy leži u svojoj sobi, u nepromjenjivu položaju mumije, cijela dva metra beživotno ispružena na leđima. Još mu ostaje petnaest minuta do budilice; da je vikend, potrajalo bi do podneva. Ne znam što ga točno čini mistikom, ali nemam drugog imena za blaženstvo koje iz njega struji, za osjećaj da je na samo njemu poznat način postigao apsolutnu ravnotežu, punoću, zaokruženost unutar vlastita tijela. Čovjek bi se na prvi pogled ražalostio nad prizorom tako umrtvljene ljudine, sazdane od sâmihi mišića, trobrodnh ramena, plave kose koja mu, svezana u rep, seže do stražnjice; kad obore stoljetni hrast, srce zazebe jače nego kad nastrada šljiva. Ali nema zbog čega; on je sa sobom u potpunu miru, svakom pogledu uzvraća osmijehom, kod kuće kao i na poslu. Nijednom ga nisam vidio uzrujana niti čuo povisiti glas. Jednako pomno i zadovoljno, kao da je upravo to aktivnost kojom se postiže nirvana, ruši zidove pneumatskim čekićem i za doručkom miješa pahuljice u posudi dok se ne pretvore u jednoličnu masu, potom meditira nad svakom žlicom. Na pitanja odgovara blago i dobrohotno, sâmi ih nikad ne postavlja. Ni ja; teško da je mogao naći prikladnijeg sustanara. Ne dovodim posjetitelje, nisam bućan, ne proizvodim gotovo nikakve zvukove, a tu sam, to je neosporivo, barem tijelom. On mi, na svoj diskretan način, daje do znanja da to primjećuje i cijeni.

Samo je jednom, kad sam stigao, rekao nekoliko riječi o sebi, s istom mekoćom u glasu i nepomućenim osmijehom. Nedavno se doselio iz malog mjesta pedeset milja sjevernije, kad mu je umrla majka. Davno oboljela od multiple skleroze, zadnjih dvanaest godina bila je nepokretna. Do njegove zrelosti živjeli su od socijalne pomoći. Oca nije nikad vidio trijeznog, a od svoje pete godine viđao ga je u kući preko ceste, kod udovice s kojom je započeo novi život, dok ga nije izgubio u požaru koji je sam uzrokovao, cigaretom zapalivši krevet. Imao je i brata, starijeg, dok mu nije u lovu puška eksplodirala pred licem. U Winnipegu mu se sviđa.

U subotu dvadeset devetog, hamburgeri na tavi i prefabricirani pomfrit s poklonjenim kećapom, pa odiseja u winnipešku noć. Jeremyjevim klopotavim Chevroletom kroz kozmopolitsku četvrt izniklu kraj aerodroma, labirint zgrada s barem petnaest katova i subvencioniranom stanarinom. Pa kroz tunel koji tvore aluminijski monstumi nanizani uz cestu, toćnije njihovi obrisi rasplinuti pod neonskim aureolama i stupovima gustog dima, zatim kroz ledom okovanu pustopoljinu. I na kraju prizemna brvnara s natpisom *Nude Inn*, izvana i iznutra ukrašena nizovima razigranih žaruljica, u čast Novoj godini. Tu smo Jeremy i ja proslavili moje rođenje, naizmjeničnim rundama piva. Prvu je platio on, pa ja, pa još jedan

daj-dam. Svaki smo put nazdravili, izmjenjujući značajne poglede, između uglavnom šuteći. On je gledao prema pozornici, ali po izrazu lica mu čovjek bi rekao da tamo žubori gorski potočić i s njega se napaja lane. Djevojke su se smjenjivale, same ili u parovima, omatale se oko metalne cijevi ili jedna oko druge, pokazujući sve više akrobatike. U pauzi mi je nešto govorio na uho ali muzika je bila preglasna a ja previše umoran; uzvratio sam kimanjem glave. Na povratku je samo ustvrdio da smo imali odličan stol i ja sam se složio.

Sutradan, ostavio sam ga njegovoj mistici prije ručka. Hladnoća je derala kožu s lica; nakon petnaestak minuta cupkanja, vlak je stigao prazan. Sve dok uron pod zemlju nije najavio primicanje centru, vrata su se uzalud otvarala i zatvarala. Do Yong streeta skupila se tek šačica umotanih preko glave, i svatko se požurio skutriti na jednom od zagrijanih stolaca. U kineskoj četvrti neki su dućani bili otvoreni. Iz jedne pekarnice izbijala je para, kroz procijepa u trošnim prozorima; ušao sam i kupio vrećicu peciva s račićima i s ananasom, od čovječuljka koji nije prestao zahvaljivati ni kad sam zatvorio vrata, te mi je još jednom mahnuo zalijepljen za orošeno staklo. Od poslijepodneva, sjećam se samo da sam neko vrijeme listao knjige u podzemnom trgovačkom kompleksu, naglo potonulom u apatiju nakon Božićne groznice, premda su i dalje treptala neonska obećanja da ćemo u 2006.-oj ostvariti sve svoje želje.

Nekako se dovuklo vrijeme za večeru. Jedan je rukom ispisani pano mamio tajvanskim delicijama uz specijalni blagdanski popust u restoran koji se, u dnu dvorišta, ugurao između cvjećarnice i pogrebnog poduzeća. Odmah iza praga propinjala se recepcija tek neznatno niža od mene, s pravim hotelskim zvonceom po kojem je trebalo udariti da se netko pojavi. Pojavilo se zastrašujuće široko žensko lice; tih nekoliko sekundi dok me promatralo odozgo, preko recepcije, nisam bio siguran da se ne radi o šali, karnevalskoj masci koju ovdje navlače u znak dobrodošlice. *Eat one person*, rekla je s intonacijom koju je zacijelo smatrala upitnom, pa sišla s prijestolja i pokazala mi prstom da je slijedim, u potpuno praznu dvoranu. Odabir stola ipak je zahtijevao da razmisli; smjestila me u jedan od boksova za parove, iza raskošnog paravana od šperploče, ukrašene džunglom reljefnih vitica, žarkocrvenih, zelenih, zlatnih. Prostorija se gušila od živopisne raskoši, pozlate i plastike. Svakim je stolom kraljevao buket umjetnog cvijeća, na ružičastim zidovima visjeli su umjetni svijećnjaci i brojne orijentalne apstrakcije, a sa stropa, točnije plahti razapetih nisko nad glavom, šareni papirni zmajevi s isplaženim jezicima. Kao kontrapunkt kolorističke egzaltacije, tijekom sveg vremena koje sam proveo u toj ustanovi, iz zvučnika se cijedio beskrvan ženski glas, toliko žalopojan da bi tapison već proplakao da razumije tajvanski, praćen, naprotiv, prilično živčanim klavirom, koji je povremeno vukao na francusku šansonu,

povremeno na salsu. I prodornim zujanjem koje je na mahove potpuno zagušivalo glazbu.

To je trajalo i trajalo, a hrana nije dolazila. Jedino miris prženja, težak i obilat, i užurbano zveketanje posuđem, kao da je cijela brojna obitelj tamo unutra zapela da opsluži nahrupjelu svjetinu, premda se do kraja obroka ni pas nije pojavio. Gazdarica mi je naposljetku ipak donijela školjke koje sam naručio, svečano ih predstavila uključujući i njihovu pratinju, zdjelicu riže i bocu obične vode, i imale su okus svinjetine. Vraćajući mi kusur, zabrinuto koliko i razočarano, rekla je *Not eat much*. Odgovorio sam svojom najboljom simulacijom tajvanskog osmijeha s naklonom.

U izobilju winnipeških gastronomskih atrakcija, nijednu ne posjećujem dvaput. Jučer, kod Japanaca, dekor upravo suprotan: pravokutne, asketske, prijekorno čiste linije; minimum boja, blijedožuta i crna; svjetlost diskretna, prigušena plohama rižinog papira; bez glazbe. Tu se kod ulaza postrojavaju, vlasnik i njegova žena, i dva momka, očito sinovi. Svi su me, jedan po jedan, posjetili dok sam jeo, s pitanjem *Everything okay?*, ili da mi dotoče vode u čašu. Zamislio sam se nad njihovim credom, ugraviranim na pločici u zahodu: *Who comes as a friend, always comes too late, and leaves too early*. Uvijek sam iskreno vjerovao u prijateljski stav, i s takvim sam došao k njima; ali ovo upućuje da je svaka nada uzaludna, uvijek je prekasno ako nije prerano.

Za susjednim stolom, dva su japanska biznismena tiho razgovarala između zalogaja. Izvršno su se razumjeli, u pola riječi; čim bi jedan progovorio, drugi bi zakimao glavom, praznine su popunjavali zajedničkim kimanjem. Decentni, kultivirani pokreta, bili su besprijeckorno stopljeni s ambijentom. Tijekom večere, ipak, sa sebe su postupno ljuštili polituru; pri novoj boci sako se prebacivao preko naslona, ili se otpuštao čvor na kravati, ili ju se zarolalo i spremilo u džep, i sve se glasnije govorilo, punih usta grcalo od smijeha, stolnjakom brisalo orošeno čelo. Odnekud se stvorila skupina Azijatkinja, tinejdžerki, vjerojatno na ekskurziji. Zbijene oko pet spojenih stolova, odmah su počele pijukati, na jeziku nerazumljivom konobarima, punom dugih uzlaznih tonova. Pregovori su se vodili na engleskom, dosta mukotrpno: jedna je od njih ostalima tumačila svaki ponuđeni naziv jela, što je izazivalo žustre rasprave, dok nije stigao golemi zajednički pladanj, bučno pozdravljen uzvicima i pljeskom, i odmah napadnut fotoaparatom. Slikale su se i međusobno, zagrljene, ili bratimeći se čašama vode. Nijedna nije pila alkohol, ali brzo ih je obuzela ushićenost, prostoriju je preplavilo skupno pijanstvo. Biznismenima se priključio gazda, i sâm propisno poravnat, te stao s jednim razmjenjivati nešto vrlo šaljivo; složno su praskali u smijeh, plješćući se po butinama i širom pokazujući zube. Drugi se cerekao glave položene na stol,

odbludjelih očiju, povremeno pjevušeći. Sve se to razvijalo sasvim prirodno, moglo se dogoditi bilo što, vlas je nedostajala da svi u zboru zapjevamo, na stolovima zaplešemo tradicionalne plesove, da uđu gutači vatre, trapezisti, žirafe.

Koketni pogledi koje su mi dobacivale djevojke, najprije sramežljivi, postali su posve otvoreni, istraživački, popraćeni došaptavanjem i ciktajima. Ponesen ugođajem, bio sam u iskušenju da se premjestim za njihov stol, gotovo uvjeren da bih istog trena svladao jezičnu barijeru, rasne i dobne razlike, možda i svjetonazorne, posestrio se sa svakom od njih i u zagrljaju otputovao njihovoj kući, gdje god bila.

Ipak sam izašao. Na grozomornu, škripavu hladnoću, među pahulje koje su ponovno zaplesale, ovaj put horizontalnu *danse macabre*, nošene sjevernjakom koji je dubio kosti, i svoju vreću kostiju polako sam ponio kroz groblje stakločeličnih divova, sablasno pogašenih.

U takve restorane ne vuče me mazohizam. Naprotiv, redovito se dogodi blagotvoran, oslobađajući obrat: nataloženi čemer se raspiruje, raste do neizdržive zasićenosti, dok se ne rasprsne i ne izleti van, s naletima histeričnog smijeha, premetnut u dijaboličnu euforiju, a zatim u lagodnost koju odnesem sa sobom, gotovo lebdeći. I sljedećih nekoliko sati sve je isplahnuto, sve je nestalo, prokleta mi je svejedno gdje sam i što se događa, da me zatraže dao bih do posljednjeg komada odjeće sa sebe, bezbrižno bih promatrao kako mi izrezuju unutrašnje organe.

A ujutro, točno u pet, početak će iznova, potpuno jednako.

II.

Počeli su padati nakon točno tri tjedna. Jedva dovoljno da dođem do daha. Da prestane agresija stranih mirisa. Da se razidu duhovi prethodnih stanara, zaostaci tko zna kakvih slomljenih života, iscijeđenog jada. I da postignem barem krhko primirje s ovim prostorom, bez ambicije da ću ga osjetiti svojim.

Dnevna soba pretvorena u atelijer, kupaoonica, kuhinja s blagovaoničkim kutom, sobičak s krevetom. Svjetla koliko treba, zahvaljujući velikim prozorima. Srećom s rešetkama. Sama u suterenskom stanu, nek je paranoja, hvala ipak bih je zadržala. Brzo sam saznala da prozore zapišavaju psi, čak i oni koje pritom drže na uzici. Oduvijek sam željela imati psa, ili makar samo lajanje. Poput onog koje vlasnik ostavlja da mu čuva stan, otprilike tri kata više.

Prozore zapišavaju i navijači natočeni pivom, nakon svake utakmice na sto metara udaljenom stadionu. Isključivo u grupama. I pritom tule svoje *Dinamoooo*, ili *Hrva-cka je prvak svijetaaaaa*. Pred prozorima je pretijesno parkiralište u kojem neki stanari herojski održavaju otočić prirode, natpisima poput *Ne ubijaj biljke*, *Božje oko te vidi*. Nasuprot je kuća koju je za svoje potrebe izgradila nekakva vjerska zajednica. Te su potrebe večernja okupljanja, vikendima i nekih dana u tjednu. Ne vidiš ih kad dolaze, samo počne dopirati pjesma, jedva čujna pa sve brojnija, sve prožetija Njegovim glasom. Kad se do kraja raspojasaju otvorim prozore i odvrnem industrial noise. Ili folk-pjevačicu Sigfriede Skunk, iz paradoksalne sotonističke faze, nakon koje su je internirali u ludnicu. Nije da ih to obeshrabri, ali barem u zraku stvori svojevrsnu ravnotežu. Susjede odozgo također itekako čujem, kad se seksaju, ili tuku razbijajući namještaj. Jednom sam ih pokušala upozoriti da moje uši ne žele imati ništa s tim, udarajući drškom metle o strop. To su shvatili kao želju za sudjelovanjem, kao koketni podstrek, uzvratili jednakim tok-tok-tok, i potrudili se još zdušnije stenjati i uzajamno si jebati pretke.

A onda se bacila gospođa s dvanaestog kata. Sjedila sam na prozorskoj dasci s milijuntom cigaretom. Bez misli, osim možda o toplini jesenske noći i treperavosti zvijezda, bludeći nebom ne bih li kojim slučajem ugledala anđela sna. I odjednom za leđima začula šum nalik dašku vjetra. Dospjela sam tek neznatno okrenuti glavu, ipak dovoljno da krajem oka opazim potkoljenicu s bosim stopalom, neprirodno izvrnutu. Tren kasnije to je bio mukli tresak, bez odjeka, hrpa već mrtvih udova stropoštala se i odmah pretvorila u bezobličnu, posve odljuđenu krpu.

Gospođa je, rekli su, bila bolesna. U glavi i drugdje. I stara, i sama. Ali zašto je morala mene pričekati s olakšanjem muka? Zašto ih je morala istresti na pet metara od mojeg prozora?

Tri mjeseca kasnije, dočekala sam otvorenje izložbe u galeriji Gradec. Na tri kata, s televizijom i kulturnim ministrom i svim bitnim ministrantima kulture, konačno, dvanaest godina nakon prve prigradske knjižnice. I s masom napirlitanih baba koje su pred slikama uzdisale hvatajući se za srce, sposobne jedino propentati *To je... To je...* I njihovih debelo opernaćenih muževa, četvrtastih glavurdača i bez vrata, koji su kradom zapisali adresu s nakanom da iznenade svoje zlato, zainteresirani jedino da se boje ne tuku s kanapeom. I perverznojaka koji se uspješno kamufliraju u gomili, ali kad te uvrebaju nasamo u atelijeru više se ne daju van. Najprije izokola, raspituju se o tehnikama, o značenju ovoga i onoga, pronalaze kozmogonijske konotacije, ubacuju sve smjelije aluzije, a cijelo vrijeme izgaraju od jedne jedine želje, da raskopčaju šlic i pokažu ti ga. Bilo je zaista krcato, ali opazila sam i dvije-tri kolegice, kako diskretno puštaju da ih naplave što bliže kustosima i galeristima, i pritom gledaju u bilo kojem smjeru osim prema platnima. I dvojicu kolega koji su ih, naprotiv, razgledavali s veseljem i s ubojitim palcem i kažiprstom na bradi, naizmjenice si nešto šaptali na uho i previjali se od smijeha.

Pod reflektorima i pljuskom hvalospjeva, zadrhtala sam od straha, pa od srama. To što su me pokazivali kao cirkusku atrakciju, slikali za kućni album, pipkali, gurali mi diktafone u usta, to je bilo ok, trebalo je odraditi. Ali slike, kao da sam ih sad ugledala prvi put. Najednom su po zidovima visjeli otisci žalovanja koje sam razvlačila po platnima, dan i noć, mjesecima, nesvjesna što radim. To je sad vrištalo sa zidova, prikazivalo me razapetu, u sto primjeraka. Činilo mi se da svatko u dvorani primjećuje. Da me do posljednjeg čovjeka vide kakvu se sâma vidim pred njima, ne golu nego kože zguljene s mesa.

Ipak, postupno su me pronalazile riječi kojima su veličali moj rad, nešto poput *poniranje u arhetipske meandre, ulančane metamorfoze ishodišta, psihogramatska tekstura, presijecanje oniričkih ploha*, i sinulo mi je koliko sam u krivu. Ne vidi se ništa, ni na meni kao ni na slikama. Te slike sad pripadaju njima, mogu ih razapinjati kako žele. Moje nisu nikad ni bile, samo su prošle kroz mene. To je donijelo olakšanje, napustio me golemi teret, isipao se poput pijeska. Istodobno sam se uzdigla prema stropu i ostala lebdjeti pod njim, nevidljiva. Kući, onome što sam počela zvati kućom, krenula sam ošamućena, čak malo hihoćući. Mjehurići šampanjca su surađivali, kao na dlanu me nosili niz Vlašku i Maksimirsku. Čak i nakon što sam opazila komešanje pred zgradom, ljude koji lamataju rukama i druge koji pritrčavaju.

Moji refleksi uvijek kasne. Tko posjeduje bar malo nagona samozaštite, u tome bi pročitao znak za hitri zaokret. Ja sam nastavila hipnotizirano hodati dok se nisam našla oči u oči, doslovno, s onim što mi se ispod jednog od parkiranih automobila najprije učinilo nogometnom loptom. Tek nakon čitave vječnosti zurenja razabrala sam najznačajniji komad čovjeka koji se, još preciznije od svoje prethodnice, bacio pred moj prozor. Kako mi je подробно objasnila kućepaziteljica, moja nova prijateljica, glava je zapela o žicu za sušenje rublja na prvom katu, otkotrljala se i sakrila nalaznicima ostatka. Do mog nailaska, već su se usuglasili oko nečuvenog umorstva dekapitacijom.

U tim je očima bilo čudesne budnosti. Nečega što me odavno promatra iz mraka, sramežljivo, a sad je ostalo sa mnom bez ustručavanja.

Kad sam se napokon okrenula i pošla istim putem, Maksimirskom pa Vlaškom, bilo je to bez ikakve namjere. Tek sam kod raskrižja s Medveščakom znala kamo idem, da tu noć moram provesti kod tate. Ostala sam tri dana. Bio je pažljiv, kuhao mi i jelo donosio u sobu. Izlazila sam samo do kupaonice, ostalo vrijeme provodila sklopčana na krevetu. Njega je to barem privremeno oživjelo. Nakon toliko vremena primjećivao je da postojim.

Trećeg me dana pronašla gazdarica, puna utješnih riječi, nadasve ipak zabrinuta kako u nastalim okolnostima steći drugog stanara. Paziteljica je sve sredila, uvjeravao je glas iz slušalice, nepotrebno preuzimajući odgovornost: dobro joj je platila. Što točno time želi reći? Pa ne znam li da sam ostavila otvoren prozor, tako da je dio nesretnog čovjeka, točnije onog što je bilo u njemu... tu sam je prekinula.

Trebalo je puno napora da se zamislim ponovno u tom stanu. Mogla sam nekoga zamoliti da mi pokupi stvari. Smjestiti ih bilo gdje drugdje. A ipak, možda iz inata, možda jer je teško odoljeti prilici da si naudim, vratila sam se. Žena koja se prihvatila gadnog posla dala je sve od sebe. Oprala je zavjese, uložila namještaj, čak i uredno posložila pribor za jelo u ladicama. Ali ona je vremešna, drhtava, a prst debela stakla pred očima ne postižu osobitih rezultata. Danima sam pronalazila još pokoji podsjetnik, među rebrima radijatora, na kistovima, čak i na uljima ostavljenim da se suše. Treba priznati da su se te mrlje, pa i komadići koji su tvorili reljefe, nakon prvotnog šoka sasvim dobro uklopili. Čovjek o kojem neću niti želim ikad išta saznati, premda ga je bilo što *osim* tog cilja moglo dovesti na vrh zgrade, na osebujan se način uključio u moje djelo. I zaslužio je da ne dokinem postojanje tih nekoliko njegovih tragova, makar u nekakvoj ultradizajniranoj blagovaonici, u konferencijskoj dvorani mobilnog operatora. U svakom slučaju, likovnim kritičarima će za prepoznavanje arhetipa i oniričkih ishodišta poslužiti jednako dobro kao bilo koji potez moje

ruke.

Dakle to me je zbližilo s paziteljicom, koja stanuje na drugom katu. U praksi, bliskost čine njezine gotovo svakodnevne posjete, s gljivama koje bere na Sljemenu. One su joj otprilike jedina hrana, što nastoji prikriti kao i druge znake krajnjeg siromaštva. Ustaje u zoru i pješaći cijelim putem tamo i natrag, zbog zdravlja. To branje gljiva je zapravo opasno, njezina kratkovidnost mora u torbu nanijeti i koju otrovnu. Ja ne podnosim gljive, onog što živi na truleži previše mi je u ljudskom izdanju. Ali prvi put sam ih uzela u ime prijateljstva, eto sad komuniciram s jednom dušom u zgradi, a ona je to shvatila kao svoje dobročinstvo, kao priliku da se za nekoga brine. Dopušta da joj skuham kavu ali ne i više od toga. Dok ne stigne vrijeme ručka, sjedi i priča mi epizode svojeg života, do neba tužne. Istina, ponavlja ih po nekoliko puta, unoseći znatne varijacije. Tako da joj se mlađi i jedini brat još u djetinjstvu utopio spašavajući prijatelja koji nije znao plivati, no drugi put to je bilo janje, a treći su ga ubile ustaše. To ipak uhu donosi određen imunitet. Gljive se ne usuđujem odlagati u naš kontejner pa sa smećem u rukama krstarim kvartom. Nisam je još zatekla kako kopa, ali izgledi su preveliki.

Titula kućepaziteljice slabo joj pomaže u sprečavanju nekog praktičnog humorista da ukrade žarulju u prizemlju čim je ponovno postave. U suradnji s vječito razbijenom ulaznom bravom, to hodnik do mojih suterenskih vrata uvečer pretvara u petnaest sekundi panike. A još će manje spriječiti samoubojice ovog dijela grada da se pohrle penjati na našu zgradu, višu od ostalih, sad kad su im dva primjera demonstrirala kako dobro funkcionira. U naletu inspiracije na ulazna vrata sam prilijepila cedulju *Mole se samoubojice da malo skaču i na sjevernu stranu*. Prijateljica me sljedećeg jutra samo čudno gledala, s blagim prijekorom. Imala je pravo, bilo je djetinjasto, pa sam je skinula.

III.

Otkako pamtim, za mene se lijepe sami luđaci. Oni koje tako etiketirane spremaju na sigurnu udaljenost, kao i oni koji žive među drugima tihi i bezopasni dok nešto u njima ne bukne, prividno ni iz čega, i moju bliskost trebaju upravo kad počne rasti, kao da prepoznaju neophodan im poticaj, neku vrst upaljača, a potom me prestaju potraživati, ne obraćaju mi se godinama, ili nikad više.

Počelo je s Jelenkom. Upoznao sam ga prvog školskog dana i odmah prepoznao, instinktom za opasnost prirođenim malim životinjama, nešto čega se bolje kloniti; zurio je pred sebe, blijed kao kip, proziran, očigledno se pitajući čime je zaslužio tako strašnu kaznu, kako da na leđima ponese svijet u koji su ga gurnuli. To je s vremenom izgubilo dramatičnost, svelo se na sjetnu resignaciju, ali nije ga napustila odsutnost koju je nosio sa sobom, oko sebe, kao što sveci nose svoje nimbuse, odsutnost vidljivu imalo osjetljivom oku, nepobitnu koliko i tijelo obična čovjeka.

Škola mu je išla čak izvrsno, s lakoćom se isticao među svima, ali vidjelo se kako mu malo to znači, kao i primijeniti na zemaljskoj razini što god mu je dano. Zato i nije izazivao pretjeranu zavist a ni roditeljske ambicije: svi su naslućivali da je neupotrebljiv u praktične svrhe i puštali ga na miru.

Jelenkova lirska dimenzija, eteričnost njegova bića, ono je što nas razlikuje; ja sam ukopan u zemlju, i jedino sam s mukom postizao rezultate. No znam slušati, a on je povremeno morao nekome reći; pretkraj osnovne škole, počeo je navraćati k meni i meditirati o samoubojstvu. Ja bih pomno, zabrinuto slušao, niti mu dajući za pravo, niti ga pokušavajući razuvjeriti, svjestan koliko se njegova argumentacija razlikuje od tinejdžerskih buncanja koja je u stanju nadražiti enigmatičnost smrti, kako je daleko od onih koji se vješaju zbog loše ocjene, uvele ljubavi ili debljine. Pojednostavljenim riječima, da nije rođen u svoj život nego pokraj njega, čudnom greškom prirode unaprijed potrošenog, i utoliko je svejedno hoće li ga skratiti ili čekati da se sam zaustavi; da je jednom nogom oduvijek *već tamo*.

O smrti, mogao je raspravljati beskrajno. To su zapravo bili dijalozi sa sobom, jer ja na tu temu nisam imao što reći. Smrt *jest*, posvuda i stalno, izvjesna, vječna; to je proketo teško zaboraviti, ali ni danas ne znam dodati ni slova. Možda je svoja raspredanja donosio k meni zato što ga nitko drugi nije shvaćao ozbiljno; ali kako je moguće samo odmahnuti kad netko

pokazuje toliko strasti, kad se jedino doima istinski živim, govoreći o smrti?

Nakon nekih ljetnih praznika, trebalo je prepričati događaj koji ćemo najradije pamtiti. Jelenko je, u svečanom i ganutljivom tonu, uz mnoštvo lirskih detalja, opisao pogreb svojeg zeca; dostojanstvo i pijetet s kojima je cijela obitelj predala zemlji tijelo voljenog bića. Dok je čitao, i još neko vrijeme nakon toga, učionicu je tlačila tjeskobna tišina, i moglo se izvagati olakšanje kad ju je učiteljica napokon prekinula, bez ijedne riječi komentara, samo obustavivši daljnja čitanja.

Sutradan, ipak, predložila mu je da sastavak dopuni pričom o zecu, o osjećajima koji su ih povezivali i onima koje mu je pobudio gubitak, kako bi ga poslala na republički natječaj. Jelenko ju je samo zabrinuto gledao ali ona je ustrajala, u tome zacijelo prepoznavši skromnost, sve dok nije slegnuo ramenima.

U proširenoj verziji, zec je bio rijetko umilno stvorenje, gladno ljubavi i sposobno uzvratiti je. Slobodno se kretao po kući, propinjao se i pružao šapice tražeći da ga se uzme i češka po trbuhu, čak je iz svoje posude jeo na blagovaoničkom stolu. Albino s crvenim očima, kao da je i sâm bio svjestan svoje posebnosti; samo si čekao dan kad će progovoriti. Postojalo je među njima dvojicom i više od povezanosti: uvijek ga je dočekivao pred vratima, znao je da stiže; kad bi se Jelenko ražalostio, makar se pritom nalazio izvan kuće, sklopčao bi se u kavezu, nezainteresiran za maženje i bilo kakvu pažnju, kuću puneći tugom. Sastavak nije ni pokušavao odgovoriti na pitanje zašto je dječak, iz eksperimentalnih pobuda ili uslijed pomračenja svijesti, odlučio zeca ubiti; to je jednostavno bilo izloženo kao činjenica. Iscrpan je, međutim, bio opis čina: kad se pokazalo nesavladivim stvar obaviti nožem, uzeo je pletaću iglu i odapeo je iz praćke. Trebalo je to ponoviti nekoliko puta, ali zec se nije ni pomaknuo, ni glasa pustio. Strpljivo je, kao s olakšanjem, pričekao što mu je suđeno. Opis pogrebne svečanosti koji je slijedio sad je obasjavalo drugačije svjetlo, ne obećajući puno izgleda na republičkom natječaju.

Nakon srednje škole, Jelenko je sve iznenadio odlukom da se zaredi. Osobno, prije nego da je osjetio poziv rekao bih da je to smislio kao izlaz, da izmakne i zemlji i nebu, u utočište na pola puta. Kako god bilo, nije mi se javio nakon odlaska u sjemenište, a i njegovi su se kasnije odselili. Nisam ga više vidio.

Grga je, naprotiv, bio roditeljski san; prekrasno nezahtjevan, a nedovoljno autističan za psihijatre. Dijete koje ćeš rado pogladiti, a kao da ga nema: kad mu daš lizalicu, satima neće tražiti ništa drugo. Nesklon ispadima čak i u pubertetu, bez trunke bunta u sebi.

Zapravo se nismo družili prije šesnaeste. Dolazio je isprva sramežljivo, s raznim izmišljenim izgovorima, ali uskoro svakog dana, ostajući satima. Povezivalo nas je uglavnom što nismo imali prijatelja; svaki na svoj način, uživali smo reputaciju strašila. No razgovori su nam zadirali u otprilike sve o čemu mogu razgovarati šesnaestgodišnjaci, najčešće o knjigama, naročito onima koje su za nas bile prekomplikirane ili smo im poznavali samo naslov. I o seksu, uvidima u načine da se djevojku dovede do vrhunca, najintrigantnijim mjestima i najuzbudljivijim položajima, komparativnim prednostima djevičanstva ili zrelosti žene, tajnim sklonostima crnki i plavuša; nije nas sprečavalo što smo obojica imali isključivo teorijskih spoznaja. Grga je i u drugim stvarima rado ulazio u sočnosti i fineze, znalački škubeći usne, stankom nakon delikatnih zapažanja ostavljajući prostora mojem divljenju. Bio sam na najboljem putu da ga prihvatim, ako ne kao nikad pronađenog oca, barem kao starijeg brata, svojevrsnog duhovnog vođu.

I onda je, bez ikakve naznake i bez naknadnih objašnjenja, provalio u Kinesku ambasadu. U to vrijeme, treba istaknuti, ambasadu čovjek nije mogao naći na svakom uglu kao u današnjoj metropoli; trebalo je potegnuti do Beograda. Premašivalo je granice shvatljivog već to što je jednog jutra sjeo na vlak kao što je drugih dana sjedao na tramvaj do škole, nakon jedne od potpuno jednakih večeri koje smo proveli zajedno, a ne sjećam da smo bilo tada ili ranije, makar izdaleka, spomenuli Konfucija ili Lao-tsea ili Mao-cea, ili feng shui, ili putovanja nakraj noći, ili *acte gratuit*. Prema verziji koja je procurila unatoč roditeljskom zataškavanju, povrh toga je tumarao nepoznatim mu gradom do ponoći, popeo se preko željezne ograde i bez buke uvukao kroz prozor ostavljen odškrinut kao za njega. Danas, mediji bi se bacili na tu pubertetsku bedastoću i napuhali je do međudržavnog incidenta, no tada je trebalo sakriti svaku ekscentričnost, izbjeljivati dekadentne mrlje na nagriženom ruhu samoupravnog socijalizma. Uostalom, Grga nije dao povoda sumnji u špijunske namjere; navodno nije dotaknuo nijedan dokument, ni pokušao otvoriti ladice. Kineske birokrate dočekao je sjedeći na podu, bez otpora otišao s milicijom, koja ga je kratko i bezuspješno ispitivala, pa vratila roditeljima.

Vrijeme se za njega tu zaustavilo. Nakon jednokratnog institucijskog razdoblja pušten je pod kućni nadzor, koji se pokazao nepotrebnim; više nije bježao, niti je ikoga ugrožavao. Nije se ni vratio u školu, niti se ikada više uključio u svijet, premda je nekoliko godina kasnije ipak počeo izlaziti iz kuće. I danas ga se može sresti dok šeće, dvaput na dan, katkad usred noći: postao je hodajuća znamenitost kvarta. Te su šetnje drugačije od onih u kojima uz čovjeka sudjeluje i pas, ili priroda, ili kakav duhovni sadržaj; postao je utvara prazna pogleda, mehaničkih pokreta, odavno ne uzvraća pozdrave. Djeca se katkad na njega nabacuju

kamenjem; pogođen, na tren zastane, u očima mu oživi tračak iznenađenja, nešto nalik osmijehu, ali oboje se učas izgubi iza ugla. Godine su ostavile trag, u vidu brade koja bezoblično vijori, nalijepljena na obraze kao dronjak, i grimase koja mu je iskosila lice; a ispod, kao da se ipak nazire nešto zagonetno, možda zaista taoističko.

Bilo ih je, hvala Bogu, njemu sličnih; možda kojeg spomenem kasnije. Što su me prepoznavali kao svojeg, uvelike je zaslužna moja mama. Prema općeprihvaćenom uvjerenju, ona je spadala među lude, one koje se rado sretne na ulici jer će zasigurno izvaliti nešto za ponijeti kući, za podijeliti sa svojim, što će vam svima omogućiti da se osjećate bolje, normalnije, osvjedočeni da je svemoćni Bog ipak prema vama imao milosti. Takve se, naravno, ne pušta u kuću, ali oni vam se na pragu ionako pojavljuju izuzetno rijetko, naprimjer s dijaboličnom insinuacijom da ste im otrovali mačku, što se ne usuđuju otvoreno izgovoriti nego vas samo strijeljaju sumanutim očima, a za otpiriti ih dovoljno je bespogovornim, zericu prijetećim glasom uzvratiti *Gospodo, dajte se saberite*. I to im, jer imate milosrđa, nećete uzeti za zlo, incident ćete brzo zaboraviti, i nastaviti ih pozdravljati na ulici, raspitivati se za zdravlje, premda o njemu znate više nego dovoljno.

Od mačke nisam u životu vidio dobrodušnijeg i zahvalnijeg stvorenja. Našao sam je na livadi koja je djeci iz susjedstva služila kao igralište a kućanstvima kao odlagalište za krupniji otpad: crno maće naježene, slijepljene, krastave dlake koje od gladi i drhtanja nije moglo ni mijaukati, uzalud je otvaralo usta, vapeći iskolačenim očima. Mama je umalo iskočila iz kože kad ju je otkrila pod mojim krevetom, ali to je bila prva od samo dvije stvari u kojima nisam popustio njezinim, o kako često ekstravagantnim zahtjevima: ridanjem i valjanjem po podu izborio sam da ostane. Mačka je – to joj je bilo ime jer ju je mama odbijala ikako drugačije zvati pa sam ga na kraju prihvatio – spavala na mojem jastuku i donosila mi miševe i male ptice; nisam joj znao objasniti da ih ne želim s njom podijeliti. Periodički, pojavljivao se problem njezinih potomaka. Prvi put, dok sam bio u školi, mama ih je spalila u peći; ono što se pritom čulo iz kuće daje naslutiti činjenica da su susjedi pozvali policiju, i ostalo je zapisano u Mačkinim očima. Danima je tiho cvilila na podu kraj mojeg kreveta, ne obazirući se na hranu koju sam joj donosio. Kod drugih mladunaca, mama je prerezala svaku daljnju raspravu. *A od čega da ih hranim, od čega*, rekla je tako očajnim glasom da sam zamuknuo. Više ih, ipak, nije spaljivala nego odnosila u vreći, nisam se usudio pitati kamo.

Previše bi bilo reći da je mama zavoljela Mačku. Ali kad su joj dali nešto od čega je dva dana umirala povraćajući žutu sluz, plakala je zajedno sa mnom. Mačka je navraćala u okolne kuće, posebno je voljela djecu. Tjedan prije događaja, susjed Kruhek je izgrdio mamu jer je

ta prljava životinja prenijela buhe njegovim kćerima.

Prvog mi školskog dana, mama se proslavila predstavivši se učiteljici kao moj tata. Klasični freudizam; upućeni u situaciju mogli su s odobravanjem zakimati vlastitim teorijama. Drugima je poslužilo kao moja prva legitimacija, naputak iz kakve kuće dolazim.

Tata je pojam koji je morao prije ili kasnije proviriti, baš zato što je bio brižno potisnut, pometen iz svakodnevne upotrebe i smljeven u prah ne bi li izgubio ikakvo značenje. Ja sam s primjernom poslušnošću prihvatio mamino objašnjenje kako sam plod jednog trenutka slabosti, takozvane avanture s *Ciganinom* koji se u gradu zadržao samo nekoliko dana, zajedno sa svojim putujućim orkestrom. Djetetu se ta priča, kad je počelo postavljati pitanja, doimala uvjerljivom koliko i svaka druga, a s vremenom je u njoj prepoznalo previše nebuloze da bi je pokušalo ispraviti. Prihvatili su je i susjedi, premda vrlo dobro znajući što sam saznao desetak godina kasnije: da moj otac nije nikakav Ciganin nego čovjek koji je uredno živio među njima, koji je tu kupio komadić zemlje i gradio kuću, te je u trenu kad se ženin trbuh spremao raspuknuti, preko noći, netragom, napustio oba gradilišta. Mamina je obitelj – o onoj drugoj, dakako, nikad nije bilo ni spomena – imala puno manje sluha za njezinu verziju istine; svejedno s čije strane, prekinuti su svi kontakti, pa do bakine smrti nisam upoznao ni jednog jedinog rođaka.

Meni je to mamino romantično nadahnuće donijelo nadimak Cigo. Podupirala ga je i začudno tamna put, čekinja crna kosa i duboke, gotovo crne oči koje su u ljudima puno lakše pobuđivale nelagodu, nagon da gledaju u stranu, nego želju da istražuju što je unutra. Nikad se nisam sramio tog nadimka, a najmanje pred onima kojima je služio da me ponižavaju, da me izuzmu iz svojih igara; za ovo posljednje bio sam im upravo zahvalan.

Mamin Ciganin ipak nije bio čisti kapric nego svojevrсна pokora. Zbog nečega nikad rasvijetljenog, na sebe je preuzela krivnju za mužev odlazak, i tako ju je zamislila ispaštati. To što sam je usput i ja ispaštao nije spadalo među bitno; u jednom od brojnih koliko i nemotiviranih histeričnih afekata, blaženo nesvjesna posljedice, izgovorila je da sam nesretni slučaj, da nikad nije htjela imati djece i sve je moglo biti drugačije da nije zatrudnjela. I da sam baš zato ovakvim ispao, *da sam ja njezin križ*, Bog ju je kaznio mojim *ponašanjem*. Ta je riječ utjelovljivala jedno od iskonskih zala, koje se nije dalo izgnati nikakvim oprečnim manifestacijama; ma koliko sam joj nastojao ugoditi, premda mi je hiperkritična savjest u ranom djetinjstvu sasjekla sklonost eskapadama, kad god bi izgovorila taj pojam *tvoje ponašanje*, označavao je izvjesnost moje toksikomanske karijere, moj programirani, neminovni matricid.

Bog je u njezin život, ranije cjelovito posvećen ovostranim okupacijama, stigao istodobno sa mnom; zahvaljujući mojem rođenju vidjela je svojeg Boga. Otad nije propuštala mise, neumorno je kuću dograđivala svetim sličicama i kipićima i grančicama, palila svijeće, u crkvu odnosila milodare čim se uzmoglo koji novčić otkinuti najužim potrebama. Na poslu je, premda bez deklariranja uzročno-posljedične veze, za to duhovno pregalaštvo bila nagrađena degradacijom: na mjestu općinske referentice za kulturu smijenila ju je dotadašnja daktilografkinja, žena bez srednje škole, a mama je imenovana njezinom pomoćnicom. To je podnijela herojski, ni za dlaku ne popuštajući u svojim uvjerenjima, kao ni njihovim uprizorenjima. Uzvratila je obustavom sudjelovanja u djelotvornim aktivnostima, ostatak je radnog staža posvetila raznovrsnim oblicima anti-rada, dok ga nije prekinula demokratska preobrazba zemlje; mjesto je odmah ukinuto. S pedeset tri godine, usred rata, našla se na burzi. Mogla je još jedino, kao diplomirana nastavnica harmonike, pokušati s privatnim lekcijama, ali to je umijeće u tom povijesnom trenu bilo ekstremno neprivlačno; graničilo je sa životnom opasnošću znati svirati harmoniku.

Glazbeni dar mama nije ni pokušala probuditi u meni, ali Boga jest. Prošao sam kompletnu torturu: ispovijedi, pričesti, krizme, očenaše u krevetu, Marije Bistrice. Okrutna je žena čak postigla – veličinom svoje žrtve, nedvojbeno – da me uzmu za ministranta. No to ipak nije dugo potrajalo, zahvaljujući tjeskobi koju je morala izazivati ta glava, iz bjeline anđeoske halje stršeći čađava koliko i ruke sklopljene oko svijeće; to je odavalo sotonsku diverziju.

Kad pomislim na djetinjstvo prva mi je asocijacija dim, ne samo tamjana nego i cigareta. Mama je toliko pušila da su posvuda u kući, na oko metar od stropa, neprestano visjele maglene plahte koje nikakvo prozračivanje nije uspijevalo rastjerati; uvijek je gorjela barem jedna cigareta, nerijetko i više. Zaboravljala ih je po sobama, i palila novu čim bi primijetila da ima ruku previše. I noću je ustajala da zapali, budio ju je manjak nikotina. Pušenje se toliko sljubilo s njezinim bićem da joj cigaretu u ruci čovjek više nije percipirao kao predmet; mogla se primijetiti samo kao odsutnost, u rijetkim trenucima nepušenja – tada je na mami nešto nedostajalo.

U konačnoj fazi, njezina predanost vjeri eskalirala je očajukanjem s idejom da našu kuću ustupi Jehovinim svjedocima. To je drugi i posljednji put da sam joj se suprotstavio, prijetnjom da ću odmah otići te me nikad više neće vidjeti. A ubrzo potom, raskrstila je i sa crkvama i sa svim natruhama vjere, kada su se u prve klupe nagurali, željno podajući usta Božjem jaganjcu, njegovi nekadašnji progonitelji, te se ljubav prema njemu iz reakcionarnog žiga premetnula u jamstvo vrline i domoljublja, toliko preplavivši naciju da su po Kristu

nazivani i odjevni predmeti, i masažne fotelje, i raskošna plovila. Isusa koji na raspelu u podnožju naše ulice danonoćno okajava naše grijehе, recentni su obožavatelji dali pozlatiti i postavili mu limeni krović da ne kisne. I zaista, ranije ga je jedva tko primjećivao, a sad ga gotovo nitko ne mimoide bez spontanog doticanja prsa. Ni pijandura koja stanuje negdje pri vrhu, te mu ostavi bicikl svaki put kad junaštva ostane taman za noge odvući gore. Ni drugi jedan kristopoklonik, koji potpuno trijezan tako tuče ženu da ju je barem dvaput odvezla hitna.

Kad su nastupile demokratske promjene, u našoj su četvrti uvedeni i novi prometni propisi, tako da se pokraj raspela, ni metar udaljen, točno u istoj visini, našao znak obvezatnog smjera: strelica koja pokazuje kako je dopušteno voziti. Ne znam jesu li vlasti, je li itko od njima potčinjenih, svjestan bremenitosti tog znakovnog sklopa. Slučajna ili ne, mora se priznati da je poruka moćna: razapet na križu, prolazniku je izložen podsjetnik na propisani, ili barem preporučeni model života kao kazne; odmah do njega, po načelu batine i mrkve, strelica usmjerena ravno prema nebu pokazuje što se nudi kao nagrada za poslušnost.

IV.

Božićni dani koncipirani su kao kazna onima koji tada ne proživljuju apoteozu. Ljudskog zajedništva, nebeske ljubavi koja nas sljubljuje, kao i svoju osobnu. Kulminaciju životne radosti i ufanja u još radosnije zagroblje, što su vrijedno krčkali cijelim tijekom godišća, i sad ih prikazuju kuglice i anđeli obješeni po kućnom drvu. Ne znam se odlučiti što blagdane čini nepodnošljivijima, topla gnjilost kao ove godine ili ipak srcedrapateljne pahulje.

Večeras sam svratila k tati. S ulice se vidjelo da je kuhinja u mraku, dovoljno za najcrnje slutnje. Bez daha sam pojurila gore. Televizor je dnevnu sobu više gušio nego plavičasto obasjavao. Trebalo mi je par sekundi da ga razaberem na kauču: jedna ruka obješena do poda, glava zabačena unatrag, širom otvorena usta. Izbliža je bilo jasno da ne diše. Zamutilo mi se, srce se htjelo raspuknuti. Zgrabila sam ga za ovratnik, protresla, i tada je otvorio oči. Tren je zurio kroz mene, pa se zahliknuo, hvatajući zrak. To mu se povremeno događa, da prestane disati kad zaspi. Ali još nikad nije tako vjerno, tako pedantno inscenirao konačnu obustavu zraka.

Nakapala sam mu oči. Mrene marljivo rastu. Prije ili kasnije trebat će ih operirati, premda zasad uspješno odmahuje rukom. Dobra je strana što mu oštećenje vida ne donosi većih gubitaka. Nema za njega više na ovom svijetu osobito dragocjenih prizora.

Kad sam mu rekla da se selim, prije točno petnaest mjeseci, nije imao prigovora. Ili ih se nije usudio izgovoriti. Ako mu je ostalo barem malo lucidnosti, ne može ne shvaćati što je od mene učinilo to njegovo *stanje*. Da me proželo do srži i pretvorilo u crnu rupu. A on je u nju i dalje nasipao, možda i svjestan što mi čini, ali nemoćan da se spriječi. Da si pomogne i da prihvati pokušaje da mu pomognem. Nitko ne može pomoći nikome. Lako je to izgovoriti, i to sam znala svih ovih godina. A ipak sam se dala okovati, ostala u zagrljaju s njegovom tugom. Poznato je da vrijeme liječi tugu. Njegova se primjerno zaliječila, udomaćila se, i s vremenom je stasala u kućnog nam monstruma.

Mama je umrla u ljeto devedeset i prve, usred moje osamnaeste, manje od mjesec dana nakon tatinog imenovanja ministrom u Vladi demokratskog jedinstva. To ga je pripalo zahvaljujući Pomirbi: crvenima i crnima je u ekipi dobrodošao jedan Židov, kao znamen demokratske širine u zapučku. Njemu se fućkalo i za pomirbu i za procvat demokracije. Već je bio isključivo umoran, zaokupljen vlastitom preranom starošću. Ali ponuda mu je

probudila taštinu pa je mjesto prihvatio, kao da je medalja pri umirovljenju dodijeljena za stradalništvo. Eufemizam je reći da ga kao ministra nitko nije upamtio, a i kao Židov bio je podvala. Vjersko podrijetlo kod nas se nikad nije ni spominjalo a kamoli obilježavalo, ni njegovo ni mamino, pravoslavno. To je gotovo jedino u čemu sam se ikada slagala s roditeljima.

Uostalom, nisam ih ni smatrala sposobnima za ikakav smisleni razgovor, niti su oni pokazivali makar fasadu želje za radioskopijom moje glave. Živjeli smo pod istim krovom ali na različitim planetima. Do dana kad je tata, prisluškujući telefonski razgovor, doznao da sam izgubila nevinost. Bilo mi je četrnaest. *Čuo sam te*, rekao je uletjevši u sobu s luđačkim očima. I istukao me rukama i nogama. Mama ga nije pokušala zaustaviti nijednim pokretom, nijednom riječju. Kad je bilo obavljeno, uzela mi je glavu u krilo i gladila je dok nije istekla i posljednja suza. Pa tiho za sobom zatvorila vrata.

Njezina bi me smrt ipak vjerojatno bila smrvila u komadiće da me u takvom razvoju nije preduhitrio tata. Te srpanjske nedjelje sparina je gušila već od jutra. Oko četiri poslijepodne iz kuhinje se začulo razbijanje posuđa, zatim očajno *oooh, oooh*. Tata je klečao na pločicama, grozno izobličena lica. Među dlanovima je držao mamino, naprotiv spokojno, gotovo vedro, ljepše no ikad.

Lice toliko različito od mojeg da su nas bezbroj puta razgledavali u nevjerici. Njezinu meku svijetlu kosu i plave oči, mliječnu put, a na meni sve tamno. Naročito oči, upadljivo prevelike. Njezina ljepota, u četrdeset četvrtoj posve neokrnjena, s lakoćom je prekidala i ministarske razgovore, vratove zavrtala za sto osamdeset, ženama izazivala nervozne grimase. I navodno se do vjenčanja s tatom zbog nje već stigao rasprsnuti jedan brak i jedna glava. Tata je također bio ono što zovu *markantan muškarac*, asketskih crta, otmjeno suhonjave ali čvrste građe. Cijenjeni arhitekt široke kulture, premda šesnaest godina stariji, vjerojatno ju je lako markirao i spremio u vitrinu, među trofeje stečene radom. Puno je držao do natjecanja.

I najednom je ležala na kuhinjskom podu, i on nad njom, u groznim vapajima koji ništa nisu mogli vratiti. Kad je stigla hitna pomoć već je bilo gotovo, embolija ju je odnijela kao pero. A on je ni polegnutu na bračni krevet nije prestajao grliti, gušeći se od ridanja i zapomaganja. Prizor mi je u par minuta posušio suze. Otrgnula sam ga i sâma s njom provela večer, primila mrtvozornika i ženu kojoj smo platili da je uredi. Zatim i probdjela noć, osluškujući mu isprekidano disanje u dnevnoj sobi, neće li i to prestati. Mamina usta ostala su malo otvorena. Opsjedala me jezovita misao da će joj se, ako mi samo na tren popusti budnost,

unutra zavući muhe koje su kružile pod stropom. I ujutro, izgledala su još potpuno živa, kao da se spremaju još nešto mi reći, važnu riječ kojoj se cijelog života domišljala.

Sama sam morala obaviti i pregovore s pogrebnikom, izbor lijesa, natpisa na vijencu i na grobnoj ploči, osmrtnice i oglase u novinama, detalje pogrebnog protokola, ugošćivanje sućutitelja. Već od spomena tih stvari tati su se rastakale oči. Histerija ga je obuzela samo još jednom, kad su mamu iznosili, kao u plahtu umotani trupac. Pao je na koljena i objesio se o kutu dečku mojih godina. Njega sam zabezeknuto gledala, kako je od svega izabrao taj poziv. Tata se s vremenom primirio, sveo se uglavnom na zurenje u prozor. Taj mu je, upravo poput onog Jarmushevog, naslikan na zatvorskom zidu, a ne osmišljen za gledanje u nešto vani.

Bilo je bolno promatrati kako se *smanjuje*, i duhom i tijelom. Povio se i smežurao, komično je premalen za kauč na kojem tamnuje, preko dana posvećen prozoru, navečer u sivoj zoni između aktualne tv-debate i drijemeža. Još su ga nekoliko mjeseci *odvozili* na posao, kao što se odvozi kućni otpad. U mirovinu se povukao prije isteka mandata i prije punog staža, *zbog zdravstvenih razloga*. Nije da su oni bili samo emotivne prirode, jer sve bolesti koje su ga već otprije nagrizale sad su dobile krila. Šećer, kreatinin, giht, prostata, zglobovi, srčana aritmija, čir na dvanaestercu, nesanica, kurje oči, mrežnice: on je gerijatrijski megastore. Ali svemu tome sâm pripomaže intenzivnom koncentracijom, koju preusmjeruje ovisno o akutnosti problema. I nadasve, *stenjanjem*. Pri svakom koraku stanom i kad izađe prošetati dvorištem, ispušta zvuk svoje patnje. Tako sam do preseljenja te korake mogla lijepo pratiti, kao da nosi beeper. Tek je nedavno priznao da to radi namjerno, samoterapijski, ne bi li ga boljelo manje. Jer kad je već nevidljiva, valjda je lakše s patnjom živjeti ako je čuješ.

Već godinama, osim do dućana na uglu, iz kuće izlazi isključivo do Doma zdravlja (jesu li ga sa svjesnim sarkazmom tako nazvali?) i do groblja. S vrećicama se vraća kao s kalvarije, stenjući triput jače. Jela koja sam spravljala samo je patnički prevrtao po tanjuru. I najmanju kritiku koristio je da uvrijeđeno ustane od stola, *Kako ne razumiješ da ne mogu, kako?!* Nikad nije bio vesele naravi. Nikakve frivolnosti ga nisu zanimale, uključujući prijateljska druženja. Ali s mamom, za njega je preminuo i ostatak ljudske vrste. Onima koji su ga nazivali s ohrabrenjem ili makar konvencionalnim pitanjem za zdravlje, bez ikakvih protupitanja odgovarao je uvijek istim *Iskreno da ti kažem, nisam dobro*. O, koliko puta je ta *iskrenost* u meni izazvala želju da ga istog trena zadavim, i izliječim od uvjerenja da je to najviše, dapače jedino što može učiniti za sebe i za druge, na takav način biti iskren.

Mama mi nikad nije prestala nedostajati, ali makar zazvučalo grubo, nedostajala mi je i živa.

Majka u kojoj ima tekuće ljudske krvi, s kojom poželish nešto podijeliti. Katkad osjetim potrebu da odem k njoj, upalim svijeću i prosjedim desetak minuta na grobu. Nije da tamo doživim više njezine prisutnosti, ali smiruje.

Tuzi nisam dopuštala da probije na površinu. Zbog tate još više nego zbog sebe. Vjerovala sam da o meni visi kao na niti. Danas znam da je to pogrešno, jer otada, cijelo ovo vrijeme, on je mrtav. To što ipak malo hoda, i stenje, ništa ne mijenja. Uzalud sam tražila čime da ga bar malo reanimiram. Nikakvi antidepresivi, ni psihoterapije, ni penzionerski izleti, ni boravci u reumatskim lječilištima, ni najdraži mu mamini kolači, niti moji nazoviuspjesi, nisu u njemu prizvali ni privid živosti. Istodobno, ma kako mrtav, iz dubine svoje nesvijesti vapije je potrebom da sa mnom podijeli patnju, da u njoj sudjelujem. Nije ga prekomjerno opterećivalo što je ta potreba ujedno ruka kojom me vuče u vlastiti grob. A ja ipak nisam pronalazila dovoljno samoljublja za odluku da me se to više ne tiče. I tako sam, na pragu života, postala mama svojem pokojnom tati.

Premda mamu nisam mogla zamijeniti, niti za njega išta učiniti. Tolike godine jedno pokraj drugog, razdvojeni neizmjernom šutnjom. Pekla me savjest, ali postupno sam odustajala od izmišljanja riječi. Ionako je svaka propadala kao u bunar. Nije se trudio ni pretvarati da mu nešto znači što govorim, barem na tren s lica maknuti *sve je potpuno svejedno*. A oboje smo vrlo dobro znali koliko bi mu teže bilo da me nema. Pa sam sve češće, kad bih izašla iz radne sobe da ga *pogledam*, samo ostala stajati na pragu. On bi podigao oči, i tako bismo se gledali u tišini koju ni jedna jedina riječ nije uspijevala otključati.

V.

Unatoč preuzetoj krivnji, mama među pokore nije uključila utrnuće žene u sebi, svojeg spolnog bića. Ne želim reći da se *dala u promet*, niti da je pokazivala kako traži nekoga; naprotiv, njegovala je oholost što sve može sama, i neurotičnu osornost u komunikaciji. Ali kad se pojavio taj udovac, Gabrijel, i počeo sve tjesnije kružiti oko nje, nije joj trebalo dugo da popusti. Striček Gabrek, kako sam ga morao zvati, bio je službenik osiguravajućeg društva, specijalist za kasko i premije pri prometnim udesima. No zapravo ga je zanimao jedino ribolov; živio je za prigode, a to je bio gotovo svaki slobodan dan, da natrpa u auto svoj raskošni, sofisticirani pribor te se odveze do nekakve vode, u sretnijim slučajevima udaljene desecima kilometara. Ekspedicije nisu bile uzaludne; vraćao se s punim kantama, katkad i kapitalnim primjercima. I mene je rado odvodio, previše pokornog da pokažem što o tome zaista mislim, te me s čudesnom upornošću upućivao u tajne *métiera*, suptilnosti izbora mamca i položaja, navikâ i psihologije pojedinih vrsta riba, itd. Mama ih je pripremala na sve zamislive načine, a on se nije propuštao diviti njezinom umijeću, najčešće riječima *U ovoj se uopće ne osjeća mulj, jel da?* Ako me sve do odraslosti pratio tamjan i nikotinski dim, te dvije godine s Gabrekom osebjnost duguju smradu močvarnih voda i ribljih iznutrica.

Bilo mi je dvanaest kad smo se preselili k njemu, nakon što je mjesecima navraćao, sa svojim širokim osmjesima, odijelom s prslukom i iglom za kravatu, nauljene kose. Moju bi obično protrljao u znak simpatije, iz džepa izvadio vrećicu bombona, čak me jednom pokušao uzeti na koljena. Nikad nisam volio bombone, ali Mačka je. Kad je mama već bila isprošena, Mačka je iskrsla kao kamen smutnje, nije se uklapala u Gabrekovu viziju naše sretne obitelji; ali problem je upravo tada nestao.

Razdoblje prije njihova vjenčanja možda je jedino tijekom kojeg sam osjećao nešto nalik sreći. Bio sam otkrio knjige, kako su me daleko u stanju odnijeti, kako snažno usisati u fiktivne svjetove. Tijekom ljetnih praznika, u knjižnicu sam dolazio dvaput na dan; ujutro po dnevnu dozu, a večernja bi me do duboko u noć držala u grozničavoj budnosti i zaboravu. Ostatak sam vremena provodio na biciklu, koji je postajao Don Quijoteov Rocinante, Orijent-ekspres, parobrod na Mississipiju. Taj mali plavi bicikl vijugavih kotača, spašen starog željeza kad ga je prerastao neki dječak iz susjedstva, gurao sam uz najstrmije ulice naše četvrti, zbog nenadmašivog osjećaja koji je donosilo sjuriti se dolje, dodajući brzini okretanjem pedala, i pritom nastojeći nadmašiti vlastiti rekord, još malo dulje izdržati zatvorenih očiju.

Satima sam krstarilo ulicama punim sablasti i pogibeljnih zamki, samotni jahač osvetnik. Otkako su počele Gabrekove posjete, gle kopernikanskog obrata, kod mame je nestala opsjednutost mojim ponašanjem, našlo se razumijevanja za izbivanja iz kuće. Rado sam vozio i ograđenim prostorom psihijatrijske bolnice po kojoj je poznat naš dio grada. Moglo se bez pitanja šmugnuti kraj portira, pa se bezbrižno kotrljati pod krošnjama starih kestena. A i popričati s pacijentima koji su tuda šetali u prugastim pidžamama, s noge na nogu, ruku prekrivenih za leđima, ili pak razmahanih zrakom u živoj raspravi s unutrašnjim glasovima. Mnogi su od njih bili željni razgovora, i priključivali mi se kad bih zastao da predahnem i sanjarim na klupi, ili kod bazenčića sa zlatnim ribicama; tu sam čuo neke od najzanimljivijih životnih priča.

Zvjezdanu sam ja prišao, kad sam prikupio hrabrosti, da pogledam što crta. Dan za danom sam ga nalazio na istoj klupi, zaokupljenog papirom na koljenima kao da ništa drugo ne postoji, tako visokog da sam bio uvjeren kako se radi o nekoj vrsti diva, malo pogrbljenog jer sve je od njega zahtijevalo da se umanji, guste sijede kose na gotovo još dječaćkom licu, oblikovane nekako ženski, golemih ruku ali izuzetno finih, njegovanih, s dugačkim noktima na oba mala prsta. Dobrodušnog diva, jer uvijek se smiješio, otkrivajući lijepe zube, no s toliko sjete, tako prelazne, da bih je dio svaki put odnio kući i bez riječi se zatvorio u svoju sobu. Jasno se sjećam mirisa cvijeća kojim je odisao. Stanare bolnice je u pravilu trebalo držati na pristojnoj udaljenosti; higijena u ustanovi vjerojatno nije bila među prioritetima. Ali Zvjezdan je oko sebe širio nešto proljetno, neku peludnu, slatkastu svježinu.

Ništa me u životu nije zadivilo kao njegove slike. Svaka na svoj način, prikazivale su žive labirinte. Vrvjele su od zbivanja, gusto zbijenih, prepletenih pokreta, sudaranja, prelamanja, preobrazbi. Od ruba do ruba, bez ijedne prazne točke, prekrivale su ih minuciozne šare, kaligrafske vitice, arabeske, međusobno se presijecajući, stapajući, ponirući jedna u drugu, nestajući negdje u dubini, mjestimično tvoreći bizarne figure, u nevjerojatnim, čudesnim kombinacijama boja. Izbliza se nije dalo prepoznati ništa od zemaljskog svijeta. Ali kad sam se odmaknuo, na svoj dječji način, ne shvaćajući o čemu se radi, osjetio sam blaženstvo, apsolutnu mirnoću kojom su zračile. Ni danas ne bih znao ocijeniti likovnu vrijednost tih slika, ali jedno sam siguran: nisam vidio ništa ljepše.

Ranije, rado mi je ispričao, bio je atomski fizičar; čudo od studenta kojem su nudili karijeru u inozemstvu, a on ju je odgađao zbog djevojke, izgarajući od ljubavi čekao je da se odluči. Do dana kad je jednostavno izjavila da je odgovor ne. I nikakvo ispitivanje nije donijelo odgovor kamo je sve nestalo preko noći, sva toplina, prepletenost duša, nepojmljivi trenuci

nježnosti; kako je moguće da su mu najednom uzeli jedino zbog čega živi. Kakva fizika! Htio je jedino nju, cijelo svoje biće posvetiti isključivo njezinoj sreći. Danima ju je nazivao, molio i plakao, obećavao bezgranične žrtve i prijetio samoubojstvom, i sve je to samo dodavalo njezinoj odlučnosti kao i iritaciji.

Način na koji je to opisao rekonstruiram, ali kraj priče pamtim od riječi do riječi. Pristala je na još jedan sastanak, pod njezinim uvjetima, na lokalnom nogometnom igralištu. Dočekala ga je na središtu terena, s riječima *Vidiš tu, točno tu gdje sad stojiš, poševala sam se s pola juniorske momčadi. I pritom tako svršavala da mi se mozak skoro rasprsnuo, ako uopće možeš shvatiti o čemu pričam. Jel sad u redu? Jel to dosta da me pustiš na miru?*

Bilo je dosta; okrenuo se i pošao. Ne zna kamo, ni koliko je otada prošlo. Sljedeće čega se sjeća je bolnica. O njoj je imao samo pohvalnih riječi; svi su ljubazni, hrana je u redu, roditelji ga često posjećuju, donose mu papira i pribora za slikanje koliko poželi. Tek je ovdje osjetio potrebu za tim, ali više nije prestajao, od jutra do gašenja svjetla. Ipak, kad smo se vratili kući godinu dana nakon selidbe, od Zvezdana nije ostalo ni traga, i više nisam čuo za njega.

Ne znam što bih izdvojio iz te godine. U novoj se školi ni s kim nisam zbližio. Kod kuće se nije događalo ništa zanimljivo; mamu je privremeno napustila histerija, i kao da je najednom pribrala svoje niti. S Gabrekom se, barem je tako izgledalo, slagala fantastično; ne pamtim nijednu svađu, čak ni povišen ton. U stanu je vladao izniman mir, utoliko više što Gabrek nije dopuštao ni televiziju ni radio. Nije da su mi ti sadržaji nedostajali, ali sâma zabrana je tišinu zgušnjavala u nešto morbidno. Vanjski svijet on je konzumirao samo otisnut na papiru; većinu vremena provodio je čitajući novine u fotelji. Pritom se, osim šuškanja listova, čulo i njegovo coktanje jezikom, poput sata koji u ritmu vlastitih inspiracija ističe posebno značajne sekunde, što je jednom jamačno bila zamjena za zubnu četkicu, ali je s vremenom preraslo u ekspresivno sredstvo širokog spektra, od povlađivanja do začuđenosti ili pak gnušanja nad štivom. Bio je blage naravi, gotovo uvijek dobre volje i mami na usluzi, ali čim bi ga pustila na miru hvatao se novina i u njih propadao kao u provaliju, ostavljajući za sobom samo coktanje. Tog dana kad mi je mama bez ikakva objašnjenja rekla da spakiram stvari, pogled je podigao tek kad su se kutije nagomilale u predsoblju.

Bilo je ipak nešto fatalno u njemu, jer sljedeće godine mama me izvijestila da se ponovno selimo, na sva pitanja sliježući ramenima. Prvi put bilo je ljeto a sad je trajala nastava, pa je to izazvalo određene komplikacije kao i logične komentare, mojim razrednim kolegama kao i susjedima, koje je još više razveselilo kad smo se vratili, za nepunih mjesec dana, na

potpuno jednak način. No dobra je strana što se Gabrek nakon toga više nije pojavljivao.

U međuvremenu, kuća je propadala. Usred zime, zatekli smo je u žalosnu stanju, zidova zelenih od vlage, dubinski i dugoročno ohlađenu, punu rupa, uginulih muha, mišjeg izmeta i nezamislivih mirisa, kojima kao da nam je poručivala kako ocjenjuje posvećenu joj brigu, ili možda ukupnost našeg iznutra sagledanog postojanja. Mama je inače izuzetno mnogo držala do čistoće i reda; jednom sam je, u gluho doba noći, pronašao u kupaonici kako četkicom za zube pokušava nešto istjerati iz fuga među pločicama, i pritom je tako škrgutala da sam se od straha vratio u krevet. Od ranog sam djetinjstva za sobom vukao osjećaj krivnje zbog tobožnje neurednosti, koja je u maminim očima predskazivala moju delinkvenciju, put izvjesnog rasapa i potonuća, premda sam od straha da je ne razdražim zapravo stekao pedantnost na korak od patologije, netrpeljivost prema onome što vole nazivati *kreativnim neredom*, prema svemu što, nedovršeno i napušteno, ostaje visjeti u zraku, uključujući zablude zametke misli; drugim riječima, starmalu opsjednutost redom dostojnu rođenih knjigovođa. Nakon te druge ekskurzije, međutim, stvari su dugo ostale u kutijama, možda u očekivanju još jednog putovanja u suprotnom smjeru, vjerojatnije ipak zbog najednom preteškog besmisla nastojanja da ih se drži na ispravnom mjestu.

Kuća nam je oboma bila uteg na duši. U početku sama a kasnije uz moju pomoć, mama se herojski opirala njezinom urušavanju, što ipak nije urodilo nikakvim trajnim rješenjem. Kuća je, kao i naša egzistencija, bila podignuta na preslabim temeljima. Sve ostalo, pukotine, prokišnjavanja i nikad izgovorena ali vjerodostojna primisao da će nam se krov, materijalni kao i metaforički, stropošitati na glavu, bile su neizbježne posljedice. Onaj kojeg se nije smjelo imenovati – kao i njegov nebeski arhe-predak, kad je riječ o kolektivnoj građevini – izgradio ju je na brzinu, bez građevinske dozvole i s uvjerenjem u vlastiti prirodni dar za arhitekturu, a radnici su, prema maminoj tvrdnji, dio materijala upotrijebili u sebi korisnije svrhe. Bez dokumentacije, kuća nije mogla biti upisana u općinske knjige pa formalno nije ni postojala; konkretno, to je sprečavalo priključenje na komunalna dobra. Električni vod povučen je zahvaljujući ljubaznosti jednog susjeda, ali je nije preostalo i za vodovodnu cijev. Mama je rado ponavljala njegove riječi, *Nije se rodil takav koji bi po mojem dvorištu kopao*; nepotrebno je isticati da se njegovo dvorište sastojalo od hrpice šute, obrasle u korov i koprive.

Godinama sam je s prozora promatrao, premalen da preuzmem dužnost, kako nekoliko puta dnevno odlazi do crpke koja se tada još nalazila dolje uz raspelo; to smo mjesto u kvartu zvali „kod križa“. Pumpanje vode bilo je naporno i muškarcima, ali njoj je zacijelo pružalo

priliku da s razapetim razmijeni koju riječ. Potom se uspinjala s punim kantama u rukama, i među usnama prkosnom cigaretom.

Općinare je nakon rata posjetila zamisao da našu ulicu prekrste u Križni put. Ipak je prevladao uvid da je to ime previše dostojanstveno za slijepi odvojak niz koji se slijeva blato, naročito kad kiše preplave septičke jame. Ukinuli su, međutim, vodenu samoposlugu. Srećom, mama je prije toga uspjela riješiti problem; na koji način, nije htjela objasniti. Jednog su se dana pojavili radnici, prokopali kanal do ulice, preorali zidove, i voda je potekla. Puno je duže trebalo da se pokrpaju sve te rupe, godinama su propuštale propuh i prašinu. Onda se mama domogla kredita i mogao se ostvariti Projekt Unormaljenja, dovršenja svega što je u kući zjapilo. Nažalost, zapeo je prije kraja. Bilo bi sasvim oprečno maminoj prirodi da se barem u određivanju prioriteta s nekime savjetovala, pa se, naprimjer, ojačanje nosećih zidova zagubilo u korist proširenja gornjeg kata. Dobili smo i krasnu fasadu, šteta što je brzo popucala i oljuštila se. Strop u prizemlju bio je neugodno nizak, moglo ga se dotaknuti ispruženom rukom; tu se ništa nije dalo učiniti. Unutra je i ranije, zbog premalениh prozora, bilo tako mračno da je i danju trebala rasvjeta; učinak nadogradnje bila je polarna noć. Kredit je, naravno, iscurio puno brže od predviđanja. Majstori su u plaćenim zahvatima ingeniozno pronalazili neophodne podzahvate, tako da je uzmanjkalo za novo stepenište do gornjeg kata. No to je sitnica, tješio nas je gazda poduzetnik, može on pričekati, pa ljudi smo; samo neka mu damo za materijal. Radnici su istog dana srušili staro, sada slijepo stepenište. Ali sljedećeg se nisu pojavili, i na telefonskom broju iz oglasnika više se nitko nije odazvao.

Kao privremeno rješenje, na kuću smo postavili ljestve. One su se, kao i većina privremenih rješenja, pokazale dugovječnima. Mama ih je, međutim, brzo prestala koristiti, kad je izgubila ravnotežu, pala i slomila ruku. Na gornji kat ne samo da se više nije penjala; od tog je dana za nju prestao postojati.

Kad sam krenuo u četvrti srednje, odvažila se za očajnički korak: obratila se agenciji za spajanje usamljenih srca. Nakon nekoliko dvojbenih ponuda, stigao je zgoditak: njemački industrijalac u mirovini, židovskog podrijetla, imenom Jakob Steinhammer. Počelo je dopisivanje, uz posredništvo agencije, jer mama nije govorila njemački. Prvom je pismu bila priložena fotografija, prosijedog gospodina s finim brčićima i metalnim naočalama na blago povinutom nosu. Kad nas je posjetio, tri pisma kasnije, pokazalo se da slika nije baš sasvim svježа, i da je gospodin Steinhammer upoznao Alzheimerа. Ali zupčanici mehanizma već su dobili zamaha; mami su se pred očima vrtjeli prizori izbavljenja.

Svedeno uglavnom na osmijehe i geste uzajamnog entuzijazma, zbližavanje nije išlo glatko. Ipak, uskoro je stigla karta u jednom smjeru, i mama nije oklijevala; bračna je ponuda uključivala da se i ja priključim mladencima, odmah nakon mature. Gospodin i gospođa Steinhammer skrasili su se u ladanjskoj kući usred miroljubivih krajolika savezne države Baden-Württemberg. Mama mi pisala gotovo svakog dana, i zadržavajući brzo pokazala vještinu uvlačenja njemačkih izraza u rečenice, koju Ausländeri obično moraju godinama usavršavati. Oduševljeno je opisivala sve divote kuće, podni Heissung, pozlate u Batzimeru, tapete sa šumskim životinjama u prirodnoj veličini, ili pak Fruschtisch koji su imali kraj Makseitzee. Očito, bila je ogroman potencijal za asimilaciju. A i u meni, priznajem, već se probudio osjećaj da postajem Nijemcem.

Utoliko više što je uskoro sva moja odjeća imala njemačke etikete. Nijedan od komada koji su stizali u paketima, od cipela do sunčanih naočala, ne bih bio sam skinuo s police u dućanu, ali rekao sam si: to je drugačija zemlja, drugačiji ukus, treba se priviknuti. Nije ih birala ni mama nego striček Jakob, bolje upućen u domaću modu, te još važnije, u razliku između kvalitetne i bofl robe. Svaki pojedini Stück mama je iluminirala uvjerenjem u kvalitetu tkanine, nepromočivost, ili enormnu dobit ostvarenu u nesrazmjeru plaćene cijene i stvarne vrijednosti.

On nije mogao imati djece, što je posljedica boravka u Auschwitzu, a sin, nasljednik, bio mu je neprežaljena želja. Nakon ženine smrti ostao je sam na svijetu, sve rođake izgubivši po Lagerima, zajedno s bogatstvom koje su obitelji mu donijele tvornice okvira za rudarska okna, no koje je nakon rata povratio i udvostručio zahvaljujući svojem poslovnom daru. I sad se veselio mojem dolasku, da me upiše na fakultet, razumije se takav koji će mi omogućiti da se uspnem do mjesta u upravi Firme, jer on je ostao njezin većinski dioničar.

I tek što se mama opustila, okuražila se na samostalne izlaske, dok je ulazila u samoposlugu iza ugla je izletio nekakav pomahnitali pas i poput projektila se usmjerio prema njezinoj stražnjici, kao da je samo nju tko zna otkad čekao, kao da je upravo s tom misijom poslan na Zemlju, zagrizao je nekoliko puta i jednako munjevito nestao.

Rane su relativno brzo zacijelile, ali u duši se nešto nepovratno pomaknulo. Kad su je vratili iz bolnice, više nije htjela čuti da tamo ostane. Nisu pomogle nikakve molbe ni obećanja, ni ukazivanja razlike između onog što joj se pružilo i onog čemu se želi vratiti, ni činjenica da u okolici takav slučaj nije zabilježen već desetljećima. Ovo je posljednje protumačila upravo kao gestu kojom joj je Božja ruka pokazala kamo spada. Do zadnjih je dana ostala skrušena i plaha, uvijek kao na iglama ali posve pasivna, neprestano u iščekivanju sljedećeg

sudbonosnog znaka.

Nagli bljesak i još nagliji nestanak te budućnosti ipak su sitnice prema onome što se dogodilo nekoliko godina ranije, tek što smo se drugi put vratili od Gabreka. Dečko s kojim sam sjedio u klupi zvao se Božidar. Također jedina, iz obitelji još siromašniji od moje, dosta je teško pratio gradivo; šaptao sam mu odgovore pri testovima. Izvan škole se nismo družili, ali kući smo išli istim smjerom, stoga obično zajedno. Do prvog raskrižja vodilo je stotinjak metara loše rasvijetljenog pločnika, tih snježnih dana pretvorenog u klizalište. Bilo je badnje predvečerje; prodavači jelki su kraj škole nudili ostatke zaliha u bescijenje. Odgurujući se jednom nogom, Božo je odsklizao ispred mene do sâmog ruba poprečne ulice, pa se okrenuo da me pričeka. U tom trenu, iza zgrade na uglu iskrsnula je kabina velikog kamiona, koji je za sobom teglio i prikolicu. I tek što sam dospio viknuti *Pazi!*, kamion je, omatajući se oko tijesnog zavoja, stražnjim dijelom pokupio Božu i smotao ga pod kotače.

To je i danas jedina prihvatljiva mi verzija događaja. Prema sudsko-medicinskoj, Božo je umro uslijed frakture lubanje, od udarca u zatiljak; nemoguće je da su ga pregazili kotači, jer bi težina prikolice, ispunjene vrećama humusa za kućno cvijeće, zgnječila dječakovo tijelo. Ja sam, međutim, istražiteljima uporno ponavljao sliku koja me još godinama pohodila, naročito usred noći: kako Božu gutaju kotači veći od njega, izbacuju ga kao krpenu lutku, te dok leži na trbuhu, širom otvorenih očiju, krv iz nosnica istječe u snijeg, zvjezdasto ga osvajajući. Sjećam se još samo čovjeka koji me drmao i vikao neka idem kući, što sam naposljetku i učinio, i dalje ne vjerujući da Božo neće zatreptati, obrisati nos i ustati.

Taj je isti čovjek, jedini očevidac, za policijski zapisnik izjavio da je nas dvojicu vidio s druge strane raskrižja, kako *zajedno* stojimo na rubu. To je bilo dovoljno da se školom kao i susjedstvom prošire i drugačije priče, u kojima sam Božu ja gurnuo preko ruba, ili mu u trku podmetnuo nogu. I da nam se na vratima pojavi Božin otac, izbezumljen od očaja vidljivo produbljenog alkoholom. *Zašto ga skrivate*, zapomagao je, proklinjao, *dajte da ga ja pitam šta je bilo*. Mama ga je uspjela zaustaviti na pragu i otpraviti, suzama suosjećanja koliko i odlučnošću da me zaštiti, i prijetila je svakome tko je našao prikladnim podbosti me kakvom aluzijom. Također je spriječila istražitelje da me dalje mrcvare, da me dovuku na sud kao svjedoka, a i psihijatre da mi kopaju po glavi. Sljedećih mjeseci, mnoge je noći probdjela uz moj krevet.

Božinu ulicu nikad nisam prestao zaobilaziti u širokom luku, kao ukletu. Do kraja osnovne škole, mjesto u mojoj klupi ostalo je prazno.

VI.

Tatino stanje je stabilno. To znači da se ne može sjetiti ni jednog dijela tijela koji ga ne boli, a nijedna od boli nije dovoljno jaka da zbog nje zaboravi ostale.

Neshvatljivo, da sam tolike godine živjela s njim. Radije bih otišla na vađenje umnjaka nego ga posjetila. A cijelo vrijeme svrdla me praznina koju sam tamo ostavila. Pa odgulim jednom tjedno. Ukažem mu se, točno toliko mogu za njega učiniti. To ga razveseli, na tri do četiri sekunde. Onda mu se lice opet objesi. Ne zagrlimo se, kao ni na rastanku. Izbjegavamo dodirivati se. Puni smo poštovanja prema zraku između nas, pazimo da ga ne nagazimo. Ne dotičemo komplicirane teme. Skoro nikakve, jer kad naleti na pukotinu u svojem sve siromašnijem vokabularu, ne zna je preskočiti. Ostane sav nabran zuriti u nju, *no, kako se kaže*, dok ne podmetnem nešto drugo. S tržnice redovito raportira o trulom voću koje podvaljuju i nepogrešivim zabunama pri vraćanju kusura. Glavnina ipak pripada medicinskoj sferi, iz koje zakoračujemo gotovo samo još u meteorološku. U ovo doba godine to se svodi na konstataciju da je vani *gadno, gadno*. Da je ljeto, gadno bi bilo i unutra. *Neizdrživo*. Ne bih poricala. Malo bismo u miru prosjedili kraj televizora, jer već tridesetak godina ne igramo Čovječe, ne ljuti se.

Večeras sam naletjela na prilog o izložbi jednog kolege s akademije. Danas je to iznimno uspješan umjetnik, objasnio je koketno nasmiješeni galerist. Ne samo intrigantan nego i tržišno propulzivan. Zatim je kritičar, sa slikom u pozadini, govorio o njezinoj unutrašnjoj nužnosti. O stvarnosti premetnutnoj u neuhvatljivu fascinaciju. O nestajanju opipljivog u bezmjerju i mjerljivosti koju zadobija apstraktno. Svjetlosnim pomacima koji izviru iz dubine i kristaliziraju se u vrenjima i previranjima. Vrucima otpora i refleksije. Širokom dahu i dubokom zvuku, grebanjima, škrgutima i grgutanjima.

Morala sam protrljati oči. Slike su bile u dlaku nalik onima koje je počeo raditi usred studija, iz vica, izrugujući se minimalizmu: po dva-tri kvadratića ili trokuta, eventualno i koja strelica ili krivulja, nešto kao Kandinski za kupaoničke pločice. Ali naslovljavao ih je dugačkim i zagonetnim rečenicama, poput *Migoljeći iz modrog gomoljenja, gologlavi gnomi ugledaše Gargantuu*. Isticao se također i inteligencijom, a prilog s izložbe ju je definitivno potvrdio. Ne samo da je zabljesnuo kritiku nego je i klijentelu pronašao, poentirao je reporter, u specifičnom miljeu koji tvore nogometaši i manekenke. A ti zaljubljenici u umjetnost će za nju bez oklijevanja žrtvovati *od deset tisuća kuna naviše*, priznao je sam autor. To je sve što

smo od njega čuli. Kamera se još tren zadržala na čaši šampanjca koja se upravo punila.

Neki se rađaju s čašom za šampanjac u ruci i prije ili kasnije ona će se napuniti. I što god im se dogodi pijuckat će svoj šampanjac. Tata se, to je teorijica u koju sve čvršće vjerujem, rodio s talentom za patnju. Trebalo je nešto krupno da talentu razbukta potencijale, da ga uposli integralno i dugoročno. Materijala je oduvijek bilo, u izobilju, ali rasutog i podložnog habanju. Ono pravo, solidno, dostojno punog angažmana, stiglo je u vidu mamine smrti. Nju je zgrabio svom preostalom snagom i čitav joj se posvetio. S godinama, neprimjetno, ona se ipak iskrala iz kadra, kad je odradila svoje, kad ga je uzdigla u trajno stanje hipnoze. Mamu sve rjeđe spominje, grob je obrastao korov, jer pred očima mu je ostala sâma esencija patnje, pročišćene od vanjskih supstanci.

Moje supstance i supstrati nisu me pretjerano pasionirali. Što god je do mene doplutalo genetskom kanalizacijom, nije mi doticalo erogene zone. S mamine strane, ionako se nije previše nudilo arheološkoj strasti. Od roditelja je naslijedila samo vokaciju nastavnice za niže razrede osnovne škole, i rado ju je žrtvovala mojoj budućnosti. Oni su se u grad doselili nakon pretprošlog rata, iz kraja koji je ostao izvan hrvatske države, pod njemačkom upravom. Srećom, jer ona ih nije svrstavala u deratizacijsku kategoriju. Umrli su prilično brzo, od običnih ljudskih bolesti. Onda smo ih tamo vratili, i povremeno obilazili. Devedeset pete, sinovi Oluje su njihovu ruševnu kuću temeljito oslobodili i ostatke ukrasili natpisom NE MINIRAJ - ZAUZETO. Premda sasvim nepotrebno jer nitko ih nije kanio *oduzeti*, to im se ipak dogodilo par godina kasnije, kad je predstavljen Vladin program povratka izbjeglica.

Tatino je stablo izdašnije ali on je u svemu bio šparan, pa tako i kao narator. Više od grubih crta doznala sam tek usred studija, kad sam među njegovim stvarima slučajno otkrila djedovu bilježnicu. Nije mi bila namijenjena, niti ikome drugom. Djed ju je očito ispisao ne bi li si razbistrio glavu. S ciljem da ozakoni kao istinito nešto iz kaše slika i glasova koji su ga opsjedali, koji su ga pretkraj života sasvim preuzeli, izbrisali iz životnog prezenta. U izvedbi djedove ruke, istina je zbrka bljeskova, zapisanih kako su dolazili, bez reda i bez zabrinutosti zbog mjestimičnih proturječja. Meni je to trebalo koliko je onoj djevojci George u seriji trebala zahodska daska s neba, da je pogodi u glavu. A ipak sam pokazala senzacionalnu, dotad neslućenu sposobnost pripijanja uz obiteljsku podlogu. Sve to sam usvojila, ugradila u svoje temelje, ponijela u prtljazi. Bolje rečeno, mene je usvojilo, naknadno me oblikovalo prema već skrojenoj haljini.

Djedov otac je odrastao u židovskoj obitelji krojača a zatim i gostioničara, na njemačkom tlu. Bilježnica nije dublje sezala za korijenjem. Spominjala je pansion na obali bezimenog jezera,

koji je pradjed zakartao. Združena s alkoholnom, kockarska pasija popila je i sve druge nekretnine. I još je navukla dugove pred kojima mu je jedino preostalo kradom se odseliti u nekakvu zabit. Uspio je, u rasulu Prvog svjetskog rata, sa ženom i još sasvim malim djedom. Ulogu zabiti Zagreb je odigrao besprijekorno. Nitko ga tu nije tražio pa je mogao krenuti ispočetka, sa stjecanjem imovine i s njezinim rasipanjem.

Zaposlio se kod trgovca tekstilom. On mu je s vremenom prepustio vođenje posla, zatim i prodao dućan u Kačićevoj. Osim tkaninom, tu se trgovalo i šećerom, mašću, ugljenom, drvenom građom. Roba bi češće samo skliznula u tuđe ruke, izgubljena na kartama. Gotovo svake noći se kartalo, na njemačkom, mađarskom, češkom, jidišu, na mješavini svega toga, potopljenom u vino. Od hrvatskog, pradjed je naučio samo koliko mu je trebalo za transakcije s mužekima. Partije je prekidalo prekomjerno pijanstvo. Onda se pjevalo, prepričavalo vlastite podvige i tuđe nesreće, ispuštalo životinjske urlike. Neki su morali prespavati na podu dok im ne donesu novu odjeću, jer su založili sve do gaća. Ujutro bi šegrti sve izmeli na ulicu, piljevinu, razbijeno staklo, obeznanjena tijela. Pradjedovo bi konjskom zapregom odvezli kući i položili u krevet.

On je brzo uvidio isplativost vlastita vinskog podruma, pa ga je uredio u susjednoj kući. Zatim ju je cijelu otkupio, zbog proširenja djelatnosti na izdavanje soba. U njima se događalo ono što su razgaljena gospoda sklona poželjeti usred noći. Žene iz depandanse bile su dio dekora u dućanu, zadužene da dotaču u čaše i sjede na koljenima. Djed je rano počeo sjediti na njihovim koljenima, pohvalila se bilježnica. Ubrzano je sazrio, oženio se u osamnaestoj i odmah dobio sina, uoči rata još jednog. Stariji, moj tata, također je dobar dio djetinjstva odradio u dućanu. U suterenu tog odgojno-poslovnog kompleksa danas je trgovina makrobiotičkom hranom.

Noćnom dijelu poduzetništva pradjed je inklinirao daleko više nego akademskom biznisu. Do djedove punoljetnosti dnevne poslove su vodili šegrti, dijelom za vlastiti račun. To im se progledavalo kroz prste ako je bilo dobiti, inače ih se otpuštalo bez obzira na marljivost. Fanatik vlastitog instinkta za sreću, gazda je svako toliko rezultat vraćao na nulu, ostajući bez ijedne bale platna, vreće brašna, bačve vina. Pa se kretalo iznova. Pitam se nije li to radio namjerno, ili zbog nesvjesnog nagona da minira što god je gradio.

Bio je veliki poklonik germanskog duha: njegove širine, čvrstoće, kulta vitalnosti i osobne ekspanzije. Samouki filozof, osobito je cijenio njemački idealizam. Više od svega volio je glazbu, naročito Wagnerove opere. Rijetko je ustajao prije podneva i dotle nije dopuštao nikakve zvukove u kući, uključujući petljanje s posuđem i djecom. Ali čim bi otvorio oči

počeo bi pjevati, arije iz opera ili vojničke koračnice kojima je šaljivo, lascivno mijenjao riječi. To je bio znak da se smije govoriti naglas, i za početak pripremanja objednog rituala. Pjevao je i brijući se, zatim oblačio svježu, uštirkanu bijelu košulju koja ga je čekala na vješalici, a na stolu rakijica. *Kein Glass mehr!*, nije propuštao napomenuti. Premda su noću tekli potoci vina.

Kuća koju je kupio na Medveščaku se napunila. Uz tri generacije mojih predaka, dijelom obiteljske zajednice su postale i dvije židovske djevojke koje je uzeo da pomažu koliko i iz milosrđa. Za obiteljskim stolom bilo je zabranjeno spominjati probleme, čak i u čestim razdobljima oskudice. Ništa nije smjelo pomutiti raspoloženje ni apetit. Još jedno dijete, žensko, rodilo mu se početkom tridesetih. I nju i oba unuka u prolazu bi rado pomilovao, svaki put zadivljen što su već toliko narasli. Od svih njih, jedino tata je izbjegao Lagere.

Izgledalo je da su pradjedove veze dovoljno zaleđe. Među njegovim poslovnim partnerima i pajdašima bilo je visokih službenika nove Vlade. Prijateljstva s njima sad su postala osobito srdačna, podmazana brojnim, skupocjenim darovima. Ali susjedi s Medveščaka pokazali su još bolju povezanost i poduzetnost. Jednog jutra u lipnju četrdeset druge, na vratima je osvanula ekipa za deratizaciju. Svi su za par minuta bili u kamionu, sa zavežljajima od plahti koji su sadržavali i više no što je trebalo za novi život.

O kamionu sam već ranije bila načula od tate. Tog jutra poslan nešto dostaviti, ugledao ga je pred dvorišnom ogradom. Trčao je za njim dok mu noge nisu popustile, sjeo na klupu i plakao, pa se spustio do Kačićeve. Uniforme su tamo upravo iznosile robu i namještaj. Jedan šegrt ga je opazio i odveo u stranu, zatim svojima na selo. Smjestili su ga u sjeniku iznad štale. Tamo je spavao do kraja rata i zauzvrat brinuo o stoci. Od straha je izlazio jedino noću. U grad se vratio gotovo istodobno s Osloboditeljima. Nije pronašao nikoga poznatog. Dućan je bio zatrpan smećem, zgradi su nedostajali svi prozori i vrata, a kuću na Medveščaku već je zaposjeo brkati čovjek s puno zvjezdica i odrješitim naglaskom. On je uredio da ga prime u utočište za ratnu siročad. Nakon trogodišnjih praznika nastavio je školovanje. Gradivo je bilo skromno i moglo ga se polagati unaprijed. Dostigao je svoju generaciju i kao posebno nadaren zaradio stipendiju za arhitekturu. Djed se ipak vratio, pretkraj njegovog studija. Bio je to sasvim drugačiji čovjek. Kao da su mu sve kosti u tijelu bile rastavljene i nevješto presložene.

Bilježnica se pozabavila sadržajem kamiona, premda prilično impresionistički. Izvjesno je ipak da su obitelj razdvojili u sabirnom centru: skupini baraka negdje na periferiji, bez prozora i bez ležaja, opasanih bodljikavom žicom i čistokrvnim vučjacima. Kad su se dupkom

napunile, čisto hrvatski selektori prosijali su otpad, pod nadzorom njemačkih delegata. Sa svakim se otpatkom ponaosob uljudno porazgovaralo i svi su podaci uredno zabilježeni. Radno sposobni su nagrađeni putovanjem u Njemačku. Unatoč germanofiliji i uvjerenjima da je još u snazi, pradjed je ipak škartiran u domaće odmaralište, zajedno s prabakom i njihovom malenom kćeri. Godinama kasnije, djed je sreo čovjeka koji se zaklinjao da je sve troje uspjelo iskoristiti jedan masovni bijeg, da su izostali u didaktičkoj instalaciji od prikupljenih leševa. Ali jedan drugi ih je navodno vlastitim očima vidio među dvadesetak tog dana postrojenih na savskoj obali, kako redom poslušno pristupaju čekiću, zatim plutaju niz rijeku.

Njemačka je tehnologija bila daleko savršenija. Odmah nakon putovanja vagonom za stoku, baki i tatinog bracu uredili su onim specijalnim tuševima, pa pećima. Pri iskrcavanju, stoka je još jednom razdijeljena. Kao i djedu, baki je pokazana desna strana. Kako nije dopuštala da joj dijete istrgnu iz ruku, časnik je nakon nekoliko udaraca bičem rekao *Na gut*, poklonio joj ručnik i sapun, a djed je otišao sa skupinom za brijanje glave. Ovo ili ono, u tom trenu izgledalo mu je svejedno, puko pitanje redoslijeda u prijemnom protokolu.

Morao je biti rijetko žilav i snalažljiv. Korak po korak, uspinjao se u logoraškoj hijerarhiji. Nakon niza poslova koji su se radili vani, po kiši i snijegu, s ugljenom, cementom i željeznim cijevima, domogao se mjesta u baraci nazvanoj *Kanada*, po krznanim kaputima kojih se znalo naći među privremeno pohranjenim viškom vlasništva. Krađa se kažnjavala vješanjem, ali pokoju sitnicu, zlatnu ukosnicu ili zub, dalo se iz Kanade iznijeti u tajnim džepićima, i zamijeniti za hranu ili duhan. Nije pušio prije Lagera, a izašao je kao okorjeli ovisnik.

Prikovan za ležaj tifusom i meningitisom, bio je među malobrojnima koji nisu odbudjeli u nepoznato prije dolaska Rusa, i u svojoj baraci jedini još malo živ. Nije im znao reći ni kako se zove ni odakle je došao. Neko vrijeme su ga vukli sa sobom, napredujući prema zapadu. Tek što je ponovno prohodao, ostavili su ga na cesti. Potom je lutao od sela do sela. Povremeno bi uspio izmoliti nešto za jelo, ili ukrasti. Do dana kad je ostao u jednoj kući, kod udovice njemačkog vojnika, u svojstvu težaka, zatim supruga.

Na selu se tih godina dalo egzistirati. Djed se čak vratio trgovačkoj alkemiji: brašno i mast u gradu je pretvarao u zlato. U mnogim segmentima, život je za njega ponovno počeo. Sve ono prije Lagera ostalo je u mraku. Vjerojatno bi zasnovao novu brojnu obitelj, i novi lanac obiteljskih djelatnosti, da mu se žena nije, tri godine nakon vjenčanja, objesila. Jedno u drugome pronašli su i više od utjehe i uzdanice. Sreća se već dala opipati. Uostalom, to nije bilo vrijeme za samoubojstva, već jedno od onih koja pribiru i zadnje zaostatke nečeg živog.

Ali kakva zablude, od ljudi očekivati da se uvijek ponašaju logično.

Djedu je taj događaj vratio pamćenje. Odmah nakon pogreba pokupio je koliko je stalo u dva kofera, i stigao u Zagreb. Za ocem, majkom i sestrom, barem za njihovim tragovima, uzalud je kopao. Sina mu je pomogao pronaći brkati čovjek. Taj je u međuvremenu zaslužio još zvjezdica, pa stoga i prikladniju kuću, donaciju bogatijih Židova. Naša je ulica sada u znak zahvalnosti nosila ime Židova Moše Pijade. Također zahvaljujući brki, djed je uspio ishoditi da ga puste u ispražnjenu kuću. Ne i u zgradu u Kačićevoj, jer već se u njoj skućilo vatrogasno društvo. Od kuće, ustupili su mu na korištenje dvije tavanačke prostorije. Ostatak su podijelile dvije obitelji izbjegle s Kozare.

Premda ispisana u vrijeme te kohabitacije, bilježnica o njoj nije rekla više ni riječi. Dopunio je tata. Najveći u velikom nizu problema bila je kupaonica, točnije zahod. Ionako brojni, sustanari su se snalazili da uvijek bude zaposjednut, na smjene su dežurali unutra. I šire od toga, organizirali su se u pakt protiv mojih predaka. Nisu skrivali koliko ih preziru, njihovu zaprljanost kapitalizmom i urbanu dekadenciju. Mučili su ih glasnim pjesmama iz svojeg kraja i teškim mirisima iz kuhinje. Njih su svesrdno puštali uz stepenište širom otvarajući vrata, a znali su im i ubaciti pokvareno jaje kroz prozor. Djecu su poticali da pred djedom oponašaju njegov hod, zamjetno iščašen od Lagera, ili ispuste glasan vjetar, i to ih je sve skupa jako nasmijavalo. Osobito zato što je djed bio lak plijen. Znali su da će napraviti malu predstavu čim ga podbodu: kolutati očima, neljudski škrgutati i mlatiti šakama po zraku, premda sasvim bezopasno. Bilo kakva sitnica mogla ga je razdražiti. Tada bi dugo koračao gore-dolje po tavanu, nemoćan da se obuzda, izvikujući kletve, grizući se za podlakticu.

Napola invalid, više nego sumnjive prošlosti, *Nijemac*, nije pronašao zaposlenje. Zlato iz kofera pomoglo mu je da ponovno zapliva trgovinskim vodama. I kartaško-alkoholnim. To je davalo vrlo čudne rezultate. Nabavio bi kakav rijetki, skupocjeni aparat s namjerom da ga preproda, što obično nije uspijevalo. Jednom engleskom prijeratnom radiju dugo je tražio vlasnika, dok ga nije zamijenio za tri telefona. I oni su otišli tek kao naknada za kartaški dug. Vrhunac je bio stroj za proizvodnju korneta, koji je *vrlo povoljno* otkupio od nekog propalog slastičara. Naravno, stvar nije znao ni sastaviti a kamoli pokrenuti. Nadživjela ga je tako raskomadana u potkrovlju.

Povremeno, sreća mu se osmjehivala. Dobitak bi odmah ulagao u raskošne obroke, i neograničene količine vina. To se redovito pretvaralo u cikluse pijanstva, žalopjki, beživotnih zurenja u strop, obećanja da se neće ponoviti. Tko zna zbog čega, treba li u tome prepoznati povratak potisnutih logorskih strahota, došao je na ideju da jednu od zarada

potroši na lovačku opremu. Na jedinoj njegovoj fotografiji koju imam, jedinoj koju je ostavio ovom svijetu, nosi tu uniformu i šešir od zelenog samta, blistavo ulaštene čizme do koljena, opasač načičkan mecima i pušku preko ramena. Premda nikada ranije, a ni godinama nakon te kupovine, nije bio u lovu. Oprema se uzalud kočoperila, obećajući brda pernatih i krznjenih đakonija. Dok se nije ipak priključio jednom ubilačkom pohodu. Kad je opalio na jato divljih golubova, naboj je eksplodirao u cijevi i raznio mu lice.

Zahvaljujući vezama kojih se domogao, tata je uspio iseliti jednu, zatim i drugu obitelj. Naposljetku i otkupiti kuću od države. Ali istodobno smo nas dvoje ostali sami u njoj, prevelikoj, prebogatoj sablastima.

VII.

Tuga se u meni počela prikupljati vrlo rano. Nije se odmah tako zvala, a i kasnije sam tom riječju samo prekrivao, kao plahtom, nešto čemu nisam mogao razabrati ni točan razlog ni početak. Kad je izvana pritiskalo, nalazio sam snage za otpor; ali u razdobljima zatišja, kad su trenutna razinuća bila pokrpana, potapala me neopravdana snuždenost, mlitavost, razotkrivalo se koliko sam slab.

Otkako pamtim, u sklopu s očinskom odsutnošću, središnja tema u kući bio je novac. I jedno i drugo, premda se brižno izbjegavalo spominjati ili baš zato, čučalo je u temeljima svakog razgovora, kao pritajeni magnetski pol upravljalo svakim korakom. Čak i da je imala od koga, mama ne bi nikada posudila novac. Odlučno je ponavljala da ćemo se pokrivati koliko nam je deka dugačka. Pa smo napukla stakla liječili ljepljivom trakom. Pretvarali se da nas ne smeta nestajanje slike na ekranu, niti što se televizor naposljetku sveo na radio. Rublje je mjesecima prala ručno, dok se nije prigrnulo dovoljno za majstora. Ja sam bez ičijih uputa, na što bih zacijelo trebao biti ponosan, naučio baratati cijevima i električnim vodovima. Ali mrzio sam tu kuću s kojom smo živjeli u simbiozi; o njoj smo životno ovisili, zrcalila je naša unutrašnja stanja kao i naša ograničenja, bez ustezanja pokazujući cinizam prema svim naporima koje smo ulagali da joj usporimo starenje. Ne gubeći daha, dodavala je svježije pukotine zbirci na zidovima, iznova ispisivala plijesan u preličenim kutovima i hrđu na metalu, proljeća dočekivala istrnulim olucima, oljuštenom drvenarijom, prokisnućima. Sebična i nezahvalna poput djeteta pred pubertetom, zahtijevala je neprekidnu usredotočenost na obuzdavanje barem vanjskih znakova rasula, skupo naplaćujući ignoriranje. I oko nje, uvijek je nešto vapilo za kresanjem, šišanjem, iskapanjem, prigrtanjem na hrpe, spaljivanjem, barem metenjem. U konjunkciji sa svakodnevnim kalvarijom posuđa i veša, vrećica iz dućana i vreća za smeće, taj je koloplet Tantalovih muka skrojen po čovjekovoj mjeri, tijesno uz tijelo, da ih nosi dok mu ne požderu i zadnji gram životne radosti.

Kako je sve više misija prelazilo u moju nadležnost, rasla je moja želja za osvetom, da kuću prepustim milosti neba, korova i razne gamadi; likovao sam zamišljajući se kako kampiram među ruševinama. A mama, što je više pobolijevala, što je manje bila sposobna sama se brinuti za stvari, to je teže podnosila njihovo nesavršenstvo. Usljed bolesti kao i tragičnih životnih tumbanja, posve je omekšala, izgubila zapovjedničke odlike; ja sam joj utoliko više nastojao ugoditi, preduhitriti njezine primjedbe, svjestan koliko pati zbog svega što joj

izmiče kontroli. I posljednjih mjeseci, kad više nije ustajala, u očima joj se mogao jednako pročitati ožalošćeni prijekor, čak i zbog onog što pogledom nije mogla dohvatiti iz kreveta, gnijezda paučine na katu kao i sve što se sa mnom zbiva izvan kuće.

Nije da sam odrastao u velikom siromaštvu. Istina, imao sam puno razumijevanja za oduševljenje junakâ Alana Forda kad bi napokon utjerali svoju plaću od jednog dolara i pohitali ga potrošiti na pizzu i kriglu piva; to se doimalo najslasnijom hranom na svijetu, i jednim od vrhunaca sreće koju svijet može pružiti. Također, od sve književnosti koju sam gutao, najviše su me oduševljavali opisi fantastičnih gozbi, imena jelâ za koja sam samo naslućivao kako izgledaju. Ipak, imao sam gotovo sve što i moji vršnjaci; ne baš istodobno, i vremenski zaostatak često je bolio, ali naučio sam živjeti s tim. Odjeća mi je, premda rijetko nova, uvijek bila uredna, a svake se godine našlo i za moja ljetovanja. Mama odricanje od svojih nije smatrala nikakvom žrtvom; od svijeta je vidjela više nego dovoljno.

Prvo kompletno spolno iskustvo dogodilo mi se na moru, usred studija. Neuvjerljivih pokušaja bilo je i ranije, više zbog onog čime su se drugi odavno kitili nego zbog istinske želje. Nije ni opravdano zvati ih pokušajima, jer inicijative su dolazile isključivo s druge strane; a cure kojima sam nečime pobudio znatiželju redom su odustajale čim bi zagledale pod površinu. Ni kasnije, nikad nisam poduzeo ni najmanji zavodnički korak, premda me itekako privlačila ženskost. Žudio sam za njihovom toplinom, mekoćom, zaobljenostima; ali ništa nisam poduzimao.

Nju sam poznao od djetinjstva. Izdaleka, jer premda smo stanovali blizu, dvije godine među nama bile su nepremostive za nadu koja se budila svaki put kad smo se mimoišli, da će na meni ugledati nešto dostojno pažnje. A ona je prolazila ne gledajući ni u što vidljivo, noseći na sebi neku nezgrapnost, poput krupne, silom prizemljene ptice; hodala je uvijek uza sâm rub ulice, zapinjući o zidove, povremeno zastajkujući kao pred opasnošću koja je jedino njoj raspoznatljiva, ili možda baš njoj osobno namijenjena. Kraj nje sam se zatekao u svega nekoliko skupnih prigoda; govorila je tiho i sasvim rijetko; povremeno su joj se otimali uzdasi, neprimjereno, bez ikakva povoda; ako bi se nasmiješila, to je bilo s vidljivim naporom. Na licu joj se samo s puno dobre volje moglo pronaći istinske ljepote, čak i osobnosti; ali ipak me često posjećivalo u samoći, zbog bliskosti koju sam osjećao među nama. Potom sve rjeđe, dok je nisam posve zaboravio.

Ipak, te godine na morskim praznicima, ne samo da je ona mene prepoznala nego mi se i obradovala. Bilo je to u disko-klubu improviziranom u podrumu obiteljske kuće, jedinoj ustanovi zabavnog tipa koja je, u jeku ratnih zbivanja, prkosila usahnuću turizma u tom

mjestašcu izuzetom iz svake oprezne brošure. Veći dio prostora predviđenog za ples mirno je zauzimala lokva neutvrđena podrijetla; dva ili tri tipa kraj nje su se pokušavala drmusati uz muziku koju je zacijelo odabrao nekakav zidarski pomoćnik, bolno zaglušujuću; a iz dna prostorije, tako mračnog da sam to jedva razabrao, netko mi je mahao, s entuzijazmom, široko nasmiješen.

Ona mi se ne samo obradovala nego me nakon kratkog i uzaludnog konverzijskog nastojanja uzela za ruku, iznenađujuće hladnim premda od znoja gnjecavim prstima, te odvela do najbliže plaže. Tu sam spoznao, bez verbalnih odlaganja, da joj je dah prilično obogaćen alkoholom, odnosno da nisam osobito zaslužan za dragost u njezinim očima. No bistrina namjera, i okretnost ruku, nisu bile narušene; u samo nekoliko poteza, na pijesku romantičnom koliko i brusni papir, pod posve nezainteresiranim zvijezdama, lišila me bremena nevinosti.

Sasvim sigurno, nisam joj bio prvi, ali vjerojatno sam bio zadnji. Dva tjedna kasnije, na stupovima u kvartu osvanula je osmrtnica; progutala je sve što se zateklo u kućnoj apoteci. Raspitivanja su me donekle utješila: to nije imalo veze sa mnom, već se vjerojatno radilo o dovršenju procesa koji je u njoj zrio od djetinjstva. Premda su upućeniji govorili o nekoj nedavno izgubljenoj ljubavi, i oni su bili skloni ocjeni da je u pitanju samo kap koja je prelila odavno punjenu čašu. Svejedno, radilo se o mojem prvom doživljaju; nije bilo lako u razmišljanju o tome sasvim izbjeći egocentrizam, ne iščitavati neugodne konotacije.

Tijekom studija dogodilo se još samo jednom, i taj je put izraslo u trajanje, u ono što nazivaju *vezom*. Prilika nije nedostajalo. Muški su primjerci među curama bili dovoljno rijetki da nijednog ne zaobiđe njegova porcija pažnje. Ali deficit mojih reakcija na podražaje, sklonost da se između predavanja zalijepim za zid i kronični manjak dara za popunjavanje razgovora vlastitim dosjetcama, brzo su me svrstali u kategoriju fakultetskog inventara, među vodene glave, četvrtaste naočale i prišteve: one kojima se obraćaš samo s nekim praktičnim razlogom. Bilješke s predavanja zaista se isplatilo posuditi od mene, jer sve sam bilježio kao uzorni činovnik. To ne znači da su se u mojoj glavi prerađivale u nešto spektakularno; nije da ne bih bio volio imati za reći oštroomnih i raskolničkih stvari, o knjigama i o drugom, ali postajalo je sve očiglednije da je moj umni potencijal rezerviran za prikupljanje podataka i podatnost. S tim sam također naučio živjeti, utoliko lakše što nitko nije pokazivao da mu smeta.

Mama se bila namrštila na fonetiku; za njemački je imala nešto više sluha unatoč vlastitoj njemačkoj epizodi – od toga je moglo biti nekakve konkretne koristi. No kad izbor već nije

mogla promijeniti, prigrllila ga je kao vlastiti, i jedini ispravan, sve do djetinjstva posežući za argumentima da nas oboje uvjeri kako sam predodređen upravo za studij njemačkog i fonetike. U vrijeme ispita oslobađala me svih zaduženja, hodala je na prstima, kuhala mi kavu za noćna učenja. Svom je tom brigom upravljao snažan koliko i pogrešan predosjećaj da ću prije diplome izgubiti motivaciju i odustati; to bi potvrdilo i zapečatilo našu zajedničku propast, ipak neizbježnu unatoč svim koprcanjima, jer sveznajuća ruka neće nam oprostiti enigmatičnu krivnju koja s nama putuje tko zna koliko već naraštaja. Simbolička vrijednost diplome bila je daleko važnija od praktične; postala je mamin obzor i životni projekt, čiji će uspjeh ili neuspjeh prevagnuti na stranu globalnog smisla ili besmisla. Da sam nakon završenog fakulteta potonuo u poroke, ili pak odbio dalje sudjelovati u svijetu, pretvorio se u apsolutno ništa, to bi bila manja tragedija; trebalo je steći diplomu.

To sam učinio među prvima u svojoj generaciji, i odmah upisao poslijediplomski. I to iz književnosti; na krilima diplome odrađene da udovoljim vanjskom svijetu, ohrabrio sam se posegnuti za onime što je tražila duša. Kad sam odslušao predavanja, međutim, nije se dogodila želja za polaganjem ispita. Dan za danom otvarao sam bilješke, gledao u njih, pa ih zatvarao i vraćao na policu, dok se nisu na njoj okamenile. Premda je podržavala moje znanstveničke ambicije, mama nije imala prigovora kad sam od njih odustao; dobila je svoju diplomu.

Moja me prva veza potapšala po ramenu na jednom od tih predavanja. Držao ga je profesor čuven po svojem pletenom cekeru, i po, katkad vrlo dugačkim, dlakama koje su mu provirivale iz nosa. Ne sjećam se naziva kolegija, ali mogao je biti "Razni članci uživo", jer taj živi spomenik naše kritičke škole, spomenute u svakom ozbiljnijem teorijskom leksikonu, predavao je jednostavno čitajući neku od svojih brojnih publikacija, širokog raspona i nedokučive međusobne povezanosti. Fotokopije teksta bi izvadio iz cekera, uredno posložio na stolu, te s njih čitao ujednačenim, savršeno pribranim ali svečanim glasom, likvidirajući stranicu po stranicu, ne podižući pogled prema publici, koja je mirno razgovarala među sobom ili čitala novine.

Nju sam bio ranije zapazio. Na predavanja je dolazila s prijateljicom, od koje se nije odvajala, i koju bi nedvojbeno ocijenio *atraktivnijom* tko god bi im pristupio s neakvim nakanama. Kako ja nisam imao nikakvih nakana, vjerojatno ne bih upoznao ni jednu ni drugu da se prijateljica nije razboljela; sasvim sigurno ne bi mi preko ramena stigao papirić na kojem je pisalo nešto o uzbudljivosti predavanja. Tema je bila samo poziv da potražimo druge, što smo i učinili, razmijenili još dvadesetak papirića ali na kraju samo osmijehe. Otišli

smo svatko svojim putem i tako bi zasigurno bilo i sljedeći put, da nas umjesto predavanja nije dočekala obavijest da je profesor preminuo.

Bez tog nenadanog dobitka, izvjesno je da ne bismo bili otišli na kavu; sljedeća kava, dva dana kasnije, *de jure* je inaugurirala našu vezu. Na drugoj se kavi nije dogodilo ništa više, ni manje, nego na prvoj: čavrljali smo kao ljudi koji su se upoznali čekajući svaki svoj vlak ili zubarsku uslugu, u opuštenosti koju nije pomućivala ni slutnja zajedničkih projekata. Ali ta druga kava nije bila slučajna nego s *predumišljajem*, i nastavkom u vidu treće, a time je otklonjena svaka sumnja: bili smo u vezi.

Ona se dosta razumjela u pravne stvari, i držala do njih. Geni, neupitno; nasljeđe oca odvjetnika. Zapravo je htjela studirati pravo, i u zadnji tren, tko zna zbog čega, posrnula prema književnosti. Siguran sam da bi bila postala izvrsna sutkinja, ili stručnjakinja za sporove u stečajnim postupcima; ali činjenica je da su je nakon magisterija uzeli za asistenticu, te i danas pedantno obavlja svoje dužnosti na jednoj od književnih katedri.

Razvoj naše veze, polagan ali postojan, doveo nas je na prag intimnih odnosa. Prag je, u formalnom smislu, činila njezina nevinost, premda nije bila za nju emotivno vezana, niti je etički kontemplirala njezin gubitak. Problemi su spadali u domenu obiteljsko-materijalnog prava: brinulo ju je što će se dogoditi ako zatrudni, i samo ju je donekle umirila moja prisega da bih u takvom slučaju postupio na najčasniji od svih zamislivih načina; vidjelo se da bi joj ipak više značilo da potpišemo predkoitalni ugovor. Tu bi nedvojbeno dragocjena bila i tatina uža struka, autorska prava. No i nakon što je postignut sporazum da će se dogoditi, dugo je bez odgovora ostalo kako. Netko od njezinih roditelja i braće (dva, plus sestra) uvijek je bio kod kuće; moju je bilo razboritije ne računati. I tako smo dva ili tri mjeseca, do prve eksperimentalne prigode, teoretizirali seks.

U međuvremenu, stekao sam pravo na predstavljanje roditeljima. Primili su me srdačno, nasmiješeno se raspitivali o mojima, ja sam nasmiješeno frizirao odgovore, i prema njezinim riječima, ostavio besprijekoran dojam *pristojnosti*. Ona mi je svaki put odsvirala nešto na klaviru, jednu od Beethovenovih ili Mozartovih sonata, stvorenih da ih pristojne gospodične, dokle potraje čovječanstvo, reanimiraju uz čaj iz secesijskog porculana, koji nam je, katkad s kolačima i uvijek s blagonaklonim osmijehom, donosila njezina iznimno lijepa i jedva zamjetno šepava majka.

To su bili trenuci neslućenog mi estetskog blaženstva; prilika koju je dugo iščekivao pritajeni, točnije egzistencijskim lancima okovani esteta u meni. Ona bi namjestila stolčić na

vrlo preciznu udaljenost, sjela uspravna kao božica, zabacila kosu preko ramenâ, duboko izdahnula pritom se kao oslobađajući svega što je prisiljava da dotiče zemlju, jednako duboko udahnula ali ne više onaj običan, svima dostupan zrak, te bi se nad tipke podigla krila, spremajući se u nebo ponijeti nevinu dušu. Zabacivanje kose, osim vizualne blagodati (uho koje je moralo biti naručeno u nekom proslavljenom atelijeru jer se takva ne susreću u prirodi; vrat od pogrešno odabranog materijala, koji je izazivao strah da će milovanje ostaviti masne otiske), donosilo je i valove mirisa lavande, kamilice, metvice, cimeta. A onda bi njezina dva leptira stala udvarati tipkama, mazno ih oblijetati, čas sramežljivo, čas u zanosu te plesne čarolije, vrtoglavo zamršene ali programirane do posljednjeg pokreta.

Njezina majka nikad nije ulazila bez kucanja, ali nam nikad nije ni uskratila barem jednu intervenciju; dovoljno da zauzda naše zagrljaje na kauču. Više od inkvizicijskih motiva, dovodila ju je dosada, umotana u sasvim vjerodostojnu simpatiju prema našoj vezi. U stanu se, s obzirom na ženu koja je dolazila dvaput tjedno, nije imalo bogznašto pospremati; suprug ga je poimao isključivo kao spavaonicu; svoje nastavničke aktivnosti na fakultetu već je bila okončala, a i u istraživačkoj djelatnosti, nakon trideset godina posvećenih bogoslovnoj znanosti, zacijelo je ponestalo neotkrivenog. Pa bi sjela k nama i dala se na evociranje mladosti, koja bi hitro procvjetala na njezinu licu, ionako zapanjujuće konzerviranom. Tek sam promatrajući joj lice – taj snažni argument obrane najpodmuklijeg od svih masovnih ubojica: vremena – prepoznao svu ljepotu njezine kćeri, jednu od onih koje ne zabljesnu na prvi pogled ali nagrađuju strpljenje, i još važnije, godine okreću u svoju korist. Pred očima mi se blistavo ukazivala ljepota koju će na njezinom licu dokraja isklesati tek zrela dob, i koja bi, moglo se već oćutjeti, utjehom obilato napajala moju starost. Na trenutke, to je izgledalo gotovo sasvim moguće.

U aneksu tatinog odvjetničkog ureda započeo sam djelatnost sudskog tumača za njemački, te s vremenom razvio prevoditeljsku agenciju, za sve gospodarske grane i sve svjetske jezike. Vjenčani poklon, stan od trideset i sedam kvadrata, zamijenili smo za dvostruko veći, te razliku otplatili u šezdeset i osam mjesečnih rata. Moje su dužnosti bile vaditi posuđe iz perilice, dovoziti naše kćeri iz vrtića i kućanske potrepštine iz jednog od trgovačkih centara, dvaput mjesečno. Kad je starija upisala dizajn uspjeli smo joj od ušteđevine kupiti garsonijeru, premda je dobar dio bio otišao, uzalud, na operacije u Švicarskoj, kad je mlađa, neobjašnjivo, izgubila vid. Rado smo pozivali prijatelje na večeru; u tim sam prigodama ja preuzimao kuhinju, reproducirajući fantazije gastronomskih genija, iz luksuznih izdanja kojima sam posvetio zasebnu policu. Supruga me napustila u sedamdeset i četvrtoj; tri proljeća kasnije ponovno smo se spojili, zauvijek, u tihom nam mirogojskom domu.

Realno govoreći, to je bilo moguće koliko i da se Gregor Samsa *zaista* pretvori u hrušta.

Sve je već tada bilo unutra, premda tek u zametku. Tada, *to* se ukazivalo tek sramežljivo, u bezopasnoj daljini, kao u filmu koji u svakom slučaju, ma koliko potresan, veći od života, vječan, dođe do imenâ glumaca i rekvizitera. Ipak, raslo je i sazrijevalo, strahovito brzo popimalo obličje mog tijela, sve se udobnije u njemu osjećalo, dok nije preuzelo kontrolu nad njim i stopilo se s cjelokupnim okruženjem; sve je egzotičnijim postajao prizor umiven nekom drugačijom svjetlošću.

Dosegavši potpunu zrelost, *to* me više nije napuštalo, samo je mijenjalo lica, nova dodajući kao varijacije već viđenih, uglavnom ipak manijački ponavljajući ista.

I evo već petnaest minuta stojim gol do pasa pred ormarom. Hlače sam nekako navukao ali onda ostao zuriti u obješene predmete, nemoćan za bilo kakvu odluku, nemoćan da se pomaknem, kamoli zakoračim na ulicu. I evo se gadim nad sve gnusnije zabrađenim licem, nad čarapama koje su se usmrđele na nogama, nad zabalavljenom maramicom koja već danima leži na podu, ali bilo što u tome promijeniti iziskuje pregolem napor. I evo se ne mogu sjetiti ni jedne jedine riječi dok mi kolega s posla priopćuje da mu je preminuo otac, kamufliam se ojađenim licem, potresenom šutnjom, polaganjem ruke na rame. Dok mi drugi, telefonom, objašnjava zašto su mu ženi izrezali maternicu, listam časopis koji mi šalje Peugeot Hrvatska kao vlasniku jednog od njihovih proizvoda, i spustivši slušalicu udubljujem se u uvodnu riječ Jeana-Claudea Fontasa, generalnog direktora sretnog što nas ponovno susreće i to u još većem broju, te se nada da nam je svima ljetni period bio plodonosan. Iznad članka je fotografija: Jean-Claude Fontas vidljivo zna što je sreća, obrazi su mu glatko izbrijani, zubi vrlo bijeli, sat masivno zlatan; sjećam se da sam osjetio nešto donekle nalik sreći, odmjereno rečeno uzbuđenje, zajedno s mirisom novog auta, plaćenog kreditom, kad sam otvorio vrata i oprezno sjeo na najlonske omote. Ne nikada nisam ozbiljno pomišljao na samoubojstvo, to ipak podrazumijeva određenu hrabrost, u krajnjoj liniji inicijativu. Ali evo me usred noći na balkonu gornjeg kata, preklinjem Boga neka postoji makar toliko da me satre, odmah, ili premjesti u bilo kakav drugačiji svijet. I evo nam još jednog proljeća, još jedne zime, još jedne runde opranog rublja koje treba razvući po žici. Koji je prizor manje nepodnošljiv, vrane na zimskim skeletima stabala ili proljetna euforija pupanja? Zašto rascvala magnolija asocira jedino na povraćanje? I evo više nije 23 nego 28, na brojkama se jedva vidi razlika, ili je možda trideset osam, ne sjećaš se, nema u tih petnaest godina ničega dostojnog sjećanja a ipak je sadistički pretrpano, grcaš i gušiš se u uspomenama, bljutavim, mrtvim, tuđim, razgrćeš to blato iz dana u dan, do iznemoglosti, uzalud, ne bi li ugledao

nešto novo, drugačije, svoje, promatraš kako s juga, u zamjenu za pjevice, pristiže još i još vrana, morbidnih božićnih ukrasa, povješanih po granama kao fekalije, kao trupla koja je more izbljuvalo nakon eshatološkog potresa u južnoj Aziji, jedino bi takav donio olakšanje, kad bi sve zaravnao, ali ovdje ih nema, jedino sitni kvarovi, televizor, kotlić, bojler, ne znaš to sam popraviti ali ne zoveš majstora, nastojiš živjeti s tim, ne izlaziš na balkon jer je jedna sjenica izabrala tu se odrveniti, s nožicama uspravljenim kao u molitvi, to shvaćaš kao nebeski znak, kao osobno ti upućenu poruku, sve shvaćaš osobno, sve je osmišljeno upravo da uveća tvoju patnju, žaljenje nad sobom okružilo te visokim bedemima, ništa iza njih ne postoji, i ono zaista gnusno je da su ti prirasli srcu, ništa nećeš učiniti da nestanu premda te čitav svijet boli gdje ga god dotakneš, gnusna ti je vlastita egocentričnost ali naučio si živjeti s njom, jedino brineš da te takvim ne prokazuju, zagledaš ljudima u oči da provjeriš primjećuju li, nećeš li nazrijeti kakvu poruku za sebe, želiš pristupiti bilo kome na ulici da ga pitaš kako mu uspijeva ići kamo god ide, učiniti još ijedan korak, želiš stablo upitati kako mu, za ime Božje, u ime čega, uspijeva tolike godine stajati uspravno, strah te progovoriti pred šalterom ili u mesnici, da ne izleti nešto neljudsko, ili ne brizneš u plač, bilo što te u stanju potaknuti na plač ili na povraćanje, masakr što je vrijeme počinilo na licu koje nisi vidio od osnovne škole, osmijeh kojim te u prolazu okrnulo djetesce u kolicima, list koji se otkinuo s grane i bez šuma legao uz svoju braću, umara te misao na sve to lišće koje raste po granama samo da bi palo, na prašinu koja se nesmiljeno nakuplja, na sve knjige koje mučki pritišću s polica, sarkastično nijeme, preteško je i pokušati se sjetiti nečega što unutra piše, kolosalan ti se umor navalio na leđa, a evo na stolu još jednog rukopisa, petsto stranica koje treba korigirati, kako bi se moglo preuzeti sljedećih petsto, ne bi li se petsto knjiga kasnije preuzelo urednički stol, i s njega na korektorski slalo stotine jednako uzaludnih, autor je rođen tisuću devetsto šezdeset treće, pedeset pete, želiš ga nazvati da mu čestitaš na ustrajnosti, što i dalje niže slova po papirima, želiš istog časa otići k njemu da ga pitaš kako uspijeva biti živ, i evo nas sad u koloni, gotovo živi gnječimo se od semafora do semafora, pljušti kiša, jesenska, proljetna, i sad se više uopće ne mičemo, mirno sjedimo svatko uz svoje brisače, dobro je tako, i čuda se povremeno događaju, možda će čudom kiša odlučiti da više nikad ne prestane, da ostajemo sjediti u autima sve dok ne zahrđaju i istrunu, i naša tijela skupa s njima.

Ali naša je veza trajala gotovo dvije godine. To je tako urnebesno da moram još jednom napisati: gotovo dvije godine. To je više od šesto dana. To su deseci filmova u kinu; njezin je omiljeni žanr romantična komedija, s umilnom glazbom i happyendom, ako je moguće s Edwardom Nortonom oblažhanim u plavo (trebalo se toga sjetiti!), u ulozi svećenika koji se nakon pogibeljne introspekcije ipak otrgne iskušenju zaljubljenosti. To je stotinjak sjedenja u

kafićima, i stotinjak čajeva s njezinom majkom. Čiji pogled, ma koliko se trudi gledati drugamo, prije ili kasnije zapne na tamnoći moje kože, kose, očiju, i kroz simpatiju proviri tjeskoba koju izazivaju moje eventualne bračne nakane s njezinom kćeri.

Štoviše, u tom pogledu na trenutke bljesne poruka, kompozitna ali poput dijamanta britko artikulirana i podešena na frekvenciju mojih najintimnijih receptora: prvo, da kozmetički aduti kojima joj kćer držim u zaludenosti ne pobijaju moju *nedodirljivost*, pripadnost onima koji su simpatični samo do kućnog praga; drugo, da sam kćeri ipak pripušten zahvaljujući majčinoj herojskoj velikodušnosti; treće, neka mi ne pada na pamet da bi moj opsjenarski uspjeh kao i ta velikodušnost mogli biti išta doli privremeni; i četvrto, da se od mene očekuje iskupljenje za transgresiju i krađu, u vidu što bržeg nestanka.

Kako prikladna riječ, *privremeno*, od sâme je esencije izlivena. Vrlo rano u meni se razvila senzibilnost za taj aspekt postojanja, privremenost, u tolikoj mjeri da mi se sve što ga tvori stalo ukazivati isključivo u svjetlu privremenosti; sve sam se teže zamišljao kao nešto sposobno potrajati. To ne znači da sam imao apokaliptičnih vizija, da sam bio imalo zabrinut za budućnost čovječanstva ili lokalne zajednice. Samo je postalo nevjerojatno da bi ona mogla i mene obuhvaćati, da me se u bilo kojem pogledu tiče nešto dugoročnije od sutra. Znam kako to zvuči. Ali tako sam osjećao.

A ipak, nakon svakog našeg druženja nekako dolazi još jedno, i još jedna šalica čaja. Prije ili kasnije, kao usput, razgovor se nasuče na elipsu mogeg oca, i sve ga je teže održavati *neodređeno* mrtvim. Rak kostiju ima tu gadnu reputaciju jednog od najbolnijih načina umiranja. Mojem je tati trebalo izuzetno dugo; siromah, imao je silnu želju za životom; odbijao je morfij, boreći se do posljednjeg trena, uz nezamislive krikove; bio sam tek krenuo u školu. To ga je pokopalo za daljnja ispitivanja, ali u jednom trenu moralo se pokazati mamu. Srećom, to je bilo nakon što je mama raskinula s cigaretama, zauvijek i tako radikalno da nije propuštala prigode za antipušačke tirade, a u ovoj je naišla na itekako zahvalne uši. Nesrećom, otprilike istodobno s posljednjom cigaretom izgorjela je i prisutnost Duha Svetoga, te se i ona premetnula u suprotnu krajnost.

Treba reći da se dobro držala do samog svršetka čajanke, prema potrebi grizući usne. I tek na odlasku, nakon tko zna koje evokacije Božje volje i Božje pomoći u zdravstvenom i širesudbinskom kontekstu, rekla je *Draga gospođo* – blagim glasom, uzevši joj ruku među svoje – *Bog naš stvoritelj je jedino sebi pomogao ako je imao zericu samokritičnosti, tako što se objesio, ali to je bilo jako, jako davno*. Ponesena nenadanim lirizmom, premda je to nitko nije tražio, premda su njihova lica poput taksimetra pokazivala štetu koju nanosi svaka

daljnja riječ, izložila je svoje viđenje dugovječnosti i njezina programiranog bonus-tracka: Naravno, nema ničega nakon smrti, tu se nema o čemu razgovarati. Ali možda će barem ovi mladi – tu je zastala i pokazala nas bradom, s tračkom optimizma na licu – dočekati pravednije vrijeme, kada znanost sasvim preuzme organizaciju trajanja i svakome dodijeli jednako, šta ja znam, bilo pedeset ili sto, o tome nek se dogovaraju, ali da svatko zna unaprijed i sve si lijepo isplanira, rasporedi, i kad vrijeme istekne ode u miru, a ne kao mi koji život provodimo u strahu i grču neće li nas odnijeti dok smo još u zamahu, ili pak ostanemo drugima na grbači kad smo se pretvorili u svoju karikaturu, uvredu onome što smo nekad bili.

Nedvojbeno, bilo je plemenitosti u toj misli, ali i previše ambicioznosti s obzirom na publiku. Tako smo ad-aktirali i mamu.

A unatoč svemu, dakle, dvije godine. To su također i dva ljetovanja u obiteljskoj vikendici. Tik uz more, na osami, u raju mediteranskog bilja. Sve je tu bilo osmišljeno, estetski odnjugovano kao za nas dvoje, do kamina obloženog ukrasnim kamenom i do intimne plažice uz kuću, trokutne, suhozidima oblikovane poput pubisa. Tu smo bili kao prvi ljudi na zemlji, ili jedini preostali nakon opravdanog istrebljenja vrste, zaduženi da začnu novu.

Tu smo se napokon posvetili otkrivanju tjelesne ljubavi. Premda smo mnogo razgovarali o toj prigodi, nije trebalo naglas izgovoriti da je čekamo bez nestrpljenja. Moj jedini prethodni pokušaj nije otvorio apetit; ona je suzdržavanje smatrala upravo vrlinom. I to nas je samo zbližavalo: oboje smo spolnost poimali kao svoj dio koji postoji negdje pokraj, neupitan ali u nekoj neodređenoj dimenziji, poput prekomorske rodbine s kojom održavaš isključivo epistolarne veze; otkriće je bilo utoliko slasnije.

Prvi put, ona se svukla i pričekala da je napipam u mraku. Nije prešutjela iznenađenost onime što joj moje ruke pronalaze u tijelu; *Kako je ovo lijepo*, otelo se čim sam se probio kroz šumu uzdaha i naglo nahrupjelih sokova. Oslobođeno, tijelo je pohitalo naplatiti sve godine zapostavljanja, dajući se naslijepo, brže no što je žudnja tražila. Bilo je u njoj čudesnih mirisa; do prezrelosti čuvani pod čepom, sad su se razlepetali, umah se rascvali u uskomešano mnoštvo, uzdigli nas pjenušavom plimom, prohujali ne stigavši ni dobiti ime. Prikupili smo se i opet raspuhali, pa iznova, neumorni, ponirući sve dublje, pretražili djelić po djelić prepletenog tkiva.

Ostatak vremena provodili smo na plažici, svatko sa svojom knjigom, jedno drugom čitajući važne ulomke, u njima pronalazeći istovjetne osjećaje, koji su tri potpuno predana tjedna

neprestano kolali između spojenih nam posuda. Međusobna posvećenost nije propuštala, niti u okruženju dopuštala, ništa treće. Jednom nas je uznemirio par stranaca, čija diskretnost nije umanjivala uvredu njihove prisutnosti na plažici, i ja sam im ostrim, učinkovitim pogledom pokazao što mislimo o njoj.

Zaljubljenost se iz dana u dan zgušnjavala, posvuda se zrcaleći, u zvjezdavom modrenju njezinih očiju, u srebrenju mora, u zrikanju čempresovih grana. Voljeli smo iste nijanse sutona i svitanja, iste oblike oblutaka, isto voće, iste začine, iste vrste ribe, jednako pečene i slane. Jednako smo nezasitni bili jedno drugog. Snu smo popuštali tek potpuno iscrpljeni, nestrpljivi da se ponovno ugledamo. Moj ju je pogled neprestano trebao i ona ga je obilato nagrađivala. Sve je u nama i oko nas bilo ugodna za osjetila; ni najmanja prepirka nije ju narušila, osim nadmetanja tko će oprati posuđe, tko će koga iznenaditi toplim pecivom. Sve je lebdjelo u vedrini i dražesti. Njezin dar za divljenje dugi ili dinji, *kako je ovo čarobno, kako je ovo slatko*. Njezin glas, falsetni kao u djevojčice, i anegdote iz đaćkih klupa i s ekskurzija, višestruko prepričavane, s komentarima jednako zaglavljenim u djetinjstvu. Njezina strast prema eufemizmima i umanjenicama. Njezina svakodnevna, mnogokratna i mnogominutna telefoniranja mami, radi temeljitog pretresanja vremenskih uvjeta, jelovnika i sanjarice, u neiscrpnosti uzajamnog radovanja, *mišo moj, zlato moje*, s puno sućuti za tuđe prehlade i probavne smetnje, *o siroti, o jadan*, i uz kompleksno protokolarno opraštanje do sljedećeg poziva, *dooo-bro, mo-že, pa se čujemo, još ću ti sve pričati, pa-pa, bok-bok, pusica, lakunoćicu, i čuvaj se, hvala, i ja tebe, i ti njega*, što se redovito ponavljalo nakon još jedne, ili dvije-tri, zaboravljene teme.

I figure njezine konzervativnosti, kristomanije, ksenofobije, naslijeđene ali i unaprijeđene vlastitim bezrazložnim nadahnućem, uz malo truda moglo se promatrati kao folklorne, duhovite ornamente. Čak i snažnu emotivnu povezanost sa Srbima, od kojih je Domovinu i dalje branila, svim srcem, godinama nakon što su je prestali ugrožavati, u svakom slučaju streljivom, premda njezina obitelj nije u ratu izgubila ni ljudstva ni tehnike. Nije mi nedostajalo simpatije za njezine improvizacije s motivima preuzetim iz maminog repertoara, kao što su svetost Obitelji i Domovine, dijaboličnost razvoda, pobačaja, bezvjerne, koje je uznosila do iskazâ otvorenog gnušanja od drugih vjera, nacionalnosti, boja kože. Moja ipak nije toliko crna, a i lucidnosti se našlo dovoljno za prešućivanje ciganskog nadimka i točne temperature mojeg bogo-rodoljubnog žara.

No na sljedećem ljetovanju naša je veza bila mrtva koliko i šljunak koji smo prevrtali na plaži, kao u potrazi za nečime što bismo dodali potrošenim riječima.

Ono što su značile naočigled je ishlapjelo. Oboje smo to jasno osjećali, uza sve nastojanje da jedno drugo, sitnim znacima pažnje, nježnostima, osmjesima, uvjerimo u suprotno. U njezinoj ljepoti ništa se nije promijenilo, jednako se raskošno davala mojim očima, ali one je više nisu mogle dosegnuti, između nas se uvlačila sve veća daljina. Postalo je nezamislivo ponavljati iste pokrete, umarala me sâma pomisao na njih. Nije me ničime povrijedila, ni razočarala, ni iznevjerila. Nije ništa učinila krivo, niti sam ja želio da tako bude. Ali nisam znao spriječiti.

Potrošilo se iznutra, u meni, strahovito brzo usahlo i oljuštilo se. Nema sumnje, sazrijevao sam usporeno; ali zrelost kao da nisam proživio već samo preko nje skliznuo u ono iza. Što god drugi, razumnim gutljajima, uživaju desetljećima, meni je dano samo na degustaciju. Nešto me prečicama vodilo ravno do otrovnog taloga stvari.

Ipak, nastavili smo se viđati nakon ljeta. Odlaziti u kino, sjediti u kafićima, piti čaj s njezinom majkom. Mjesecima. Bez hrabrosti da naglas izgovorimo očigledno. Dok me nije dočekala smežurana čela, lica pometenog krivnjom, uznevjerenih ruku, koje su dugo prebirale po odjeći i predmetima na stolu u potrazi za osloncem, prikupljale odlučnost za otisnuće u Novi Svijet odnosno smaknuće starog, priopćenjem da je *nekoga upoznala*. Ma kako skroman, taj je izraz naplavio golemu šutnju. Žal u njezinim očima bila je nepodnošljiva; odvratio sam pogled na kazaljku koja je puna samopouzdanja, precizno odmjerenim koracima, otkucavala prema zenitu svojega secesijskog kruga. Posljednji eufemizam, dozrela secesija, kraj sesije.

Na vratima, dok me grozničavo pretraživala pogledom odmjerujući razorni učinak svojeg priznanja, i zacijelo fiksirajući otisak mojeg lika za trenutke staračke reminiscencije, oči su joj se nakratko razlile. *Nemoj tugovati*, samo me zamolila, i ja sam obećao da ću se potruditi, zahvalan što me razrješuje bez mrcvarenja utješnim riječima o sudbini i neizbježnosti, bez apologija našem uloženom trudu i dobrom držanju, nezaboravnim trenucima koje smo podijelili, onima još nezaboravnijim koji meni tek predstoje, itd.

Taj netko koga je upoznala, doznalo se, bio je samo u prolazu, vjerojatno zainteresiran za upoznavanje isključivo s njezinim tijelom. Potom nisam godinama o njoj čuo ni glasa. Sve dok joj se nekakav virus nije poigrao s email-adresom te sam, zajedno s tko zna kako brojnim, iz opsežnog pisma naslovljenog *Dear Mustafa*, doznao razne pojedinosti o njezinoj razvodnoj parnici, nadasve o pivotalnom joj sadržaju, skrbništvu nad četrnaestmesečnim Alijem, kojeg Mustafa, bilo je razvidno, nije žurio pustiti iz Abu Dabija.

Tugovanje. Ta je riječ imala učinak inkantacije. Izgovorena naglas, prizvala je sve

nezaposlene zloduhe, a ja sam im širom otvorio vrata i bio uzoran domaćin. Neko vrijeme, ljubavna tragedija funkcionirala je kao opravdanje. Predano sam podizao spomenik svojoj žalosti, koja me zauzvrat štitila od svijeta, kao kukuljicom od magle. Ali magla se razišla i razotkrilo se da melankolija stiže iz vlastitog izvora, neodredivo dalekog, mnogo starijeg od mog pojedinanog postojanja; da sam se ja tu samo zatekao, istina s raritetnim receptivnim kapacitetima, i s blago rečeno ispodprosječnim darom za otpor, za podizanje nasipa pred dugim joj, strpljivim valovima, koji poliježu, valjaju, svu volju isplahuju.

Nažalost, otkrio sam nepobitnost činjenice da je životnog elana u meni jedva dovoljno da mi ne ukinu prerogative funkcionalnog pojedinca. Sasvim rijetko, samo kao paradoks, ne znajući što bih s njom, pronalazio sam u sebi kap istinske budnosti, poimanja da sam eto živ, u tom jedinstvenom trenu i tom pojedinačnom tijelu. Ostatak vremena, isprobavao sam ostvarive mi načine za pretvaranje vremena u ništa.

U oku dostupnim dimenzijama, to me nije osobito razlikovalo od većine ljudi oko mene. Ali oni su tome uspješnije pridavali drugačija imena.

Ljudi oko mene, uz mamu, sveli su se na one koje sam viđao u uredu. Svatko je od njih njegovao vlastitu osobnost, nastojeći se kako najbolje zna otrgnuti nerazpoznatljivosti: izražajnim manirima, političkim stavom, odabirom parfema, marke cigareta, radiostanice. Neki čak glavu dograđuju ekstravagantnim šeširima. Neki ručaju u restoranu preko puta, drugi donose sendviče od kuće. Neki kod kuće imaju djecu, drugi kućnog ljubimca, treći oboje. Većina izgara na poslu, cijelim bićem posvećena nastojanju da se uspne još stepenicu više u socijalnoj percepciji njihova libidalno-ekonomskog ostvarenja; osim onih, iskreno rečeno brojnijih, koji ne prestaju uzdisati, zagledani u sljedeći blagdan, u tren kad će se svaliti pred televizor, kad će isključiti svijet, napokon oslobođeni tuđih pogleda odvojiti koji tren za druženje sa svojim spolovilom.

Boravak među njima nije me previše traumatizirao, niti sam se kod kuće osjećao bitno bolje ili gore; sve je više napora, međutim, iziskivao put bilo u ovom ili onom smjeru.

Katkad bih, ponesen trenutkom nadahnuća, na povratku s posla skrenuo lijevo umjesto desno, ili produžio ravno naprijed, dok ne ponestane benzina ili ceste, pa onda pješice njivama i pustopoljinama, kroz šume i kroz visoke prerijske trave, preko tundri i tresetišta, sve do gorskih vrleti na kojima bih snatrio, otpustio toksine, te se, duše razbistrene dalekosežnim vidicima, spustio natrag u okrilje čovječanstva, možda čak s porukom koju ću sâm shvatiti tek mnogo kasnije. Katkad bih na semaforu izašao iz auta, susjednima stao

čupati brisače i kao koplja ih bacati u oči vozačima, nazivati ih kojekakvim imenima, i pružati herojski otpor, udarati nogama, zubima otkidati uši, sve dok ne pritrči mesar da me dotuče sjekirom. Katkad bih ostao blaženo nasmiješen pred juhom umjesto da je jedem, i na mamine tjeskobne, pa histerične upite što mi je, odgovarao Goetheovim stihovima, ili psalmima. Nekih večeri odlazio bih susjedu na partiju šaha, ili da mu zadavim psa. Druge bih provodio pišući Božićne i Uskrsne čestitke, inteligentno ih je pripremiti prije groznice blagdanskih dana, i iskaze radosti prijateljima koji će uskoro dobiti djecu. Ili pisma državnim dužnosnicima, sadašnjim i budućim, zabranjujući im da u moje ime donesu bilo kakvu odluku. Isusu Kristu, s molbom da siđe s križa i prestane zbog mene umirati. Ocu, da prestane postojati i teoretski, i budućim naraštajima, da ukinu koncept očinstva. Ili bih odlučio nekoga nazvati, i jedino prihvatljivo od svih imena u adresaru pripadalo bi djevojci koju nisam vidio, niti o njoj išta čuo, od osnovne škole.

Ona bi mi se razveselila, i predložila bi da se nađemo iste večeri, premda smo, ako se dobro sjećam, tijekom tih davnih godina jedva razmijenili koju rečenicu, premda mi je sjećanje, umjesto njezina lica, nedohvatnog, podvalilo neko brže-bolje sklepano. Nekoliko bi sati dostajalo da raspirimo ljubav koja je u nama tinjala od predškolskih dana, uskrsnemo plamen koji je usred studija zatrla jedna pogrešna riječ, otrgnuviši je od mene kao komad živog mesa, koje se potom, nezasluženo se trapeći, bacalo iz ruku u ruke slučajnih, sve prezirnijih ljubavnika, dok nije administrativno pripalo relativno neeksponiranom i ekstremno nekultiviranom estetskom kirurgu, kleptofobu, zaljubljeniku u padobranstvo i podvodnu fotografiju, neizlječivom hrkaču, koji ju je varao sa svojim asistenticama i ostavio zbog pacijentice, točno na četvrti rođendan njihova trećeg sina,

(ne propustimo usput zapaziti da je estetski kirurg svoju vokaciju prepoznao još u dvanaestoj godini, ostavši zadivljen izvedbom šava na bradi razderanoj pri pokušaju da se popne do prozora iza kojeg se razodijevala godinu starija mu sestrina, nadarena i malo razroka flautistica čije je tijelo prkoseći hormonskom kalendaru izgledalo kao da je već barem u sedamnaestoj, koju nije dočekalo jer se već godinu kasnije ispriječio jedan tegljač pun humusa za kućno cvijeće, vozač kojeg je unatoč nategnutosti dokaza da su kotači prikolice presjekli zavoj osuđen na četiri godine jer je u krvi pronađeno alkohola, što je napore njegove supruge da prehrani četvoro djece dovelo do krajnje neizvjesnosti, koja se definitivno prevagnula prema negativnom polu kad je žena izlaz iz napetosti potražila u vješanju, što ipak nije spriječilo već možda upravo učvrstilo odlučnost njezine djece da od sebe stvore ljude kojih se pred samima sobom neće stidjeti, u čemu je najdalje dospio najstariji sin, svjetski priznati stručnjak u području liječenja polioencefalitisa),

koji se kao ni ostala dva nije vratio nakon školovanja u inozemstvu, te je starost dočekala sama, astmatična i s proširenim srčanim zaliscima, zbog kojih više gotovo nije napuštala stan na četvrtom katu, bez dizala, okružena mržnjom jer je pozivala policiju svaki put kad bi gosti ostali iza ponoći kod susjeda, koji su zauzvrat pričekali nekoliko dana s pozivom policiji kad je zadah iz njezina stana već postao nedvojben.

Iz kafića bismo izašli držeći se za ruke, i vjenčali se na putu kući; tri mjeseca kasnije rodilo se prvo od naše šestero djece, koju je istisnula u pravilnim razmacima; peto po redu ostvarilo je svjetsku fagotističku karijeru i postalo UNICEF-ovim ambasadorom dobre volje. Živjeli smo relativno sretno, premda bez djece; nakon dugogodišnjih pokušaja, isprobavanja raznih hormonalnih stimulansa i oplodnje *in vitro*, odlučili smo se za usvojenje; odmah nas je razoružala ta plavooka lutkica, gotovo zastrašujuće bistra pogleda, izdanak dvoje ovisnika ali s certifikatom nezaraženosti HIV-om, s madežom iznad usne i srcolikim licem koje je već zrcalilo očajne uzdahe njezinih aspiranata kao i očinsku ljubomoru; godinu dana smo je posjećivali, potom uzimali kući preko vikenda, prešli enormni put od njezina potpunog autizma do trena kad nas je nazvala mama, tata, no večer uoči potpisivanja smo se predomislili, osjetivši zapanjujuće olakšanje nakon obostranog priznanja da hinimo roditeljski nagon (njezin čak krišom kresan kontraceptivima) kako bismo ugodili onom drugom, te smo ostatak svojih dana, proživljenih u prijateljstvu i međusobnom poštovanju, posvetili svatko svojoj strasti, ona prema patuljastim kaktusima i sukulenticama, ja prema drvenim umjetninama afričkih i južnoameričkih naroda, koje mi je krijumčario prijatelj pomorac, prvi časnik na japanskom tankeru *Sakura*, s pretežito filipinskom posadom, ukupne nosivosti 47.000 tona, ili krupje u kazinu skandinavskog kruzera *Sea Star*, koji toliko čezne za domovinom da djecu koju sije po lukama trećeg svijeta naziva imenima hrvatskih otoka, Silba, Sholta, Maun, te sam zbirku zavijestao Etnografskom muzeju, gdje se i danas može razgledati, u zasebnoj sobi s mojim imenom i životopisom, prema kojem je snimljen dokumentarni film, za potrebe jutarnjeg obrazovnog programa. Kod nje, nitko se ne bi javio. Javila bi se njezina majka, i ispričala mi da se ona udala odmah nakon mature, za strojarског inženjera koji je dobio posao na Novom Zelandu, gdje su kreditom na 25 godina uz 4,7% kamata kupili kuću s bazenom, zatim i trećinski udio u jedrilici dužine 11,5 metara, s dva jarbola i unutrašnjim motorom marke Johnson, 48 ks, na kojoj se za jednog obilaska koraljnih grebena okliznula, glavom udarila u kormilo, te 17 mjeseci kasnije, u svojoj 26. godini, preminula uslijed tumora na mozgu. Molim vas zapamtite, dodala je, njezina omiljena boja bila je svjetloplava, a desert kesten-pire sa šlagom. Glas koji bi se javio, premda još zapetljan u zvonjavom prekinutom snu i osjetno razgnjecan alkoholom, prepoznao bi moje ime, te nakon razmjene raspoloživih nam informacija o razrednim kolegama, tko je poginuo

u Gardi, tko je postao ministrom vanjskih poslova i europskih integracija, tko ima štand s tajlandskom bižuterijom u Rovinju, pristao bi da se sastanemo tijekom sljedećeg tjedna, jednog od sljedećih mjeseci, da se svakako čujemo koji put, te opraštajući se još priupitao A *kako si me pronašao, tek sam se nedavno doselila ovamo*, i pokazalo bi se da smo školu pohađali u različitim gradovima.

VIII.

Jučer, dječji rođendan kod Ines. Prilika da vidim Josipa, treću bebu, više se nije dalo odgađati. Gadan zalogaj, sve skupa. Počevši od kupovine poklona. Lutke koje trepću i pjevaju. Kiborg-ratnici s čudovišnim kandžama. Društvene igre s ciljem osvajanja teritorija i zgrtanja bogatstva. Medvjedići svih boja i dimenzija, s mašnicama, pregačama, zvečkama, kuhačama. Dobro, u krajnjem slučaju ostaju knjige. Ali kojoj dati prednost pred ostalima i kako obuzdati tjeskobu listajući ih? Priče iz starine, pune zlobe, otimačine, bratoubilaštva, s davno ocvalim moralnim poukama. Ili suvremene, u izvedbi domaćih autora. Evo, recimo o tom čarobnjaku koji je mogao sve, stvoriti bilo kakvo čudo, osim da ga prime u čarobnjačku udrugu. Jer je imao smiješnu pidžamu. Zbog toga je bio toliko tužan da se jednog dana otputio iz svojeg dvorca. Lutao je šumom sve dok nije nabasao na djevojčicu u istoj takvoj pidžami, uplakanu, jer joj je roditelje pojeo zmaj. Nije, na kraju doznajemo, nego se upravo spremio da ih ispeče kad ga je čarobnjak pronašao i pretvorio u mobitel. I svi su bili presretni zbog prijateljstva koje se rodilo i non-stop se nazivali i slali si esemesove po simpatičnoj tarifi. Ma zašto ne, uostalom. Kupujmo hrvatsko.

I čokolada. Sigurna investicija. Puno čokolade. Kad doneseš samo knjigu ostanu gladnih očiju. Za Josipa, one zvjezdice i polumjeseci koji se vrte nad glavom dok te ne ošamute. To voli svaki roditelj.

Usput sam svratila na Dolac. Mržnja prema samcima ubada odasvud. Uzalud sam pokušala kupiti dvadeset deka mahuna za ručak. Ona, požrtvovna majka i domaćica, ustaje u pet da nahrani stoku, muža, dječicu, prije nego pojuri na tržnicu natovarena plodovima svojeg znoja, ne bi li obitelji priskrbila koju kunu. Dvadeset deka? To je kao pljunuti na umorne, izgledane joj ruke. Ma evo vam za kilu, samo mi dajte dvadeset deka. Ne, ne može vagnuti tako malo, i u očima slast osvete. Nema veze, hvala lijepo gospođo. Dao Bog da vam mahune krasno uspijevaju, obrastu vam kuću i niču iz pazuha i nosa. Srećom postoje stvari kao surimi, riblji štapići s okusom raka. Šteta što ih ne rade i s drugim okusima, lubenice, sacher-torte, plišanog medvjedića. Zameci raka u njima sasvim sigurno stanuju, ali što je to prema činjenici da su bez kuhanja spremni za konzumaciju. Ovaj put sam se ipak obratila prijatelju koji me od djetinjstva nije iznevjerio, siru s vrhnjem. Ne trebam drugi ručak.

U podnožju stepenica, Cigančić s ispruženim dlanom i tim ljepljivim pogledom, razdrljen kao za inat zimi. Za pecivo, teta. Mama bolesna, braća isto gladna. Uzela sam ga za ruku i

odvela do prve pekarnice. Evo, izaberi što god hoćeš, rekla sam. Idi u kurac, odgovorio je.

Sir mi je uspjela skiseliti njuška koja s plakata prijeti da će ga nestati s naših tržnica. Ako ne ustanemo protiv imperijalističkih žderača naših autohtonih vrednota. I odsad će mi svaki tanjur sira s vrhnjem biti začinjen pljeskom tog maloumnika. Kad te takvi progone možeš mirno spavati, ali ako ti odobravaju, imaš gadan problem.

Kad sam malo bolje raspoložena, prošećem dućanima i promatram ljude kako kupuju odjeću. Pedesetgodišnju službenicu, okrugla tijela i s dotrajalom trajnom, u potrazi za bluzicom koja će joj ići s očima. Krasoticu kojoj na licu piše kristovska patnja koju će pretrpjeti ako si uskrati te cipele. Virtuoza managementa koji već potpisuje novi ugovor zahvaljujući potpisu na tom odijelu. Neizmjereno strpljivog tatu, koji je svojih stopedeset kila izvalio u naslonjač i nasmiješeno mota oko prsta prst debeli zlatni lanac dok njegova djevojčica natiče desetke sunčanih naočala na buldog-lice ne usuđujući se naglas izgovoriti da zapravo traži najskuplje. Svake joj stoje još malo bolje od prethodnih, to ne propušta istaknuti vlasnik dućana, skvičeći od oduševljenja, do poda se klanjajući svojoj marži.

To mi je dječje zbivanje cijeli dan stajalo u grlu. Pretjerujem. Misao je povremeno proletjela, i već sam u sljedećem trenu tonula natrag u sliku. Evo je zuri u mene sa stalka kao i ostale, i jednako nemam pojma kako sam je napravila. Sjećam se samo da sam palila pa gnječila cigaretu za cigaretom, premda se zujanje u glavi pojačavalo. Da sam izvadila sir iz hladnjaka i odgurnula ga nakon par žlica, nije htjelo silaziti. I da je nekad prije toga zazvonilo, tko bi nego moja gljivarica, žao mi je, nisam tu.

Muško tijelo preko cijelog platna. Golo, izglobljenih udova, zapetljanih u vrtlogu koji već ih odnosi, premda se trup opire, svaki mišić zgrčen do puknuća, svejedno popušta, otkida se od uporišta, nevidljivog, negdje u zraku, proboden vjetrom, orkanskim mlazom posred trbuha, utroba rasprsnuta, iznutra eksplodira raznobojna svjetlost, nekoliko predmeta juri poput kometa. Nije riječ o padu. Sav je pokret horizontalan i probija rub platna, a ta struja koja usisava i razdire kao da potječe od nekakva strahovito moćnog magneta, skrivenog izvan slike. Tijelo pripada, točnije pripadalo je zrelom čovjeku, ali lice je sitnih, dječje mekih, nenagriženih crta. Osim očiju. U njima već zjapi provalija. I mene uvlači, i ništa ne poduzimam. Sjedim pred njom i hlapim. Iznutra, u valovima, stiže umirujuća bjelina, potapa me, nježno zaglušuje ugodom. Kao blago ljuljanje u san.

Otrgnuo me telefon. Je li sve u redu? Pa rekli smo oko sedam! Kako mislim koliko je sad? Mogla sam nazvati informacije ili nešto!

Žurno navući nešto pristojno. Pokloni, što se može, nisu umotani. Zašto se točno umataju dječji pokloni? Nema sumnje, kako bi mama mogla poticati dijete da se divi papiru, sekundu prije nego ga razdere.

Stepenice do njihova kata gusto napučene posudama s biljkama. Neke raskriljene do stropa, druge u mladenačkom zaletu, vidljivo poduprte s puno ljubavi. Nasmiješeni slonić na otiraču. Dva prezimena na vratima ispisana umjetničkim slovima, ukoso, nad špijunkom spojena u zagrljaj.

Htjeli su da dođem k njima na staru godinu. O, ništa pretenciozno, bit će još dva para, najviše tri. *Parovi*. Nešto ćemo pojesti, pogledati film kad djeca zaspu. Ma bih vrlo rado da nisam već obećala drugima. Oko jedanaest te najluđe večeri, nabila sam voštane kuglice u uši, dokrajčila votku, i bilo je prilično uspješno. Kad se pucanje pojačalo, bilo je ugodno zamisliti da se to građani međusobno ubijaju na ulicama, i ustrajat će do posljednjeg čovjeka.

Nazvala je dvadeset devetog ujutro. Svih ovih godina, nijednom nije propustila nazvati da mi čestita rođendan. Ni ja nisam propuštala uzvratiti. Ta razmjena najljepših želja je poput poreza na uspomenu davno uvelog prijateljstva, poreza koji stiže dvaput na godinu. No bez obzira treba li dati ili primiti, obje zadatku pristupamo s dužnim poštovanjem. Riječi umatamo u svečan ton, svim srcem žmirimo na temeljitu im prošupljenost.

Srećom, rođendani njezine djece su davno ukinuli pokušaje da nečim konkretnim ukrasimo te naše dane. Zadnji od njih, prije vjenčanja s Jelenkom, završio je u ne znam kojem kafiću u Tkalčićevoj. Već natankane preko ruba, sjele smo k zadnjim gostima, dečkima koji su zajedno s konobarom pjevušili uz gitaru. Kad je službeno proglašen fajrunt, pogašena su svjetla i pušteni sentiši. Plesala sam i ubrzo se ljubila s gitaristom, a njegove znatiželjne, brojne ruke nisu gubile ni trena. Nekoliko plesova kasnije, jednako poduzetno, prebacio se na Ines. Koja se putem do kuće, na moje zaprepaštenje, nije prestajala pijano ispričavati. Kao da mi je zatrla pupoljak neponovljive romanse. Premda tog tipa ne bih bila u stanju prepoznati, zaista već sutradan nisam imala pojma kako izgleda.

Dvadeset devetog, nazvala sam tatu i rekla mu da dolazim na ručak. Kao i toliki prije njega, ručak je protekao uz radio-dnevnik. Pogrebni nas je glas iscrpno izvijestio o najnovijim premijerovim sastancima, o poskupljenima naftnih derivata, o previranjima na čelu sindikalnih udruga. Poslije, uz kavu u dnevnoj sobi, sažela sam u par rečenica svoja recentna dostignuća. On ih je dopunjavao nepokolebljivim *Da*, koje znači što god si izabereš,

ponajviše da sve to već je čuo. Šutnja koja je uslijedila, isprekidana zidnim tiktakanjem, nadahnula me za mazohistički trenutak, da ga pitam kako je. Podigao je vodeni pogled, duboko uzdahnuo pa odradio svoje *Iskreno da ti kažem, nisam baš dobro*. Opet je preuzelo tiktakanje. Svatko je žličicom prevrtao svoj talog, dok nisam rekla *Sad moram ići*, a on zapečatio još jednim *Da*.

Ispratio me do dvorišnih vrata. Osvrnula sam se nakon par koraka. Lice mu je, podbočeno, visjelo preko ograde. Riječi su krenule, i srećom zapele na usnama. Umjesto da kažem *Znaš, danas mi je rođendan*, samo sam mahnula.

Prošlo je dobrih šest mjeseci otkako sam vidjela Ines, i opet me štreknulo kad je otvorila. Još se udebljala. Kćeri su mi se bacile oko vrata i odmah se povukle s plijenom, osrednje zadovoljne. Jelenka sam pronašla u kuhinji kako miješa salatu. To glatko, pametno lice i meke oči i ruke koje želiš istog trena, trkom, odnijeti kući. Ubi ga, neki dobiju više nego su zaslužili.

Zadivljuje što je sve stalo u njihovu kuhinju, zahvaljujući ingenioznom rasporedu. Da se samo jedan predmet pomakne, nešto bi se moralo izbaciti. Zidni puzzle od posuđa na čavlima dopunjen ukrasnom keramikom i umjetničkim fotografijama hrane. Prozorska daska oplemenjena začinskim biljem. Na ormarićima se skrasila obitelj posuda od terakote u pedantnom silaznom nizu, i kolekcija stilski svjesnih staklenki sa suhim voćem, tjesteninom, grahoricama, i kutije raznih biodobročiniteljskih sranja.

Jelenko donosi Josipa. Obješeno o pazuhe, biće mlatara nožicama i krili ruke, s nedoumicom u špekulastim očima bi li mi se nasmiješilo ili ptičje zapijukalo. Ne prestajući me fiksirati, polako pruža ruku prema prstu koji mu nudim, svoje zapanjujuće dugačke, već posve dovršene prste koji se doimaju poput podvale na tijelu koje tek prestaje biti ličinkom. Jedan po jedan mekano se omataju oko mojeg i tako ostaju, ne prinose ga ustima, ne istražuju dalje, kao da su pronašli predmet koji im je trebao, da ga drže.

A u meni nešto puca, raskoljuje se. Jedan dio panično bježi, nestaje u tami, pokriva se preko ušiju. Istodobno, drugim se dijelom širi toplina, od koje sve mlohavi, sva se volja razvodnjava, otječe kroz prst zarobljen u pahuljastom dlanu. Položen u nosiljku posred sobe, stvor postupno gubi zanimanje za mene, tek se povremeno javlja grgutanjem. Ali nastavlja me tiho razgrađivati, demontirati komadić po komadić.

Oni žele da im sve ispričam, tako kažu, o izložbi u Gradecu. Ne spominju pozivnicu koju sam

im poslala. Oduševljeni su nagradom koju je jedna slika dobila u Irskoj, kao i pozivom na bienale u Koreju. Jelenko pušta video koji su ljetos snimili u unutrašnjosti Istre. Vrlo informirano, nadahnuto, uz obilje začudnih detalja, priča o mjestašcima koja su obišli. Povlači se u kuhinju da dovrši tortu. Ines priča o svojem najnovijem antidepresivu.

Kćeri se vraćaju zajedno. Nakon puhanja njezinih osam svjećica, starija je odaslana po violinu, tako je, bila sam sigurna da se zove Dora. Violina je recentni terapijski pokušaj, šapću roditelji, naknada za sociopatiju, i za gnušanje od školskih predmeta. Slušamo obje ljestvice koje je dosad, manje-više, svladala. Plješćemo. Ona odlaže violinu na pod i utaboruje se na rubu kauča, čvrsto stisnutih usana, s ljubičastim kolutovima pod očima. Majka joj svako toliko, rutinski, vadi prste iz usta. Njoj se iz pazuha šire mokre mrlje. Pozornicu preuzima mlađa, Sara. Nepotrošivih baterija, ne prestaje brbljati, pjevušiti, donositi lutku za lutkom. Svaku oživljava različitim glasom, izvodi gimnastičke piruete, dok ih ne prekine ateriranje u ostatak torte. Jelenko je u tren oka presvlači. Već je donijela crteže, svaki iscrpno tumači vrpoljeći mi se u krilu, igra se mojom kosom, daje mi pusice u obraz.

Slatka, cvrkutava loptica na mojim koljenima. Toliko dražesti u njoj, toliko svježeg, žuborećeg života, gladnog ljubavi. To boli. Posvuda po tijelu.

Utoliko više što je s druge strane stola odraz Sarina lica, u zlom, podrugljivom zrcalu. Dora ipak malo vuče na tatu, ali mala je pljunuta mama. Točnije, Ines je njezina žalosna kopija, potrošena, isisana, ispljunuta.

Dok ih promatram naizmjenice, iz žive rasjekline između njihova dva lica pristižu uspomene. Treći razred Primijenjene umjetnosti. Škole za one koji nemaju ambicija vezanih uz školu, svoju budućnost projiciraju drugačije, ili nikako. Ines i ja smo našle jedna drugu u turističkom pristupu nastavi. Bio je dovoljan jedan značajan pogled da pod odmorom isparimo nekamo u grad. Navečer smo znale završiti na Mirogoju, preskočiti ogradu i lunjati među grobovima. Kad smo naišle na jedan svježe sazidan spomenik ona je legla unutra, *da isproba*. Za tadašnju Ines to je zapravo sasvim banalno, kap u moru sličnog. Eksperimenti su je oduševljavali, naročito ako su završavali destruktivno. Kad se pojavio *Fight club*, godinama kasnije, sve je upućivalo da je prema njoj modeliran lik Tylera Durdena.

Živjela je s djedom, premda su joj roditelji bili sasvim živi, i normalni, ili baš zato. Dobrostojeći intelektualci, liberalnih uvjerenja, puštali su je da radi što hoće. Čak i kad se iz aviona vidjelo da je krivo. Važno im je bilo da sama shvati. Želji da se preseli k djedu gotovo

su zapljeskali. Jer tako će brže sazreti, steći odgovornost za sebe. Deda je bio duša od čovjeka. Svaki put je pokazivao veselje što me vidi. U sobu nam je donosio voće ili vruću čokoladu, usput praznio naše pepeljare, prijekorno klimajući glavom, ali bez inzistiranja. Opuške džointova nije prepoznavao među ostalima. Radni vijek je proveo izrađujući suvenire, licitarska srca, opanke, šestinske kišobrane. Ženinu smrt je hrabro podnio, premda je stan pretvorio u njezin relikvijar. Ni starosti se nije dao pregaziti: planinario je, i uvijek nešto čitao ili ispunjavao križaljke. Da kotačići ne zahrđaju, govorio je. Posuđivao je knjige od nas, jer ga je zanimalo *što danas čitaju mladi*. Ines bi mu dala Uliksa, ili Carvera u najcrnijim danima, ili de Sadea. Znao nam se pridružiti uz Wendersove filmove iz sedamdesetih ili Tarkovskoga. Glava bi mu brzo klonula. Ines ga je podbadala laktom u osobito zanimljivim trenucima. Naprimjer usred sekvence iz *Golman se boji jedanaesterca* u kojoj protagonist odvede u hotelsku sobu nepoznatu djevojku, neko vrijeme je mazi, pa zadavi.

Jednom mu je u juhi rastopila trip. Zagonetno nasmiješen, dobavljač je rekao da se ovaj put radi o nečem posebnom. Stvar se zvala *The Witch*, što je potvrđivao crtež vještice na pločici. Htjele smo je podijeliti i od straha odustale. Nekoliko tjedana provela je među stranicama Madame Bovary, dok Ines nije osvanula u školi s cerekom na usnama. Odjurile smo nakon prvog sata. Djeda nije bilo. Pozvonile smo svakom susjedu. Prekopale cijeli kvart. Nazvale nekoliko bolnica, policiju, ostavile podatke. Konačno, iza sumraka, pozvonilo je na vratima. Policija ga je dovela, mahnito raskuštrane kose, s jednom cipelom i bez tračka razuma u očima. Svladan je pri pokušaju da otme tramvaj.

Danima je vladala nelagoda, ali svi smo se pravili da se ništa nije dogodilo i stvari su se polako vratile u normalu. A onda je Ines iskopala još genijalniju ideju, da mu šalje nepotpisana pisma. U ime gospođe koja pati za njim sve od mladosti, kad su proživjeli trenutak jedinstvene koliko i razorne nježnosti, prije no što ih je život rascijepio, i na njegovu smiraju, tek sada kad su potrošene sve radosti i suze, bolno uviđa da su pripale krivima, da je sve bio surogat, laganje sebi i drugima, i proganja je nesuđena neizmjernost onoga što su njih dvoje mogli biti zajedno. A ne usuđuje mu se drugačije javiti, uostalom on je se vjerojatno ni ne sjeća. Kad je otvorio prvo pismo, deda je ostao kao gromom pogođen nasred kuhinje, crven i nakostriješen. Čitao ga je i čitao nesvjestan da nas dvije iza pritvorenih vrata tulimo od smijeha, na kraju razderao i bacio u kantu. Ali sljedeće pismo tutnuo je u džep čim je prepoznao rukopis, bez riječi se uputio u svoju sobu i tiho zatvorio vrata. Nastavila su stizati, a on je sad uglavnom sjedio nekamo zagledan, nabrana čela, bez glasa mičući usnama. Jedno pismo donijela mu je Ines, s riječima *Gle, za tebe je, mogu*

otvoriti? Ščepao ga je kao tigar, s bljeskom panike u očima. Gospođa se iz pisma u pismo oslobađala, okuraživala. Više se nije ustezala konkretnih, putenih maštarija. Naposljetku se odvažila ponuditi mu sastanak, u gradskoj kavani. Deda je otišao namirisani, ustreptao, dvadeset godina mlađi, i vratio se u dubokoj starosti. Nije bilo drugih pisama, jer je Ines odlučila da je dosta te zabave.

S dečkima je odlazila u krevet ili u kino kad joj nije padalo na pamet ništa pametnije. Nije da ih je skupljala, jednostavno je uzimala što god se ponudilo. Neke je u optjecaju zadržavala tjednima, druge škartirala već sutradan, ali jedino je bilo sigurno da će vezu prekinuti kad trenutni počne pokazivati znakove privrženosti, izjavljivati ljubav ili slično. Ako bi zapilio tvrditi da je među njima nešto važno, za život mu neophodno, rado bi mu preporučila psihijatra ili meditacijske tehnike.

Usred studija se počela ozbiljno drogirati. Tada sam je viđala povremeno, dovoljno da pratim kako propada, gubi zube, navlači sivu boju, prozirnost u očima. Posuđivala je novac od mene, kad nije mogla ukrasti roditeljima ni djedu. Više puta mi se činilo da je dotaknula dno, ali uvijek se pokazalo da ima i malo dublje. I to bi trajalo koliko bi trajalo da se nije, čudesnim obratom, zakačila na nešto jače. Iz jednog od njezinih bunila trgnula ju je spoznaja da se nalazi u crkvi, sama, među nizovima praznih klupa. Da zuri u Isusa naslikanog na svodu, i niz lice joj teku suze. Pobjegla je, od gnušanja nad sobom ili od straha. Ali par dana kasnije odlučila je predati se Isusu. I da joj za to treba moja podrška.

Ti nisi normalna, rekla sam joj kad je banula sa zahtjevom da kao pratilja odem s njom na seminar duhovne obnove. To je zapravo i zamislila kao sarkastičnu šalu na vlastiti račun, a meni bi pripala uloga publike. No ujedno, svjesna da je na korak od nepovrata, nije sasvim odbacivala mogućnost da je tu nekakva slamka po kojoj će se iskobeljati. A moja ruka da će je pogurnuti, ili zaustaviti kad nastupi kriza odustajanja. Kako sam joj mogla to uskratiti?

Lukavo, do zadnjeg trena je čuvala informaciju da stvar traje tri dana, i da ih s noćima treba provesti u svojevrsnoj karanteni. Tog petka ujutro, autobus nas je odveo do franjevačkog samostana izvan grada. Tu se već komešalo stotinjak duša, u gorljivom iščekivanju Obnove. Počela je sasvim nepretenciozno: trebalo se samo upisati u bilježnicu i na odjeću pričvrstiti karticu s imenom. Potom su nas pustili u dvoranu oslikanu brojnim Isusima, razapetim i lebdećim, gdje kojom Marijom, Franjom sa svojim životinjama. Sve ih je stvorila prilično skromna ruka, zapravo u skladu s konceptom skrušenosti. Istodobno, slike su plamtjele od šarenila, što je prostoriju punilo optimizmom. Ušao je atletski građen dečko, u trenirci marke Adidas, uzeo gitaru i u mikrofون izgovorio broj. Radilo se o stranici pjesmarice koja

nas je dočekala na stolcu, naslovljena *Služavka maloga Isusa*, no gotovo je nitko od okupljenih nije otvorio. Pjesme su se znale napamet i grleno pjevale, u uzvisujućoj radosti koja nas je preplavila. Pjevalo se Pastiru i Učitelju, njegovim darovima i ljubavi, poniznosti, čistoći, oslobođenju. Povremeno je trebalo kleknuti i sklopiti ruke, ili ustati, mahati, njihati se kao klasje. I sve je to bilo skladno, savršeno orkestrirano premda bez dirigenta, unatoč šarolikosti mnoštva. Većinu su činile srednjoškolke, ozarenih anđeoskih lica, ali vidjelo se i izbušenih, i raznobojno preličenih. I dosta zlata, i natpis *Made of stone* na jednoj zavidno napetoj majici. I pregršt gospođa s kronicama, koje su se uzajamno bodrile, grlile se, međusobno si stiskale ruke. Tri-četiri gospodina slomljenih pogleda i raspucalih kapilara. Nešto sakatih, patuljastih i izobličjenih, na štakama ili u kolicima. Jedan dečko koji tijekom tri dana nije ni usta otvorio. Zalijepljen uza zid, drhtao je cijelim tijelom, otpuhivao i sijevao očima. Svećenici su mu bezbroj puta prišli s pitanjem je li u redu, može li, kao da o niti visi neće li se srušiti u grčevima, počiniti kakvu opscenost, ili masakr.

A ja sam samo čekala da nas provale. Da se svi pogledi najednom okrenu prema nama, i završi debaklom i brukom. Jer osim što smo vrlo neuvjerljivo micale usnama, Ines je skidanje odložila za nakon obraćenja. Svako toliko je navraćala u zahod. Među stihovima se smijuljila i na uho mi psiktala bezobrazne komentare.

Nizale su se pjesme, molitve, mise, predavanja. I što me više iritirala svojom jedva pritajenom subverzijom, to sam se upornije koncentrirala na sadržaj, ne nalazeći gotovo nikakva prigovora. Odreći se Zla i njegovih slugu: to me nije trebalo nagovarati. Imati hrabrosti za istinu, jer ona će nas osloboditi: tko to ne bi želio. Pustiti da nas odjene i vodi sigurnost Božanske ljubavi: to bi bilo zaista prekrasno. Da je svijet naš neprijatelj, jer nam nameće iskušenja pa i pravila suprotna Božjem zakonu, također sam se mogla jedino složiti. Kao i s Isusovom preporukom da budemo u svijetu ali ne i od ovoga svijeta. O, njega sam dotad već upoznala, i skoro koliko i svećenik mrzila sva djela Tame koja je nabrojio. Ovisnosti razne: alkohol, drogu, hazardne igre. Pomamu za novcem, i svim materijalnim zlima. Nasilje, u obitelji i oko nje. Pornografiju, premda se doimalo da je on bez ostatka poistovjećuje s internetom. Prostituciju. Sodomiju. Kletvu. Zavist. Laž. Tv-programe koji nas pretvaraju u roblje seksa i svekolikog, neodložnog i nezajažljivog Užitka. Koji naciju održavaju u stadiju vječne adolescencije a adolescente pretvaraju u debile.

On to nije baš točno tako formulirao, ali jasno sam mu čitala misli i među nama osjećala sve više bliskosti.

Propovjedaonicu su povremeno preuzimali svježi preobraćenici. Da bi vlastitim primjerima

svjedočili kako o pogibeljima pogrešnog izbora, tako i blagostanju koje donosi pravi. Osobito je dugo bilo izlaganje jednog magistra sociologije, tako se predstavio. Tip srednjih godina, s mišjim očima i bradicom koju je rado gladio opisujući svoju kalvariju, s posebnim naglaskom na lakoći i neprimjetnosti propadanja, od uzornog studenta i mladića, do sljedbenika Sotone. Svaki je korak izgledao bezazlen, jer sile mraka uvijek se kamufliraju u nešto privlačno. Seks, marihuana, okultizam, internet, kriminal: cijelu je ljestvicu prošao prema dolje. A na dnu se, u njegovu slučaju, nalazila joga. Da, treba to jasno izreći: radilo se o *sekti*, jednoj od sve brojnijih. One, nažalost, lako pronalaze žrtve, čak i među iskrenim katolicima, jer nas ovaj svijet guši podacima, stresom. Sve smo umorniji, sve nas više traži bilo kakav izlaz. Pa se hvatamo za tobožnje *tehnike opuštanja* kojima nas mame, prikrivajući svoj pravi cilj: razaranje naše duše. Sâm je to shvatio tek kad su mu dali mantru: *Hong so*, to je trebalo ponavljati tijekom meditacija, u prijevodu Ja sam Bog. I tako se odricati ne samo Boga u kojeg vjerujemo, koji nam je nalik i nad nama bdije s visine, nego naposljetku i sebe samih. Jer navodna meditacija čovjeka prazni od misli i osjećaja, od svega ljudskog, ne bi li se sjedinio s nekakvom apstraktnom energijom. A zapravo: dušu predao Sotoni.

On je to ispričao puno slojevitije, uz masu dramatičnih momenata. Ali rasplet je intrigantno podsjećao na slučaj Ines, s crkvom, Isusovom slikom i padom na koljena, suzama koje same teku.

Različiti govornici različito su locirali neprijatelja, koncentrirali se na ovo ili ono njegovo obličje, new age, pobačaj, vradžbine, vidovnjaštvo, kloniranje, spregu narkomanije i heavy metala, ali svemu su tome prepoznavali isto ishodište, onaj drugi pol nadnaravne moći. Svi su se slagali da postoje samo dvije mogućnosti, i jasna crta između. Ili si na Božjem putu, s križem na plećima ali s istinom u oku. Ili si, u svim drugim slučajevima, podanik Zla.

Bog nas voli, tri smo dana pjevali, Bog nam liječi rane. Bog nas zove, Bog nas treba, i ne treba nam ništa osim ljubavi Božje.

Ona nam je poklonjena, ali se ipak otplaćuje: taj je aspekt produbio glavni svećenik, voditelj programa, u misi kojom je kulminirao seminar. Bog nas promatra, objasnio je, i traži da mu se dopadnemo. Ne samo lijepim ponašanjem: od nas zahtijeva žrtve. Žrtvovati, to ne znači dati ono što je višak, nego lišiti se sebi najdragocjenijeg, upravo to od sebe otkinuti. Tu sam se zamislila. Golem je to zahtjev. Njime nam Bog pokazuje koliko nas voli? Što si ja mogu u njegovu korist otkinuti? Što imam od dragocjenosti? Do čega mi je uopće stalo, osim slikanja? Hoću li mu se dopasti ako prestanem slikati? Onda će me pustiti k sebi?

Voditelj je tezu ilustrirao Isusovom pohvalom ženi koja je u crkvenu škrabicu bacila par jadnih bakrenjaka, nakon što su drugi nasipali zlata. Jer uboga je žena za crkvu žrtvovala daleko više nego bogataši: svoje posljednje novčiće. Dakle za žrtvu ipak postoje protokoli i mjerni instrumenti, prebrojiva je, a crkva je tu da vodi računovodstvo?

To je bio tek početak argumentacije. Slijedila je priča o Abrahamu, koju on osobno, morao nam je priznati, smatra jednom od najljepših u Bibliji. Zastao je i pokazao nam anđeoske zube. U očima, iza metalnih naočala, zatreptala je razdraganost. U smeđoj halji s kapuljačom i užetom koje se klatilo uz bedro, najednom je izgledao kao krpeni lutak, kao simpatični lik iz crtića.

Jer što može nadmašiti žrtvu koju je Abraham bio spreman podnijeti, bez trena kolebanja? Stvoritelju vratiti jedino dijete, za koje ga je toliko molio! Sina!! Ta je odanost vječan uzor i izvor nadahnuća za sve nas. S razlogom Abrahama smatramo praocem vjere.

Dobri Bog, dakle, traži da za njega budemo spremni klati, prema potrebi i vlastitu djecu. Njih se ne pita što o tome misle, njihova žrtva pritom nije zanimljiva, samo očinska. Ali Pater je, opet se namrgodivši, žurno napao one koji sumnjaju u Božji naum, koji pitaju kako je mogao zahtijevati tako strašno djelo, čak i ako je znao da će u zadnji tren zaustaviti Abrahamovu ruku. Ta sumnja je Zmija, koja je još od Adama među ljudima. Potiče ih da Boga prosuđuju i posežu za moćima koje bi ih izjednačile s njim. Zmijski nam jezik oduvijek govori da postoji znanje nad Njegovim znanjem. Svom se snagom koju posjedujemo treba oduprijeti iskušenju znanja.

Ipak nisam odoljela iskušenju misli o milijunima zmija otrovnica koje gmižu zemljom, i svih drugih Božjih stvorenja kojima život ovisi o klanju i proždiranju. Kakvim je točno ekumenskim poslanjem On zadužio svoju dječicu krokodile, škorpijone, krvoloke šumske i morske, i njihove epigone dvonožne?

Njihov se odvjetnik nije dao smesti. Nagnuvši se preko propovjedaonice, pogledom kao kopljem tražeći svaki pojedini par očiju, pozvao nas je da se udubimo u sebe i upitamo jesmo li se dali zavesti. Kamo idemo? Koga slijedimo?

U tišini koja je nastupila, nisam našla odgovor. Niti bih danas. Ako nekamo zaista idem, ne mogu zamisliti to mjesto, niti razlog. Misli su mi sklznule do Abrahama koji me čekao kod kuće. Koji me, mogu biti mirna, neće nikamo odvesti na magarcu. Niti ičime pokazati da mari što sam živa. Niti se potruditi da *ne stenje* barem za vrijeme ručka, kao da ga ubadaju

pri svakom zalogaju. Da ne žvače kao da je staklo što god mu skuham, bez riječi, nalakćen na stol, hipnotiziran svojom patnjom. To jedino što mu je ostalo, do zadnjeg će dana svesrdno dijeliti sa mnom.

U zaključku mise, dijete se ipak probilo u prvi plan. Nakon što je Božja srdžba spržila Sodomu, uništila sve koji su pokvarili zemlju, na nebu se ukazao veličanstven znak: trudna žena, obučena u sunce, s mjesecom pod nogama, a na glavi vijencem od dvanaest zvijezda. I dok je vikala u bolovima rađanja, pojavio se i drugi znak, plameni Zmaj sa sedam glava i deset rogova, nebeski gospodar Zmije zavodnice: sam Sotona. Premda je repom pomeo zvijezde, sina kojeg je žena rodila nije mogao proždrijeti. Jer njega je prigrlio Bog, namijenivši mu da na zemlju vrati život i vlada svim narodima. Snage Dobra protjerale su Zmaja, jer život uvijek pobjeđuje. Žena se također spasila, utekavši u pustinju.

Sve mi se to vrtjelo u glavi dok mi je ovčica Sara skakutala po krilu a pustinja je zjapila s druge strane stola, na licu njezine majke.

Kako se točno pobjeđuje Zmaja nije mi rasvijetlila ni Biblija. Anđeli su to učinili krvlju zaklanog Janjeta, i riječju svojega svjedočanstva, i tako što su prezreli svoj život. Uzalud sam vizualizirala Zmaja kako od toga bježi u smrtnom strahu.

Nakon mise, svi smo iz Pastirove ruke primili i progutali komadić Janjetova tijela. Da se barem nisam prethodno s njim mimoišla na vratima zahoda, i primijetila da je izašao bez navraćanja k vodi.

Za kraj su čuvali ono zbog čega i danas toliki hrle na taj seminar. Naročito otkako je privukao i pjevačice zabavne glazbe i tv-voditeljice, a novine Patera proglasile najboljim propovjednikom u ovom dijelu svijeta. Na čelu mu ne izbijaju stigme, nije lako naplaćivati fotografiranje, ali ipak pristižu izdaleka da ga čuju.

Svatko na svoj papirić, trebali smo Isusu napisati želju i predati je jednom od svećenika, da mu je prenese u molitvi. Ines je napisala: *Dragi Isuse, molim te poštedi me spike o ljubavi. Daj mi samo seksa.* Uzdahnula sam i dala joj drugi papirić, potom s njega pročitala: *Isuse, daj mi snage da nastavim koračati prema Kraljevstvu nebeskom, kao što si mi pomogao ustati iz blata. To si mogao učiniti samo Ti. Bravo, majstore!* Izderala sam završetak i vratila joj ga, pa na svojem napisala nešto slično, premda manje ambiciozno. Svećenici su se poredali, molitelji su im pristupali, a iza leđa svakog od njih stao je po jedan body-builder, u majici s logom seminara i natpisom *Učitelju, daj mi da progledam, ispruženih ruku.* Odmah

smo doznale zašto. Pod svećenikovim dlanom položenim na tjeme, oni nad kojima se molilo mahom su padali u nesvijest, a gorostasi su ih dočekivali i kao snoplje odlagali na pod. Sve se to odvijalo vrlo brzo i spretno, kao na traci: netko bi pokleknuo i bio nježno prizemljen, njegov se susjed već pribirao i ustajao, blaženo nasmiješen.

Ines je inzistirala da ja prva prođem. Svećenik je dugo ostao udubljen nad mojom željom, premda sasvim jednostavnom. Potom je molio, intenzivno zagledan u moje oči, sve mrgodniji, jer nesvjestica mi nekako nije dolazila. Bio je najmlađi od njih, vjerojatno još nije sasvim ovladao obaranjem, ali ipak mi se nije padalo na leđa samo da mu ugodim. Na kraju je zrakom iscrtao križ, otpustio me, preuzeo Ines. Tek što je podigao ruku i počeo mrmljati molitvu, ona je klonula. To nije bila još jedna cirkusijada. Kad se pridigla, i bez prestanka do kuće, govorila je o žarenju koje i dalje osjeća na vrhu glave, zajedno s neopisivim blagostanjem.

Sljedeće mjesece posvetila je preobražaju. Upisala se na vjeronauk i temeljito precijepila na Duha Svetog. Sjajno se primilo. Čak je neko vrijeme koketirala s idejom da se zaređi. Istodobno se vratila studiju i na kraju ipak zaposlila u nekoj PR-agenciji. Kemijske opijate više nikad nije dotaknula.

Jelenka je upoznala za jedne od posjeta Papi, u organizaciji župnog ureda. To što se među njima razbuktalo u nekoliko dana bilo je dovoljno da on napusti sjemenište i svećeničku vokaciju. Vjenčanje je bilo žurno, kao i začetak obiteljske ekspanzije. Premda ne i bez otpora. Naročito njegove obitelji, brojne, siromašne, jedva pismene: Jelenko je bio njihov ponos i uzdanica, dok ga ona nije upropastila. To joj nisu propuštali napominjati, a prigoda nije nedostajalo jer im je Jelenko ostao odan, uvijek pri ruci, i osjećajima i novčanom podrškom. S njezine strane nije bilo puno drugačije. Ako je i pretjerano reći da je roditeljima bila draža u svojoj prethodnoj fazi, nisu skrivali prezir prema tom popu. Ali nisu pokušavali utjecati na njezin izbor kao ni dovršenu samostalnost: dali su joj do znanja da ne računa na njihove zalihe, posvećene putovanjima i komfornoj starosti.

Ines je računala na djedov stan, kad umre, a privremeno su se smjestili u iznajmljeni. Tiho, potom sve glasnije, nadala se također da će se starci ipak sažaliti nad njihovom sve tjesnijom situacijom. Svako novo dijete trebalo je još malo pojačati pritisak. U međuvremenu, s puno entuzijazma su se savjetovali s arhitektima, nabavljali časopise za uređenje interijera, gomilali namještaj i dizajnerske predmete. Roditelji su se ipak pokazali sasvim otpornima, a djed iznimno dugovječnim. I danas, iza devedesete, odbija bilo kakav spomen staračkog doma.

Usporedno, rasle su njezine depresije. To ne znači da se skinula s Duha Svetog. Naprotiv, križevi i dalje marljivo vise po zidovima i oko njezinog vrata. Ali slabije funkcioniraju.

Pažljivijem oku nisu mogli promaknuti zabrinjavajući signali kojima je zračila i na vrhuncu vjerske ponesenosti. Ali Jelenku je možda trebala upravo duša koju će iz dana u dan pridizati i izvlačiti iz jame. Kaže da nikad nije požalio za svećeničkim pozivom. Zvuči uvjerljivo, jer uz posao u osnovnoj školi, odrađuje i gotovo sve kod kuće. Ines je radila dok se nisu prorijedili razmaci među depresijama. Počelo je nakon rođenja prve kćeri. Pokazivala je silno veselje i bržnost. A kad bi se razišla konkretna potraživanja, čim bi je ostavili tuđi pogledi, pohodila ju je malaksalost, apatija, zurenje u prazno. Hrana je nudila djelomičnu utjehu, debljanje izgovor za depresiju. Psihoterapija je, uz pomoć farmacije, ostvarila razumno postavljeni cilj: mržnju prema sebi učinila je podnošljivijom.

Cijela mi je obitelj mahala s prozora, uključujući Josipovu ruku, u Jelenkovoj. Toliko *ljudskosti* zbijeno u tom osvijetljenom pravokutniku. Kroz maglu, na glavu mi je suzila rijetka kišica, pod nogama su šljapkale lokvice. Hladnoća se odmah zavukla pod kaput, uzalud sam ga stiskala uz tijelo.

Kod kuće, sjela sam pred prazni papir na stalku, s jedinom namjerom da popušim tri-četiri cigarete. Trgnuli su me tek prvi jutarnji zvukovi, i najednom mi se na leđa svalio silan umor. Obučena, samo sam se umotala u poplun. Oko podneva, probudila me kao nečija prisutnost u sobi. Slika me promatrala, nametljivo ustobočena usred prostora koji je sasvim preuzela, potpuno dovršena, premda se opet ne sjećam ni jednog jedinog poteza. Nacrtan crnim tušem na praznoj podlozi, u gornjem lijevom kutu je krilati zmaj. Pristiže iz daljine, među jezivim zubima noseći djetešce, golo, tek rođeno ali očito već mrtvo, žalosno obješenih udova. Cijelu desnu stranu zauzima ženska figura. I ona je gola, snažnih bokova, nabreklih grudi, laktova podignutih kao u obrambenoj gesti, ali odsutnog, ispražnjenog pogleda. Kroz tjeme joj, kroz kosu oblikovanu poput gnijezda, proviruje glava sasvim nalik zmajevoj, samo umanjena, razjapljene čeljusti: glava njegova gladnog mladunca, koji živi u ženinoj glavi.

IX.

Zaposlio sam se odmah nakon studija. Bio bih kućnom proračunu pomogao i ranije, bilo kakvim usputnim radom, ali mama nije htjela čuti; ništa me nije smjelo odvratiti, ni usporiti, na putu prema diplomi, tom sudbonosnom pragu za oba naša života, postignuću s kojim ćemo bez straha izaći pred Svetog Petra. Premda su se studijske godine preklapale s ratnima, a ona je bila na Zavodu, i premda su se lekcije klavira koje je davala u nekoliko kuća prometnule u čišćenje u nekim drugim kućama. Novca je u to vrijeme nedostajalo i za neophodni minimum dostojanstva; no i dostojanstvo spada među ono bez čega naučiš živjeti kad je nedostupno. Nakon rata, kuće su se počele nadmetati raskošnim crijepom, aluminijskim prozorima, garažama za sve više automobila; naša je, kao inateći se, kao s ohološću bankrotiralog aristokrata, ignorirala uzmah skorojevićkog svijeta. Da nam je imalo pretjecalo elementarne potrebe, bili bismo u gadnim dilemama: čemu dati prednost, kojem kvaru, pohabanosti, istrunulosti. No kako je sve bilo jednako nemoguće unaprijediti, ukopali smo se u udobnost rezignacije, a ona je ispuhavalu svaki problem, izvrtala ga u nestvarnost. Bilo je neshvatljivo kako preživljavamo od dana do dana, stoga i bespredmetno, gotovo humoristično razmišljati o budućnosti. To je fantastično oslobađalo duh, odnosilo ga u teleskopsku udaljenost od zemaljskih stvari.

Bliže upoznavanje s ratom izbjegao sam zahvaljujući mami. Projekt neslužbenja vojsci začeo se u mojoj glavi, usred gimnazije. Tada nisam bio svjestan da je to domoljubni čin, niti je vojska koja me htjela regrutirati znala – u svakom slučaju nije naglas govorila – da će već sljedeće godine postati neprijateljskom. Ne zanoseći se dometima svoje invencije, nadao sam se da će biti dovoljno nekoliko dramaturških zahvata da zabljesne istina o meni kao ljudskom proizvodu s greškom, neprikladnom za skladištenje s ispravnima, u tijesnom, hermetičnom prostoru. No regrutna je komisija – njih troje, jedan u uniformi, jedan u bijeloj kuti, i jedna s trajnom oblikovanom poput šubare – ostala neodlučna pred simptomima moje opasnosti, te me poslala na *promatranje*. To je značilo da sam, umjesto da odem kući s bilo kakvom presudom, istog časa postao zatvorenik, u sobi sa šest kreveta i u društvu pet likova čije mentalno stanje ipak neću opisivati. Od mene ih je razlikovalo što su svojevrijedno pripadali vojnoj tvorevini – koja ih je u bolnicu smjestila s terapijskim ciljem, zbog raznolikih nasilja počinjenih u kasarnama ili birtijama – a povezivalo ih je veselje s kojim su me dočekali, kao novu igračku za prikraćivanje dana, i naročito noći. Moj je dolazak vidno pomladilo tu nižu oficirsku gospodu, raspirio u njima šaljivi sadizam kakav se u većini

slučajeva preraste u pubertetu. Nedvojbeno, koji mjesec kasnije, takvi su briljirali u baratanju haubicama iznad opkoljenih gradova.

Ne znam kako su me dugo planirali promatrati, ali mama me pronašla sutradan. Pristali su je saslušati tek nakon puno vike po hodnicima. Što god im iza zatvorenih vrata rekla o meni, ili su sami zaključili o njoj, ishod je bio da se onaj u kuti pojavio s vrlo zabrinutim licem i objavio mi da mogu ići. To je donijelo dvostruku korist: ne samo da sam izmakao okupatorskoj armiji u trenu kad se opremala mladim mesom za zločinački zaskok, nego ni osloboditeljska nije pitala za mene.

Taj je rat trajao neko vrijeme, novinske naslovnice nisu ostavljale mjesta sumnji. Neprestano je bio budan u radiju; čim bi ga mama uključila, on bi počeo brojati granate, osakaćenu djecu, uništene neprijateljske tenkove, a ona bi kimala glavom, žalosno nasmiješena, poput antropologa kojem se pred očima oživotvoruju vlastite mračne hipoteze. Gdjekad je ostavljao i otiske po stupovima u kvartu, crno uokvirena imena, i zbog nekih od njih trebalo je otići u raku baciti svoj grumen zemlje, i piti čašicu rakije zbijen među ukućane i rodbinu pri stolu s upaljenom svijećom, i slušati kako ste Tomica i ti s tog branja kestena došli blatni do uha, oooh-ho-ho-hooo, i prešutjeti da nisi nikad brao kestenje, i otrpjeti u pogledima *zašto si tu a ne tamo s njima, zašto je on a ne ti*.

No takve me stvari nisu mogle više nego ovlaš dotaknuti, zakopanog među dubinske matrice i aktante, fokalizatore i katalizatore, s predanošću koja je morala uroditi nagradom. I evo je, u vidu razgovora radi zaposlenja, s preporukom jednog od profesora.

Vlasnik poduzeća je njegov rođak, koji se nekoliko godina ranije vratio iz dijaspore, da uzletu domovine pomogne svojim kapitalom i poslovnim know-howom. Jedno i drugo polako je stjecao, okušavši se u nizu gospodarskih grana, od ugostiteljstva do nabave tamburica za iseljeničku klijentelu. Zatim je postao zastupnikom jednog korejskog proizvođača zamjenskih autodijelova za cijelu istočnu Europu. Kada je na tome, u Stuttgartu, sazidao poslovnu katedralu, mogao se posvetiti plemenitim djelima u korist Domovine. Samo kojima točno? U to vrijeme još nije bilo moderno ono što priliči čovjeku njegova kalibra: kandidirati se za predsjednika. A i Predsjednika je previše štovao i volio – kao što se štuje i voli ruku koja te hrani otkako te pronašla golog na kiši – da bi mu ugrozio vladavinu. Prvo što sam opazio, što svatko mora najprije opaziti pri ulasku u njegov ured, portret je na zidu točno iznad fotelje – od kože neke zacijelo profinjene životinje, s rukohvatima od palisandrovine – u kojoj je sjedio za radnim stolom: svoj znameniti nasmiješeni šarm Predsjednik je cijedio kroz otvor koji je na ustima tvorila obješena usna. I kad god si zbog nečeg ušao k Gazdi – svi smo ga, premda

bez izričitog traženja, isključivo tako zvali – trebalo je dvostruko birati riječi jer si se zapravo obraćao obojici; onaj gornji Gazda suzdržavao se komentara ali je strogim obrvama nadzirao svaki razgovor, i na kraju bi, otpuštajući te, blago i dostojanstveno spustio ruku da je cjeluješ.

Ukratko, netko mu je došapnuo da bi plemenito, i mudro, kapital i know-how bilo uložiti u nakladništvo. Bio je to bogomdani trenutak za nakladnike, naročito školskih udžbenika, jer toliko je građe trebalo nanovo izmisliti, povijest, jezik, stoljeća duhovne baštine; naročito za one nakladnike koji su se probili blizu oltaru novog Znanja, i zbližili se s bitnim katehetima. A Gazda je vrlo druželjubive naravi, blagoglagoljiv, široka osmijeha i ruke. Ni knjige mu nisu strane: uvijek se koja nađe na stolu, za slučaj da se ukaže trenutak među bezbrojnim sastancima i telefoniranjima. Čak se okušao u pjesništvu, još u studentskim danima (evocirajući ih, Gazda nijednom nije naveo i ustanovu zaslužnu za njihov atribut), i na nagovor našeg glavnog urednika (o njemu ću sa zadovoljstvom nešto reći kasnije) iskopao je te radove ljubavne i domoljubne inspiracije te ih objelodanio u knjižici koja je inaugurirala našu biblioteku *Poesis rediviva*, premda ista nije doživjela drugih naslova. Zbirku je prekrasno ilustrirao Dimitrije Popović, i na promociji u Matici Hrvatskoj nadahnuto predstavio Tonko Maroević, i taj je događaj zabilježio središnji dnevnik nacionalne televizije, i Večernji list mu je posvetio cijelu stranicu s virtuoznim osvrtom Strahimira Primorca, koja i danas, uokvirena, ukrašuje zid zajedno s legendarnom predsjedničkom usnom.

No vratimo se našem prvom razgovoru, u vrijeme kad o njemu znam jedino da je direktor izdavačke kuće u naglom usponu, poznate nadasve po udžbenicima koji su pomeli konkurenciju, nedvojbeno zahvaljujući kvaliteti; a on o meni zna jedino da sam diplomirao njemački i fonetiku, i pokazao nadarenost na poslijediplomskom studiju književnosti, te se nedvojbeno pita kako da tu nadarenost pozlati. Razgovor je, teoretski, mogao prepustiti nekome drugom, ali pokazat će se da on drugima ne prepušta ni dizajn novogodišnjih čestitki, ni nabavu spajalica, bilo zbog povjerenja u svoje estetske kriterije ili zbog straha da ga ne potkradu dilovima u vlastitu korist. U poduzeću, uostalom, nema zaduženih za kadrovska pitanja kao ni za bilo kakvo planiranje, a jedina hijerarhijska stepenica između njega i sve brojnije zaposleničke mase je persona koju zove glavnim urednikom, ali taj pati od neke čudne komunikacijske bolesti, nikad ne gleda u sugovornika i svaku mu repliku doživi kao napad na vlastiti integritet, ustukne i grozničavo se zamisli nad njom, što si *zapravo* time htio reći, ako mu uđeš u ured bolno se namršti, odmah počinje kompulzivno pogledavati na sat, poseže za mišem, jednim okom čita mailove, odgovara isključivo *da, da*, vrlo te uspješno pretvorio u komad namještaja, čudom obdarem ustima, koja još neko

vrijeme otvaraš kao riba na suhom, pa se povlačiš, napokon svjestan vlastita nuliteta.

U poduzeću, bez obzira na svoje različite titule, svi rade otprilike sve, osim Gazdine žene, koja u uredu s pločicom *Tehnički direktor* ne radi ništa. To bi jednako uspješno radila i kod kuće, ali ne podcjenjujmo potrebu ljudskog bića, te društvene životinje, za okruženošću istovrsnim životinjama. U poduzeću je, takoreći, zaposlena i Gazdina kćer; pojavljuje se periodički, za nestašica nečeg zabavnijeg, jednom na mjestu financijske direktorice, drugi put kao urednica dječje knjige; od svega joj najbolje leže obilasci književnih sajмова po Europi. Svi se ostali petljaju u tuđi posao, popravljaju ga prema trenutnom nadahnuću ili rade iznova, uglavnom su nesposobni dovršiti vlastiti, pa puštaju da ga tjednima kasnije pronađe tko god izvoli, ili prigrli zaborav.

Od jednog su stranog izdavača zatražena prava za knjigu koju smo objavili, a i izvrsno plasirali, dvije godine ranije. Drugoj se naslovnica eto zabunom našla na stranici našeg web-shopa, pa ju je ustrajni kupac uzalud pokušao ishoditi preko telefona; ipak je, dva mjeseca kasnije, pronađena u našem skladištu, u tisuću neraspakiranih primjeraka. Na jednoj su promociji osvanula dva cateringa. Na drugoj nije osvanuo autor, neobaviješten o promjeni datuma. Trećoj su uz autora nazočili još samo predstavljači, jer je promotivni materijal ukrcan u pogrešan kombi, za Rijeku a ne za Osijek. Biblioteke su nam brojne i razgranate, ali kako urednik medicinskih leksikona voli i književnost, među njih ubacuje i romane koji se, makar malim prstom, dotiču medicinske tematike. Većina je naših knjiga prevedena sa stranih jezika, koje njihovi urednici, intrigantno, uglavnom ne govore; prijevode su najčešće lektorirale njihove žene, sestre, majke, ili još bolje rođak različitog prezimena, kum, kućni prijatelj. Neki su rukopisi *zaista* lektorirani, istodobno na dva različita otiska, u dva susjedna ureda; lektorice bi o tome možda obavijestile jedna drugu da nisu prekinule svaki odnos, davno, zbog jednog netaktnog komentara. Grafički oblikovači rado unapređuju jezični stil, izbacuju rečenice koje im se čine suvišnima. O likovnom rješenju ovitka raspravlja se od računovodstva do skladišta, svačije je mišljenje jednako kompetentno, utoliko više što usluge profesionalnih dizajnera, bahato skupe, nitko razuman ne bi naručio; naposljetku, dvije ili tri delegacije prinose Gazdi svoje zasebno perfekcionirane vizije, a on redovito, kompilirajući najuspjelije elemente, presuđuje u korist vlastite, jer dizajn je njegova tiha strast. Na radost svih likovnih kritičara u gradu, i onih koji se takvima smatraju.

Amorfni organizam poduzeća buja u ritmu Gazdinih kapricioznih, neograničenih apetita; anektiraju se sve živopisniji pejzaži ljudske mudrosti, od vrtlarstva do šahovske teorije, od državničkih biografija do znanosti o kukcima; pokreću se časopisi; kupuje se tiskara,

knjigovežnica, sajamski štandovi; otvaranjem novih knjižara zemlja se osvaja komadić po komadić; redovi se popunjavaju novim vojnicima, ne kao odgovor na zahtjeve, katkad vapaje s terena, već kad Gazdu posjeti nadahnuće za injekciju svježe krvi – kao što mu se povremeno ukaže da netko više nije potreban, naprimjer zbog neprikladnih odjevnih navika – ali radna snaga uvijek ostaje kaskati za obimom posla, pa se pridošli razapinje između nekoliko odjela, te ovisno o urgentnosti misije pakira naručene knjige, pregovara s agentima, kuha kavu, piše blurbove.

Ali pokušajmo ponovno započeti razgovor koji prethodi svim tim spoznajama. Nije lako, jer aktanti i fokalizatori neće nas daleko odvesti; za katalizatore je Gazda čuo ali u drugačijem kontekstu; fonetiku je bolje ne spominjati. Zato se laća njemačkog; to nije osobito plodna tema, pa je preobličuje u sredstvo: pita me *wann ich geboren bin, und wo, und was ich im Krieg getan habe, und was ich sonstso gemacht habe, und ob ich katholisch bin*, i svim je odgovorima jednako zadovoljan, veselo ih zapisuje u rokovnik zlatnim naličkom, ne prestaje se smiješiti ni kad nastupi pauza koju popunjava pučkajući cigaru, ali me istodobno dubinski skenira lukavim očima, taj čovjek posjeduje nezamislive izvanosjetilne sposobnosti, dovoljno mu je još samo jedno pitanje, kakvu plaću očekujem, i kad odgovorim da nisam o tome razmišljao onaj gore kaže *gut gut, nim ihm*. Uzajamnu simpatiju zapečaćujemo rukovanjem, i pritom umalo upropašćujem tu zlatnu priliku, nespretnim mu pokretom iz ruke izbijajući cigaru, on je hitro podiže i trenutak tjeskobno promatra, ipak svladava gađenje, skupa je to cigara a tek načeta, ni mene ne baca, u poduzeću ostajem gotovo devet godina.

Odluka da me uzme – to sam potvrdio apsolutnom pokornošću, bespogovornim obavljanjem svega što se od mene tražilo – bila je vrlo ispravna, kao i gotovo sve njegove odluke. Takav se poslovni instinkt ne da naučiti u menadžerskim školama, s njim se rađaš ili žali Bože truda. U nekoliko godina, iz gotovo ničega, stvorio je jednu od najrespektabilnijih izdavačkih kuća u zemlji. Gotovo ništa bila je jedna od tvorevina koje su stasale na humusu samoupravnog socijalizma; tu su se tiskali doktorati egzegetâ radničkog pokreta, monografije zaslužnih umjetnika, glasački listići i slično. Jednog je dana zaposlenima objavljeno da je došlo do promjene u vlasničkoj strukturi, a nekoliko dana kasnije da više nisu zaposleni. Zadržao se samo direktor; uskoro se i on povukao u mirovinu, ali je svih tih godina navraćao, jednom mjesečno, naplaćivati svoje tajanstvene zasluge za uzlet poduzeća, šušalo se o bliskosti mu s državnim povjerenstvom za udžbenike, ali bez ikakva materijalnog pokrića.

Trebalo je, dakako, imati nekakve udžbenike; Gazda je otkupio prava na one koje je povjerenstvo odbacilo, zatim ipak prihvatilo. Trebalo je i novca da ih se tiska; Gazda je poznavao neke sjajne ljude u banci koja se ubrzo nakon osnutka, i otvaranja velikodušnih kreditnih linija, rasplinula. Trebalo se, nadasve, opremiti vrijednim suradnicima; prebirući po suparničkim firmama, pokazao je majstorstvo u uvjeravanju da je kod njega bolje, zatim da je drugdje gore, zatim da ako ti nećeš, ima ih na bacanje koji hoće. Svoje vrhunske rezultate ostvario je upravo u području obaranja cijene rada; znao je filigranski odvagnuti kako malo smije platiti nečiju uslugu a da taj to ipak pristane učiniti. Samo zato što na svijetu nema dovoljno pravde izmakao mu je počasni doktorat Udruge poslodavaca.

Nikada nisam upoznao osobu koja tako prirodno, tako zdušno, tako od srca laže. Kod prosječnog, pa i naprednog lašca, zatajeno ili krivotvoreno uvijek negdje proviri, u treptaju kapaka, u milimetarskom širenju zjenica, u trzaju usana kraćem od lepeta kolibrićevih krila, ali on zna izgovoriti najprozirniju neistinu i pritom ostati plastično nasmiješen od uha do uha, kao Nicholson u ulozi Jokera, i time čak zadobiti sugovornikovu simpatiju, u najmanju ruku ostaviti ga bez riječi. U njegovu se slučaju zapravo ne radi o svjesnom izricanju suprotnosti istini; svijest mu spontano fabricira što god je primjereno trenutku, osobito ingeniozno i elokventno kad se radi o razlozima zbog kojih nešto ne može platiti ni novčića više.

Povremeno, nadobudni urednik drzne se zaustiti da je njegov samoprijegor podcijenjen. Djetinjastom autoru padne na pamet priupitati koliko je točno primjeraka njegove knjige prodano. Grotesknom prevoditelju zaleti se misao da je tarifa uvredljiva, da bi mu trebalo platiti i razmake među riječima, ili s manje od šest mjeseci kašnjenja, da mu pripada postotak od obnovljenih izdanja. No i nakon što napasnik položi oružje on ga nastavlja satirati argumentima, detaljno mu i beskrajno objašnjavati kakav je zločin njegov zahtjev, kolika ugroza integriteta poduzeća, digniteta nakladničke struke, boljitka svekolike društvene zajednice; zar on ne uviđa, sebičnjak, da bi popuštanje pojedinačnoj nerazumnosti bio inicijalni kamenčić lavine koja visi nad jedva propupalom izdavačkom biljčicom? Da bi potom nahrupili njemu slični, ravnodušni ako zbog njihove pohlepe dijete ostane bez slikovnice, samohrana majka bez doplatka, dragovoljac Domovinskog rata bez antidepresiva. I naravno da će se prznica pokajati, odreći honorara, pitati smije li pozajmicom pomoći kuću.

Bilo zbog te ili kojih drugih kvaliteta, imenovan je pomoćnikom ministra kulture za sektor nakladništva i pisane baštine. To mu nije bitno promijenilo radnu rutinu; ministarsko

poslanje obavljao je uglavnom iz svojeg ureda. Promijenio se, međutim, imidž poduzeća: naša su izdanja postala raskošnijima, kao i naše promocije. One su ubrzo izrasle u prvorazredne kulturne događaje, epicentre glamoura koji je preplavio zemlju. Ne pojavljivati se na njima bilo je suicidalno za svakoga tko drži do svoje književničke stature; svakom pretendentu intelektualne elite to je donosilo marginalizaciju, egzil, anihilaciju. Od potonuća u zaborav, u duboku prošlost, mogao te privremeno spasiti jedino objektiv tiražnog fotografa, ako te pomiluje u trenu kad nazdravljaš s gradonačelnikom, s povjesničarem umjetnosti, s plastičnim kirurgom, nakon predstavljanja *Enciklopedije gljiva*, ili eseja *O čemu razmišlja moj pas?*

Pokorivši tržište školske knjige, Gazdin se nemirni duh bio najprije poduhvatio literature najdragocjenije naciji tih poratnih godina: ezoterike, astrologije, psihološke samopomoći, priručnika za stjecanje prvog milijuna kao i useljeničkih viza za prekooceanske zemlje. Bilo je to razdoblje istinskog procvata; naše su se knjige kupovale makar umjesto kruha. I svaka je, na predzadnjoj stranici, Ministarstvu kulture zahvaljivala na donaciji.

Gazda se ipak odrekao političke karijere, te je višak kreativne energije preusmjerio na djelovanje u državnom povjerenstvu za potporu nakladništvu i otkup knjiga. To je donijelo još dašak vjetra našim ionako napetim jedrima; biblioteke su se granale, katalozi su cvjetali. Troškovi tiskanja – u našoj tiskari – dosezali su fabulozne iznose, ali povjerenstvu to nije smetalo, a ni knjižnicama koje su naručivale.

Istodobno, kuća se više posvetila lijepoj književnosti, nadasve domaćim umjetnicima. Dakako, s domoljubnim motivom, ali i zato što njihova djela nije trebalo prevoditi ni otkupljivati od stranih izdavača. Mnoge nije trebalo ni plaćati, jer im je vrhunac aspiracija bio ugledati svoje ime na koricama, u boljem slučaju s fotografijom u boji. Mnogi su, štoviše, bili spremni za to sami platiti, ili su pronašli pokrovitelja, u supružniku, u jednom od uspješnih hrvatskih poduzeća, u župnom uredu. No državna je skrb stubokom promijenila situaciju; uskoro nije bio problem tiskati knjigu, nego pronaći dovoljno autora da se oplemeni sva potpora koju je povjerenstvo poklanjalo nakladnicima.

Tu je presudnu ulogu odigrao naš Glavni Urednik. Većinu suradnika Gazda je stekao gotove, ubirući najzrelije plodove tuđih stabala; njega je, dopustimo malo lirizma, vlastitim rukama oblikovao od blata. Zacijelo ni ne sanjajući da bi mogao biti predodređen za tako zvjezdanu putanju, GU je iz svojega malog grada došao ne bi li studirao elektrotehniku. *Slaba struja, to je budućnost*, još ga je u djetinjstvu savjetovao otac, monter visokonaponskih postrojenja, uoči svoje pogibije od jake. Nema sumnje da je GU u Gazdi pronašao zamjenskog oca; on ga

je više usvojio nego uposlio, kao skladištara, kad se pokazalo da elektrotehnika neće ići. U skladištu se odlično snašao, ali nije dugo ostao, jer Gazda je osjetio da mu je domet veći. GU je stasao zajedno s kućom; ukorak s njezinom nadogradnjom, munjevito, rasle su njegove odgovornosti, a i samopouzdanje. A i samopoštovanje.

GU je, uostalom, bilo što osim nekultiviran. Od malih je nogu gutao knjige, kradom od oca, potkradajući slabu struju. I u zreloj je dobi to nastavio raditi, nezasitno, kao što drugi u sebe trpaju čips, ili si stišću prišteve. Nekima glad za znanjem održava vanjska prisila, naprimjer znanstvene ustanove koja ih plaća, da budu gladni; on je ima u sebi, točnije ona ima njega, čvrsto u rukama. Neki čitaju s očiglednim užitkom, i rado pričaju o knjigama; što on pročita, propadne kao u grob, ni riječ neće reći ako baš ne mora, i kao da ga goni ubilački nagon, da što više knjiga likvidira.

Možda bi GU bio razvio neku vrst života kakav smatraju normalnim da ga ne kolje ta ovisnost, da mu svaki trenutak otkinut od čitanja ne izaziva neurozu, zajedno s paranojom da mu je nešto promaklo, da će mu detektirati skandaloznu neobaviještenost.

GU stanuje u iznajmljenoj garsonijeri kraj glavnog kolodvora. Skromnoj, ali u njegovim očima ni po čemu različitoj od vile s bazenom; tuđe pak oči tu ne ulaze. Opremljena je i kuhinjskim uređajima, suvišnim, jer on se hrani uglavnom pizzama, iz kartonskih kutija koje dođu na vrata. S kolodvora putuje u svoj mali grad, u posjet majci. Što je rjeđe moguće, ali opet je Božić, opet je Uskrs, opet je očeva godišnjica. Majka dosta teško sagledava obim sinovog uspjeha, i svaki put mora, mora, uzdahnuti za unucima. Ali sasvim mu je oprostila slabu struju. Iz novina izrezuje svaki članak koji spominje sinovo ime, pokazuje ga susjedima. I on im se osobno mora svaki put pokazati, u smrdljivoj kuhinji tete Mice jesti salenjake, slušati kakve mu ljubavne pustolovine obećaje talog u šalici, što je novoga s divertikulama ujke Miće.

You don't grow up in a small town, kazuje jedna pjesmica, *you grow down in a small town*. GU juri natrag u malo veći grad, koji se od svoje malenosti liječi nadograđujući se stotinama tisuća GUova. Čim sjedne u vlak, otrese sa sebe čađavi prah tog polusvijeta, i osjeti neizmjereno olakšanje. Čestita si što je preživio taj vikend i za nagradu sljedeći pomiče u nedogled. Ne vjeruje da se mogao roditi u toj pripizdini. Pogani jezik kojim međusobno opći gamad u kupeu, ne razumije.

Njegov jezik, jedini koji razumije, jezik je Književnosti. Drugu hranu ne podnosi njegov organizam; od čiste Književnosti satkano mu je biće. Sâm je ne piše, ali za nju čini i više od

toga: papire što mu prispijevaju u ruke, žalosne, masne, promiče u taj plemeniti predmet, Knjigu; spodobе koje bauljaju bespućima anonimnosti pretvara u Pisce. Pisac se ne rađa, Piscem se postaje; ako Providnost pošalje Urednika. Ne bilo kakvog, razumije se, već onoga koji će znati iz kapi literarnosti izmusti slap. Makar jednokratno, barem štrcaj književnoga genija, toliko da Izumitelj njime zabljesne masu, da ga ovjekovječi u prikazu na poledini, zajedno s prikazom vlastita vizionarstva. A u tom umijeću GU nadmašuje sve svoje kolege; i drugima uspijeva od polupismenih stvoriti literarne zvijezde, ali on je alkemičar.

Prepoznatljivi, jedinstveni profil kuće upravo je on stvorio, nezajažljivom borbom protiv malograđanstva i provincijalizma. To je odlika koju najradije hvali kod svojih autora, na poledinama knjiga i kad mu god stave mikrofون pred usta: što progone malograđansko-provincijalnu estetiku i moral. To ujedno najradije osuđuje kod drugih: što se valjaju u toj kaljuži. Nažalost, ovi su potonji daleko brojniji, zapravo je u ponudi zastupljen gotovo isključivo taj tip proznog stvaratelja, uz još jedan, jednako mu odiozan: akademsko-hermetični. Koji nastavlja postojati premda nikome ne treba, premda nitko ne želi čuti za njega. A GU mora proizvoditi one prave, dovoljno brojne za žetvu državnih potpora, i popunjavanje kulturnih statistika. To znači za njima kopati, kopati, po rukopisima koji pristižu na stol, i povremeno uzviknuti *Eto Čovjeka!* Kud puklo da puklo.

Nažalost, GUovo umijeće laganja daleko je od Gazdinog. Nažalost, povremeno ga ipak treba demonstrirati na promocijama, i opet nažalost, na neke od njih šalju i kamere. U GUovim očima nema mjesta sumnji u vlastitu kompetenciju, tankoćutnost, kritičku oštrinu; no druga je stvar to javno artikulirati. Riječi mu ne dolaze lako, i još se teže pristaju međusobno povezivati; s tim se problemom nosi mumljajući ih i rastežući kao žvakaću, praznine krateći brojnim poštalicama, gradeći tako duge rečenice da im već oko sredine zaboravi početak. Problemi počinju već kod autorova imena; ako se zove Kravar – premda je knjiga na stolu, premda je na GUovom licu zamjetan napor koncentracije – tijekom promocije postajat će Kramar, Bravar, Govedarica, Krvavica. GU će upozoriti na njegovu izuzetnost u kontekstu dominantnih tendencija, svima poznatih, što isključuje potrebu da ih se opisuje. Njegov će stil svakako istaknuti kao jedinstven, no bez argumenata, jer njima bi uvrijedio aksiomatsku nepokolebljivost tvrdnje. Sadržaj knjige, dakako, pripada čitatelju, i GU će ga brižno čuvati profanacije, ni najmanjom naznakom ne otkrivajući o čemu se radi. Neizostavno, krunski argument apologije bit će autorov otpor malograđanstvu, provincijalizmu, akademizmu, itd. Preostaje još poentirati superlativima; to je tren koji su čekali novinari, sad vrijedno zapisuju, te će sutradan osvanuti još jedan najdarovitiji, najperspektivniji, najintrigantniji, najznačajniji. Još jedan dokaz da nam književnost nimalo ne zaostaje za Europom.

Ima i zlih ljudi. Neki kao da se ne bave ničime drugim osim što vrebaju GUove gafove, ekstravagantne teze, gramatičke greške, kao i raznovrsne propuste koje našim knjigama daju specifičan, neophodan šarm, kao groždice štrudli; neki se spuštaju tako duboko u neukus, u moralno blato, da ih popisuju i razvlače po novinama. Patnja koju GU zbog toga trpi može se samo naslutiti po boji njegova lica kad mu pokažu članak, i po silini kojom za sobom zalupi vrata. Potom ga još čeka da podmetne leđa Gazdinu gnjevu, kao i u svim drugim slučajevima kad ovom nešto pokvari raspoloženje. Drugi bi se davno slomili, od srama promijenili struku, ime, kontinent; GU je u stanju podnijeti više od najizdržljivijeg boksača, i zadivljujuće se brzo oporavlja. Nema bruke niti poniženja nakon kojih neće ustati i nastaviti kao da se ništa nije dogodilo. Nijedan udarac ne ostavlja traga na njegovu entuzijazmu. Ni javnim nastupima, ni knjigama koje uređuje.

Do kraja svojeg radnog vijeka barem je dva-tri puta ovjenčan državnom nagradom kao urednik godine. Jedan je od osnivača, i dugogodišnji predsjednik HDGU-a. Kad se Gazda povukao u mirovinu, prepustio mu je upravljanje ne samo izdavačkom djelatnošću nego i ogrankom auto-dijelova. Pri otvaranju Gazdine oporuke, tek je slabovidne iznenadilo što je GU naveden kao jedini nasljednik imovine. Šteta što ga je tako rano, i to nepun mjesec prije no što mu je jedna od lektorica rodila sina, odnio melanom. Doživio je upravo fenomenalnu starost, s obzirom na bespoštedno izgaranje na poslu; a da mu je u trideset petoj, s uvidom u sve što će doživjeti u preostalih trideset pet, umjesto njih ponuđeno nekoliko dana *istinskog* postojanja, istog bi trenu prihvatio. Ali takve se mogućnosti izbora ne nude.

Uostalom, istinsko postojanje, GU je čuo za njega (čak je gotovo bio povjerovao da se nalazi u književnosti), ali bi li ga znao prepoznati? A opet, treba li mu stavljati na dušu ako ga ne prepoznaje ni u jednom od dostupnih proizvoda ljudske zajednice, ni u jednom od gospodarski održivih i marketinškim ingenioznostima poduprtih vidova zemaljskog trajanja? Tko god bi se udubio u to pitanje, neizbježno bi se poklonio njegovom idealizmu, žrtvi, dimenzijama njegove tragedije; ali koliko je među nama ostalo takvih koji se u nešto udubljuju, koji se još sjećaju ikakva praktičnog značenja sintagme *udubiti se*?

Osobno, da je i bilo prostora, u svojih se devet godina ne bih bio daleko uspeo u hijerarhiji poduzeća; nedostajali su mi ti presudni elementi, idealizam i entuzijazam. Prvih sam se godina iskreno trudio opravdati ukazano povjerenje: to je uglavnom značilo popravljati, kako najbolje znam, unutar tijesnih granica dopuštenog, tekstove koje su mi stavljali na stol. Vlastite nisam ni tada ni ranije osjećao potrebu proizvoditi. Na milijarde već ispisanih otkako je čovječanstva svakodnevno se, po svim meridijanima i paralelama i dijagonalama,

talože novi i novi. Sâma ta misao strahovito je naporna; o čemu točno, i s kojim ciljem, nešto dodavati? Ali što god mi je stizalo na stol nije trebalo iščupati iz ništavila, preko praga prenijeti u odaje suvišnosti; netko je već bio skupio dovoljno samoljublja da to počini, rezultat se kočoperio preda mnom, prekrasno ovozeman, eklatantno nepobitan, i ja bih ga grabio kao dragocjeno uporište, kao možda posljednju relikviju čvrstog svijeta u potopu neodređenosti, razobličjenja, rasplinuća. Očaja, koji je jedva dočekao da se prestane skrivati pod drugim imenima, kojem ubrzo više nisu trebali izgovori da se pokaže, u punom sjaju.

Mukli, bezrazložni, kad se zbroji sve što čovjeku padne na pamet i dalje neobjašnjivi, i utoliko razorniji očaj. Čim sam osigurao mjesto u zajednici djelotvornih građana. Čim je dovršeno moje pokapanje u taj užasno stvarni svijet.

Neko vrijeme, bedemi rukopisâ uspijevali su očaj održati na udaljenosti. Pod njima, živio sam kao u stakleniku. Hibernirao ispod papirnih membrana. Kroz njih, svemir sam promatrao odozdo; negdje daleko, širio se u neizvjesni, uzbuđljivi beskraj, a meni je pripadalo da mu održavam sitne dijelove. Rečenične zglobove, raspored slova, zareze. Da pritežem gdje se klimaju i fino im štimam tiktakanje. Volio sam tekstovima biti mehaničar. Pogled fokusirati na što sitnije parcele svijeta. Na njegove pisane okamine. Usred posvemašnje ekspanzije, dok su kontinenti zaokupljeni sudaranjem i pustolovu se nude još neotkrivene galaksije, prebirati po papirnim fosilima. Povećalom, mikroskopom im razgledavati teksturu. Rado bih svako pojedino slovo bio rastavio na atome i neograničeno meditirao nad molekularnim zavrzlamama. Nedodirljiv, i sâm na putu rasplinuća u subatomske zaborav, iza natpisa *Work in progress. Do not disturb.*

Ali atmosfera u poduzeću više je nalikovala košnici pod opsadom osa; sve, baš sve je kasnilo, i krivnja zbog toga neprestano je visjela u zraku poput napete giljotine, raspirujući hysteriju i kaos, međusobne optužbe i prijetnje; neprestano se tragalo za izgubljenom disketom, kuvertom, barem upaljačem, i to je katkad mobiliziralo ukupni personal; novi su rukopisi stizali kao na traci, jedan drugome dahćući za vrat. Ukratko, prilike nisu bile sklone meditaciji; od mene su se očekivali korektorski rezultati. S druge strane, nije mi dugo trebalo da shvatim kako se rezultat postiže izjavom da je tekst zreo za tiskanje. Ne samo da nitko nije provjeravao na kolikom je trudu utemeljena ta izjava. Ne samo da nije postojala instanca sposobna izmjeriti vrijednost tog truda. Nego je bilo štetno, pa i opasno, ispravljati tuđi rad. Čak i u slučajevima nedvojbenih grešaka. Čak i kradom. Jer to bi se prije ili kasnije doznalo. Jer svakome je njegova greška draža od tuđeg ispravka. To je značilo izazivati bijes i stvarati neprijatelje, žedne osvete. Neprijateljem je postajao pisac kojem si popunio

pukotine u materinjem za niže razrede osnovne škole, jer zapravo se radilo o stilskim priuetama. Prevoditelj koji je dao krila mašti kad nešto nije razumio, s nadom da neće niti itko drugi. Lektor koji je gramatičkoj normi spokojno žrtvovao smisao, zdravi razum, i koji će, zakleti pravovjernik Propisa, opāsan redenicima rječnikâ, bilo koju vrstu bezumlja braniti kao rođenu nejač.

Stoga sam sav trud posvetio promicanju uzajamnog uvažavanja i prijateljstva. Što god bi dotaknula lektorska ruka, smatrao sam besprijekornim. Nisam nalazio potrebu denuncirati prevoditelja koji bi zaboravio da nije autor originala. Jedan je bez ustezanja dodavao misli koje, prema njegovom uvjerenju, nedostaju. Drugi je u fusnotama bilježio svoje asocijacije, ili osobito zanimljive zgode iz svakodnevice. Treći je prijevodima prilagao ispriku zbog zacijelo gdje koje ispuštene rečenice, jer kronične glavobolje glođu mu koncentraciju. Jedna je gospođa istodobno radila na nekoliko prijevoda, te ih je znala pobrkati; u enciklopediji suvremene arhitekture našli su se ulomci teološke rasprave. Zašto ne, kad je sve sadržano u svemu. S njima ili bez, bio sam prilično siguran da svijet neće osjetiti razliku, te sam samo provjerio jesu li svi zarezi na broju. I svaki je takav slučaj potvrdio očekivano, nijedan se čitatelj nije požalio.

Žalili su se, međutim, domaći Književnici. Jer smo upropastili njihovu knjigu; samo je zbog našega sramotnog nemara prodano ukupno sedamnaest primjeraka. Jer su kritičari baš nju izabrali za liječenje svojih frustracija. Jer im je neki idiot, evidentno nepismen, preoteo nagradu. Jer ih ne zovu u talk-show premda su je dobili, i jer se cjelokupno okruženje ponaša kao da ga se to ne tiče, kao da je to ništa. Jer su im izrezali izjavu koja jednom zauvijek raskrinkava sve to licemjerje i laž. Jer su im politički komesari spriječili proboj u inozemstvo. Jer im još nisu tiskana sabrana djela, u kožnom ovitku impregniranom protiv starenja. Jer im u zavičaju još nije podignut spomenik. Jer su u stvaralačkoj krizi, dugogodišnjoj, te uredništvo nazivaju bez određenog razloga, da prekrate vrijeme do sljedeće plime nadahnuća. Jer smo se zločinački ponijeli prema njihovu rukopisu, a zbog čega, ha, zašto samo za njega nema mjesta među svim stranjima koja smo objavili?

Malena je naša zemlja. Ali se može podičiti brojem Književnika. Po pitanju brojnosti, njihove se udruge nemaju čega sramiti pred telefonskim imenikom. Povrh toga, neki su iznjedrili i po nekoliko knjiga. Nije da te knjige itko čita, ali se o njima rado govori, ako su plodonosne za dokazivanje autorove maloumnosti, prostaštva, izdaje nacionalnih interesa ili još daljesežnijih zala.

Pokazalo se da je moj najveći dar, moj najdragocjeniji doprinos poduzeću, upravo u domeni

komunikacije s Književnicima i ostalim nam kooperantima. Nešto u meni potiče čak i nepoznate da mi se povjeravaju, da mi pričaju svoju intimu; naši su suradnici to prepoznavali. Bez obzira jesu li tražili ili bili dužni, situaciju su najradije iznosili baš meni, često u paketu s iscrpnom genezom i nuspojavama, što je preuzelo veći dio mojeg radnog vremena.

U poduzeću ih se zvalo *pacijentima*. Netko je, u naletu duhovitosti, jednog pacijenta prespojio meni, bez najave, usred priče o prijevodu, zakašnjelom ali gotovo dovršenom, koji su provalnici odnijeli zajedno s kompjuterom. Ubrzo se svakoga od takvih, čim bi se predstavio, rutinski spajalo meni.

Moja pitomost, savitljivost, prema potrebi prerasta u servilnost; nisam ponosan na to, ali nisam ni prekidao što god su smatrali potrebnim ispričati mi. Nekima je od telefoniranja bilo draže doći k nama, posaditi se u fotelju, pa izlagati, katkad satima, između kojih se sve poslova raspinja da prehrane obitelj plus djecu iz prošlog braka, da ljubavnici priušte liposukciju, ne bi li slomili nesanicu. Od kakvih se točno kamenčića sastoji mozaik njihove depresije. Kako trenutno kotiraju dionice njihove jetre, koju su šarlatani već dvaput otpisali. Neki su u ormaru za registratore imali svoju bocu, a u njoj je stanovao desetljećima njegovani jal zbog članka koji im je na samom početku, još prije istinskog početka, ruinirao karijeru. Nikad preboljena romansa s ruskom ljepoticom, koja je trajala koliko i simpozij o postmodernizmu, na obali Bajkalskog jezera, ili Balatonskog, ili je to bilo u Bratislavi? Veličanstvena brazilska epizoda poezije uživo, u kojoj su se, od ovacija njihovim stihovima, tresle tribine prepune Maracane.

Neki su rastvarali novine i satirski nasmiješeni, zadivljeni vlastitom lucidnošću, vrckavošću svojeg duha, odavali se strasti seciranja i glosiranja. Nekima je kurtoazna maska vrlo neuspješno skrivala da su došli izmusti koju informaciju o svojim konkurentima i neprijateljima, iskopati trag zavjere, zakulisnih rabota od kojih stradaju. Neki su, kad ih više nitko nije percipirao, ostajali sjediti kao voštane figure, prekriženih ruku, s nadurenim usnom, kao neuspjele dekoracije ljute na svojeg autora.

Treba priznati, unatoč stresu, povremenim iskricama i pokazivanjima zuba, kod nas je bilo ugodno, bilo je sadržajno; čovjek je tu rado provodio vrijeme. Uvijek se našao koji skandal iz života drugih nakladnika, otkriveni lopovluk, javni debakl, barem šaka blata na nečijem licu. U kolegama nikad nije uzmanjkalo pritajenih bolesti, kućnih tragedija, simptoma dostojnih elaboriranja dijagnoze. Vladao je obiteljski duh uzajamne skrbi. Problemi vezani uz držanje kućnih ljubimaca i djece rješavali su se po radnim skupinama. Ako je koja kolegica došla s

menstruacijom, ili joj menstruacija nije došla u zakazani dan, to su svi znali do prve jutarnje kave. Što god je zanimljivo netko rekao na telefonu, gotovo se simultano prepričavalo u drugom krilu zgrade.

Živopisnosti je doprinomio kako je tko znao. Neke su kolegice među sobom razvile osebnju humoristiku koja se sastojala u oponašanju dječjeg govora; piskutavim glasovima, tepajući, izgovarajući *l* umjesto *r*, dozivale su se s kraja na kraj hodnika, uglavnom bez razloga, još češće ako bi ih zamolili da prestanu, ili bi eksplodirala nečija razdraženost. Kolega za stolom do mojeg svakodnevno je barem jednom preslušao istu kazetu omiljenog mu izvođača zabavnih melodija; naravno da su mu je ukrali, ali već sljedećeg jutra donio je novu; naravno da su mu pokvarili kazetofon, otad ga je nosio sa sobom. Drugom je kolegi tiha strast, kad u sobi ostane sam, ispustiti vjetar. Događalo se da u sobu netko uđe prebrzo *post factum*; to bi stvorilo obostranu nelagodu, njega oblilo crvenilom. Ali nije sprečavalo recidive.

Ma koliko oprezan da ništa ne plati previše, Gazda bi rado potrošio na zadovoljstvo svoje proširene obitelji. U najmanju ruku, trudio se stimulirati radni elan. Onime što je smatrao da ga treba stimulirati. To nije uključivalo frivolnosti kao što su klima-uređaji, topla voda za pranje ruku ili plaćanje prekovremenih sati, ali zato je koristio svaku prigodu da rad pretvori u veselje. Veselili smo se svakom koraku u razvoju poduzeća, okupljeni u prostoriji za sastanke nakon radnog dana, uz prigodnu gozbu. On bi naručio vino, na kanistre, pečenog odojka, katkad čak i janjetinu. Puštala se muzika, znalo se i zapjevati. Veselje je bilo propisano prešutnom radnom obavezom. Izgovoriti se, čak i bolešću svojih bližnjih, bilo je riskantno.

Jedna se od takvih prigoda otegla do večernjih sati. Trebalo je razvoziti kućama; uzeo sam dvije. Gospođu iz računovodstva, pred mirovinom, za koju se govorilo da je lezbijka, možda samo zato što živi sama. Druga je radila u marketingu, već dvije ili tri godine, toliko je bila i starija od mene; to je sve što sam o njoj znao. Nekoliko me puta okrnula pogledom koji je mogao nešto značiti, ali to me nije izdvajalo; upućivala ih je i drugima.

Poslijepodne su se bile pojavile sramežljive pahulje snijega, a sad je već padao u gustim krpama. Računovodstvo je stanovala blizu; nastavili smo polako prema adresi ove druge, u predgrađu na suprotnom kraju grada od mojeg.

Brisači su davali sve od sebe, ali zasipalo nas je s izričitom namjerom da obustavi svaki pokret. Nije se vidjelo nikoga na ulicama, tek pokoji par farova, kao zalutao. Na radiju su se nizale američke uspavanke iz pedesetih, s baršunastim glasovima i violinama.

Dok smo se primicali, u sebi sam razmotrio tu mogućnost. Nije me ničime osobito privlačila. Nosila je odjeću kakvu su vjerojatno preporučivali ženski časopisi, ali na njoj je redovito izgledala pogrešno. Usne su joj uvijek bile jarko namazane, s učinkom znaka upozorenja. Govorila je preglasno i smijala se nekako umjetno, u čudnim trenucima, kao da štucala, pokazujući procjep među gornjim jedinicama, kakve neki zasigurno smatraju šarmantnima. Putem nije prestajala popravljati kosu, čupkati je tragajući za otpalom vlasi, i svaku pronađenu najprije bi izravnala, brižljivo, namrštena čela, potom palcem i kažiprstom srolala u finu kuglicu, odložila na pod, pa ispočetka. Nagon da je zamolim da to više ne radi postajao je sve urgentniji.

Ipak, kad me pred zgradom pitala hoću li skočiti gore na kavu, rekao sam može. Umjesto da potraži ključeve, pozvonila je; otvorio je dječak, otprilike desetgodišnji. Samo da ga uspavam, rekla je. Pitao sam mogu li telefonirati.

Zapravo je trebalo razmisliti ne bih li se radije tiho izvukao. Stan je bio uredan. Čak zabrinjavajuće pedantno pospremljen, bez ijedne stvari na mjestu koje joj ne pripada, bez posuđa ostavljenog da se cijedi u sudoperu, bez traga prašine. To je prizivalo neugodne uspomene, klaustrofobiju. Otišao sam do prozora; snijeg je postao jedan od onih kojima poželjiš da više nikad ne prestanu, kad im tako lijepo ide. Izgledalo je daleko prenaporno u to izaći.

Mama je na izjavu da ne znam kad ću doći, neka me ne čeka, samo prezirno frknula i spustila slušalicu, ne tražeći objašnjenje. Nek me zamete, kad se nisam znao vratiti prije tog nevremena, ona pere ruke.

Osim na poslu, viđali smo se isključivo u njezinu stanu. Šest mjeseci? Godinu dana? To je razdoblje ostalo pod snijegom. Znam samo da nijednom nismo zajedno izašli; naša veza nije bila te vrste.

Izlazio sam, međutim, s njezinim sinom. Odvodio sam ga u kino, na klizanje – prvi sam put čak i ja probao – jednom i na njegov nastup u glazbenoj školi. Svirao je fagot, vrlo nadareno, rekla je učiteljica, baš vesela što me upoznala, puno je slušala o meni. Nas dvojica smo se zaista zbližili; bio je iznimno pristojan, tih, malo plašljiv, na ulici me uzimao za ruku.

Vidio sam i njegovog oca, na fotografiji. On ga nije viđao, samo mu je čuo glas, preko telefona, na neke od svojih rođendana. Majka ga je prvi put vidjela na tom tulumu, puno se pilo, i on je kasnije tvrdio da se ničega ne sjeća. Bila je naručena za pobačaj, ali u čekaonici

je najednom ustala i otišla kući. Nakon rođenja, pokazao je znak-dva dobre volje, potom se ogradio od daljnjih napora, jer da nema snage ni za vlastiti život. Studirao je filmsku režiju, izmjenično s razdobljima intenzivnog drogiranja. Koju godinu kasnije, prepoznao sam ga na televiziji, kao suautora jednog nagrađenog omnibusa. A još nekoliko kasnije, u novinama pokupljenim sa sjedišta, dok sam čekao ukrcavanje na avion koji me odnio iz zemlje: na slici ga je privodila policija, uhvaćenog u pljački mjenjačnice.

Na poslu, nitko nije znao da se viđamo. Možda se toga stidjela, možda i ne; neizgovorenim sporazumom, pretvarali smo se da nema ničega. Zašto je baš mene odabrala? Jer nisam pokazivao zainteresiranost? Moguće je da se u to vrijeme viđala i s drugima; nisam pitao. Dolazio sam k njoj kad bi me nazvala, dvije ili tri večeri u tjednu, katkad s razmacima od deset dana. Postupno, naša se veza pretvorila u neku vrstu prijateljstva. Nekih joj je večeri bilo draže ostati pri telefonskim razgovorima; na kraju, kod nje smo samo gledali televiziju. Nastavila me povremeno nazivati, ne navodeći razlog, ali čulo se da je u tim trenucima potapa samoća, da joj nestaje zraka. Vukla je sa sobom pristojnu vreću crnila, što god je bilo unutra; te stvari nismo imenovali.

Neki su razgovori bili mučni, isprekidani uzdasima i dugim prazninama; u drugima je pričala o svojim udvaračima. O jednom od kolega iz poduzeća, koji ne razumije što znači ne, premda ga je policija dvaput spriječila da noć preleži pred njezinim vratima. O jednom kojeg je upoznala preko interneta, i već joj je poslao jednosmjernu kartu do Capetowna. O onom koji joj od srednje škole na svaki rođendan pošalje buket tulipana. O sveučilišnom profesoru koji bi ženu i troje djece istog trena trampio za jednu njezinu riječ. O visokom dužnosniku Ministarstva obrane, homoseksualcu, koji joj nudi brak radi svojeg pokrića. O predsjedniku upravnog odbora, izabranom za menadžera godine, njegovoj vili s petmetarskim bananama i inzistiranju da ga seksualno zlostavlja. O uredniku crne kronike u jednom dnevnom listu, i s njim provedenim vikendom u Vancouveru. O zaljubljeniku u ekstremne sportove s kojim je doživjela balone i paragliding. Barem dio toga, siguran sam, bio je istinit.

Naša se veza definitivno završila kada je, bez najave i bez objašnjenja, u poduzeću dala otkaz. Nije me nazvala, a nisam ni ja nju.

Eto, toliko sam znao o ljubavi kad sam te upoznao.

X.

Moja prva ljubav. To mi je prošlo kroz glavu kad sam ga ugledala jutros, putem k tati. Oči su me presrele čim sam iskoračila iz tramvaja. Nosilo ih je nešto neprepoznatljivo, ali one nisu ni dana ostarjele. Isto vodnjikavo plavilo, ista dječaka blesavoća u njima. Impregniranost protiv bilo kakve komplicirane misli. Bio je heroj nekoliko godišta ženskih dnevnika i glavni zloduh u maštarijama muškog dijela. Ili nedostižan uzor, zbog oholosti podstavljene tragedijom. Temeljila se uglavnom na ugledu starijeg mu brata, njegovim dosjeima i popravnim domovima. Sâm se nije sudarao sa zakonom ali imao je neodoljiv dar za zrcaljenje odmetništva u očima, i romantičnog stradanja koje mu donosi. Nosio ga je tako fotogenično.

Dugo me zasljepljivao tim pogledom. I kad me napokon dočeka u mraku s izjavom da slučajno ide u mojem smjeru, kako sam se izabranom osjećala! Kako pozvanom da zadrhtim od uzbuđenja! Dok smo hodali prema kući, osjećala sam da mi se upravo događa nešto valjda užasno uzbudljivo, što će me doživotno obilježiti. Bilo je za to puno prostora, jer on je tek tu i tamo nešto zucnuo. To je postajalo sve veći problem u sličnih nekoliko prilika, jer jedina tema koja ga je motivirala bili su bratovi podvizi, i njihove papirne makete u vidu vlastitih. Ostatak vremena gutala je nelagoda, zameci dosade. Ali nadglasavao ih je kor mojih egzaltiranih vršnjakinja. Pa sam ga naposljetku pitala ne bi li me izvolio poljubiti. O, svakako! To je bila svrha operacije, naknada u zlatu za onog koji istrpi svu gnjavažu!

Bilo mi je trinaest, njemu četrnaest. Oboje smo u prvi poljubac uložili silan trud da se iskupimo što još ne znamo kako točno. Nismo popuštali ni kad nam se niz lica već cijedila slina i čeljusti se grčile. Da nam ono drugo ne zamjeri nedostatak strasti. On je nešto petljao oko moje košulje, zavukao ruku unutra pa je brzo izvukao. Da me poštedi srama zbog uzaludnosti pipanja. Kad smo ostali bez daha, nadisali smo se i ponovili vježbu. Tako su izgledala još dva ili tri izlaska, pa se nametnulo da je beznadno. Da se ni uz najbolju volju nema čime popuniti pauze u izmjenjivanju pljuvačke.

Sve što sam do jutros čula o njemu je da se oženio odmah nakon srednje škole. Ugledala sam ga dok je iz dućana iznosio kašete s praznim bocama piva. Na medvjedoј figuri ipak su se dali prepoznati ostaci pjesnički razmahanih uvojaka. Plava kuta mu je lijepo isticala oči. Trenutak ih je na meni zadržao kao da se nečeg prisjeća, pa ipak odložio teret, otresao ruke i uputio se preko ulice. U jedan od onih limenih kioska u kojima žubori životni elan, gdje se

ubiru nula-tri čašice jutarnjeg samopouzdanja. Tko zna kako mu je daleko dogurao brat, do Lepoglave ili do kakva visokog mjesta u državnoj administraciji.

Dočeka me miris iskipjelog mlijeka. Prljavština pod nogama pucketava kao sitno staklo. Kuhinja ohlađena, širom otvoreni prozori, ali zrak i dalje zasićen gorkim dimom. Tata istresen na kauč, očiju uprtih u strop, lica oblivenog suzama. *Ništa više od mene*, rekao je beživotan po cijelom tijelu, *da me samo hoće odnijeti*.

Pulover prošaran masnim mrljama. Skoreno blato na krajevima nogavica. *Ajde ajde*, rekla sam, spužvom pokupila mlijeko s poda, oribala štednjak. *Tako ne funkcionira, da te odnese kad naručiš*. Kolike starice, s kronicama među prstima, iz dana u dan gore upućuju molbu, pa ipak godinama čekaju. Teoretski, umjesto na kauču mogla sam ga naći na užetu, ali nije on taj tip. Svakog jutra pažljivo zbraja tablete za dnevnu porciju i zalihu osvježava čim se stanji. Drži se za taj okrajak života makar samo da bi pokazivao koliko ga prezire. Liječnike mrzi, jer ga ne slušaju. Ništa čudno, tko ga je vidio nekoliko puta zna napamet sve što će reći. I jer ga podsjećaju na nevjerojatnu istinu da od svega najviše boluje od starosti. Da neće biti ni dana mladi.

Oprala sam nagomilano posuđe. *Zašto nije bila Vera*, pitala sam, to je žena koja povremeno dolazi pospremati. Zaboravio ju je zvati. Kao i puštati vodu iz kotlića, to također zaboravlja, i mijenjati rublje, dok se ne upljesnivi. Radijatore nije zaboravio zatvoriti. Svaki put ih uzalud odvrćem, kuću zateknem sleđenu kao špilju. U hladnoći lakše osjeti kako mu je teško.

Promijenila sam posteljinu. I nju je uspio zamrljati, raznobojno, i u krevetu nakupiti mrvica hrane. Tu oštro trenira za finalni ogled, a od toga se ogladni. Čim zaboravi na njega izgubi apetit, i sjeti se stenjati. Kad mu kucne trenutak, donijet će isključivo olakšanje, spas, ali on ga ipak ne bi odmah, još bi malo stenjao. I to pred publikom, jer inače se ne računa. Ja sam, priznajem, loša publika, ne zaplješćem niti pustim suzu. Ali kako vjerna! Puste godine, bez protestiranja, zurim u istu predstavu.

A opet, koja medicinska ili zakonska instanca ovjerava opravdanost patnje, i crtu iza koje prestaje njezina stvarnost? Tko može poništiti što on vidi kao jedinu stvarnost: da sve je mrtvo, zajedno s njim? Koliko naivnosti, zapravo, u nadi da će me barem katkad pogledati kao da nije tako, da može iz toga iskoračiti samo da mi ugodu, zbog eventualne ljubavi prema djetetu.

Kako ti je s očima, pitala sam. Nije dobro, jasno se vidjelo. Opne su udarnički napredovale.

Ali neće ni čuti za operaciju. A koliko je oduševljenosti nekad imao za medicinu. Ljudsko tijelo ga je zanimalo koliko i ljudske građevine. Vokacija mu je bila betonu projektirati uspravnost, a hobistička strast upoznavati ono što može srušiti tjelesnu arhitekturu. Rado je, s gorljivošću neostvarenog predavača, demonstrirao svoje znanje o bolestima svakog organa. Ako se dobro informiraš o neprijatelju, on će se od straha povući. I za mozak je vjerovao da nema područja nedostupnih drugom mozgu. Da ga se može sagledati kao na tlocrtu i vještom olovkom redizajnirati.

Bio mi je nabavio fotografiju pluća izjedenih rakom, u boji i prirodnoj veličini. Bilo je to nakon one odgojne epizode, šakačkog predavanja iz seksualne medicine za maloljetnice. Učinak ga je možda zericu razočarao: nisam molila za oprost nego sutradan pred njim zapalila cigaretu. Eto mu prilike da me nastavi odgajati, istom metodom. Ipak je izabrao strahovito se uvrijediti, jer do temelja sam srušila njegovu pedagošku građevinu. Tri dana mi se nije obraćao, a onda je pronašao način da me preobrati, tom fotografijom. Ja sam je dala uokviriti i objesila nad krevetom. Živjela izvjesnost! Koliko je praktičnije znati od čega ćeš umrijeti nego živjeti u strahu od svega što ti može ugroziti život. Dotad sam samo par puta zapalila, preko volje. Ali sad je pušenje dobilo višu svrhu, i odlučila sam svladati odbojnost. Prije kraja osmog razreda došla sam do kutije na dan, uskoro i puno dalje.

On je taj odgoj shvaćao prilično osobno. Smatrao me jednim od svojih projekata. Gotovo jednako važnim kao oni koji su se nadmetali za državne nagrade, katkad ih i dobivali. Uokvirene nagrade vješao je pokraj vitrine u dnevnoj sobi. Mene je, kad bi nastupio odgojni trenutak, posjedao na koljena, kasnije uza sebe gotovo kao sebi ravnu. Nakašljao bi se i svečanim glasom, ne zaboravljajući se potkrijepiti vlastitim primjerom, održao lekciju iz upotrebe života. Vokabular je evoluirao zajedno s mojom sposobnošću asimilacije, ali počivao je na istim ključnim istinama, nepotrošivim još od predškolskih dana. Život prolazi tragično brzo i treba ga zgrabiti za uzde. Treba znati cijeliti taj poklon i dati mu smisla svojim djelovanjem. Treba od sebe dati maksimum, jer jedino takvi preživljavaju. Treba pred sobom imati jasan cilj, ići ravno njemu u zagrljaj, i treba, i treba. Te su se misli vodilje u meni trebale sedimentirati u čvrste temelje. I trajno me fascinirati, pa ih je periodički osvježavao. Još i u vrijeme kad smo u školi, nakon nastave ili pod velikim odmorom, glavu provjetrali ljepilom iz najlonske vrećice.

Taj jedini put kad je predavanje zamijenio batinama, učinak je zapravo bio golem. Čvrsto sam odlučila da se to neće ponoviti. I šire, da neću gutati ničija sranja.

Više nije ni spomenuo moja spolna prava. Naravno da sam nastavila vidati dečka s kojim

sam izgubila nevinost. Kako to lijepo zvuči. Izgubila sam je, i zauzvrat stekla doživotnu krivnju, spolovилом izdavši očevu ljubav. Nevinost se trampі za posrnuće, i obavezu da se ostatak života pridižeš, uzalud, u očinskim očima i svim njihovim surogatima. Svaka te sljedeća ljubav korak udaljuje od očinske. Sve će ljubavi biti, tako je zapisano, surogat one koju ubiješ prvom. Dohvatljive su samo ljubavi koje bolno podsjećaju na neutaživost čežnje za ljubavlju. Sve bljeđe i bljeđe kopije izvorne, koju nitko nikad nije vidio. Nema ljubavi mjerljive s onom koju duguješ svojem Stvoritelju. Dug se prenosi s koljena na koljeno, s kamatama. Od izvornog stvaranja glavica je vrtoglavo narasla. Nesaglediva je! Nevidljiva prostačkom oku! Od šume vulgarnosti ono ne vidi ljubavno stablo kojeg je pupoljak. Njegovu vertikalu koja se proteže do samog srca ljubavi, do nebeskog superoca koji nas je sve stvorio, prema slici vlastite samozaljubljenosti, tako davno da je to davno zaboravio.

Prije prvog seksa mjesecima smo se viđali, i tko zna kako bismo još dugo da ja nisam inzistirala. Imao je nekakav problem s tim, kao da u zraku visi inkvizicija. Kao da će me osakatiti, opustošiti, ako ubere moj cvijet. Plemenita koliko i komična obzirnost, nespojiva s ostatkom osobe, i zbog nje sam ga voljela još više. Kad smo prešli Rubikon, nestala je. Skidali smo odjeću čim bih došla k njemu.

Bilo mi je četrnaest, njemu dvadeset šest. Plesala sam, on je visio na šanku, smijuljeći se, očiju zalijepljenih za mene. Kao da je u pustoši pronašao nešto dovoljno zanimljivo i ne da mu se dalje razgledavati, ali bez napasnosti, kao da mu ne treba više od prizora. Da sam otišla, vjerojatno bi nastavio jednako nasmiješen promatrati prostor koji sam zauzimala. Takav je bio. Prišla sam mu s pitanjem što točno hoće. Sasvim banalnim pitanjem, a on se zagrcnuo dimom i rekao da je sjajno. Takve su bile sve riječi koje smo izmjenjivali. Sudbonosnog formata, dramatičnije od života, premda unaprijed lišene smisla. Svijet se sastojao isključivo od dubokih dilema i razloga za plakanje, a mi smo se i jednom i drugom smijuljili.

Još od djetinjstva je ubirao dividende roditeljskog razvoda. Majku su krila umjetničke karijere odnijela u inozemstvo, oca okovale direktorske odgovornosti i nova obitelj. Iskupljivali su se na najiskreniji mogući način, novcem. Zlu savjest su združenim snagama zgazili kad je maturirao: dobio je stan i komforan studentski džeparac. Upisao je likovnu akademiju, smjer grafike, i prvih godina zaista i studirao. S vremenom, zgradu je sve intenzivnije zaobilazio. Nije imao ništa protiv nje, niti se razočarao u sebi. Samo je zagubio razlog da diplomira, da gradi karijeru, da uopće pokazuje svoje slike. Kad sam ga upoznala, već se bio prestao truditi da pred sponzorima održi privid studiranja. Čekao je da ukinu

resurse bez imalo zabrinutosti za posljedice.

To ne znači da je odustao od slikanja. Naprotiv, sav se preselio unutra. Kao ona mačka u Zemlji čuda, vanjskom je svijetu od sebe ostavio osmijeh, dobroćudan koliko i prazan. Bezbroj puta, upućene mu riječi morala sam ponoviti da ga dohvate, i trebalo bi mu dosta vremena da prikupi nešto za odgovor, u očima mu se vidjelo da stiže izdaleka. Znao je biti vrlo nježan i govorio je isključivo nasmiješenim tonovima, ali u trenucima šutnje me napuštao, posve bi se ispraznio. Moglo je proći i nekoliko sati, on nikad ne bi prvi progovorio. Samo bi sjedio kraj mene, nezgrapan, prevelik za svoju odjeću, tako visok da je stršio iz svakog komada u koji se pokušao staviti. Slično tome, premda sam osjećala koliko mu znači, moju prisutnost nije uspijevao dulje percipirati.

Voljela sam ga promatrati kako slika. Naročito ruke, bljeđe od platna, prstiju dugih preko svake mjere i na krajevima izvijenih, žila tako nabreklih da su izgledale kao izvana nalijepljene na kožu. Ruke su samo formalno pripadale ostatku tijela. Ono je ostajalo umrtvljeno, kao ispuhano, jedva se vidjelo da diše. Ali ruke bi, obuzete vlastitom groznicom, iz ništavila žustro uzdizale cijeli jedan još nepoznati svijet, nepredvidljiv do samog kraja, a i tada nesaglediv, zamršen do vrtoglavice. Najradije je sjedio na podu, umrljanih nogu, samo u gaćama. Zataknete i odmah zaboravljene u kutu usana, cigarete su jedna za drugom mirno dogorijevale, pepeo je u komadima padao na platno. On bi ga nadlanicom nehajno odgrnuo na pod, ili samo premazao ako je radio uljem.

Na podu je uvijek bilo ostataka hrane: voća, čokolade, sira, nečega što nije zahtijevalo više od razmatanja ambalaže. Gotovo svu imovinu držao je na podu. Od namještaja je posjedovao samo dvije kocke od spužve, kojima su hrpe odjeće oduzele funkciju stolica. Odjeću je prao ručno, u umivaoniku, ne osobito često. Nabavljao ju je isključivo na placu, i dijelom bacao kad bi se uprljala. U svakom je kutu bilo vunastih grudica prašine. Stan nije čistio, ali ga je povremeno, s razmacima od nekoliko tjedana ili mjeseci, podvrgavao velikom spremanju. U kontejneru su tada završavali svi sitni predmeti. Uključujući kazete koje su mu trenutno bile važne, te ih je slikajući puštao od jutra do mraka. I knjige, pročitane ili ne: znao ih je listati po knjižarama i ako bi ostavile pozitivan dojam ukrasti, kasnije uglavnom više ni otvoriti. A i slike, bez obzira je li ih dovršio. Radio je vrlo brzo, bez kolebanja i bez popravljivanja, kao da prati poteze koje nevidljiva ruka vuče pred njegovom. Kao da ih je, već iscrtane na platnu, trebalo samo oživjeti. Ali neke je prekidao usred posla, jer *više nisu vodile nikamo*. Odlagao ih je k drugima, koje su također, zbijene uza zid, odvodile samo do kontejnera kad bi odlučio da zauzimaju previše prostora.

Svaka je slika nastajala danima. Vraćao im se, još dodavao, i kad je izgledalo da više ništa ne stane. Kojom god tehnikom započeo, uvijek bi je dopunio, i ujedno razgradio drugom, crtež potopio akvarelom ili iz ulja nožem izvukao oštre linije. I linije i boje su se sumanuto gomilale, vodile borbu za nadmoć do potpunog zasićenja, do tjeskobnog dojma da će slika eksplodirati. Posvuda je pulsiralo, vibriralo, drhtalo, rotiralo se oko vlastite osi, posezalo u daljinu. U masi kiptećih detalja nabirala se razorna, centrifugalna sila sposobna da probije okvire i pokrene lavinu rušenja. Ali umjesto toga, odnekud bi se stvorila ravnoteža, simetrija koju su tkale skrivene niti. Cjelina bi uslijed neshvatljivog obrata odjednom prizivala osjećaj stabilnosti, dragocjene jer očito teško stečene, ovisne o strahovito mnogo komponenata, o preciznosti njihova međusobnog uklapanja. I s njom bi iznutra zračio mir, blaženstvo unatoč intenzivnom žarenju.

Svaka na svoj način, slike su prikazivale žive labirinte. Vrvjele su od zbivanja, gusto zbijenih, prepletenih pokreta, sudaranja, prelamanja, preobrazbi. Od ruba do ruba, bez ijedne prazne točke, prekrivale su ih minuciozne šare, kaligrafske vitice, arabeske, međusobno se presijecajući, stapajući, ponirući jedna u drugu, nestajući negdje u dubini, mjestimično tvoreći bizarne figure, amalgame prepoznatljivog i neshvatljivog, zemaljskog i od zemlje dalekog: životinje s čudovišnim ekstenzijama, usred metamorfoze u drugu životinju, u biljku, u anđela, ili čovjekolika bića dopola prerasla u zagonetne mehanizme, koji su nešto obavljali za druge, veće mehanizme, i sve je to nešto proizvodilo ali krajnji se rezultat nije nazirao, samo kaotična, grčevita uskomešanost. Kao lajtmotivi u mnogo varijacija, pojavljivali su se čovjek-stepenište, čovjek-fontana i čovjek-vrtlog, i svaki se od njih istodobno izdizao i uvirao u sebe, baš kao što je svaka cjelina lebdjela u napetosti između uznesenja i degradacije, degeneracije, rasapa. Bilo je u njima i morbidnih i patetičnih prizora, naivnosti koliko i cinizma. Bilo je očiju koje su dijelila dva bića, jedno dobrodušno, drugo krvožedno. I očiju-prozora, kroz koje se moglo zaviriti u unutrašnjost kuće ili podmorje napučeno spolnim organima umjesto školjki. Stabla su rasla na krošnjama od ljudskih ruku, krilati balkoni se odvajali od zgrada, iz raskoljenih lubanja rađali se kosturi. Pogled bi u tim košmarima uzalud tražio vjerodostojno uporište, bilo što postojano: kroz opsjene i optičke varke propadalo se u prostor gdje sve je izmicalo, gdje je vrebala vrtoglavica. Ipak, s odmakom, i još bolje zatvorenih očiju, mogao se osjetiti mir koji se iznutra rasprostirao poput topline. I na njegovom se licu zrcalio kad bi slika bila gotova, ali ne zadugo. Zgasnuo bi nakon nekoliko sati.

Sve što bi mu preostalo od vitalnih neophodnosti, trošio je na protuzakonitu nadgradnju. To nije prerastalo u klasičnu ovisnost: ako bi ostao bez novca, mogao je danima čekati. Dok ga

je bilo, pedantno je održavao razinu narkotika u sebi, kao da je antibiotik. Tome je pristupao upravo kao terapiji, kao svojem životnom projektu. S istinskim uvjerenjem, liječio se od zemaljskog dijela sebe.

Od svega dostupnog na tržištu draži mu je bio pejotl, koji mu je povremeno dobavljaio prijatelj pomorac. Ali jednako je dobro funkcioniralo i bilje koje su mu planinari donosili s Velebita. Sjeli bismo na tramvaj i satima se vozili s kraja na kraj grada i bilo je bolje od kina, bogatije bojama od amazonske prašume. Ulicama su hodali sami lakrdijaši, karikature, životinje neuvjerljivo prerusene u ljude. Bilo je i incidenata, kad bi netko shvatio osobno što smo se pogledali i prasnuli u smijeh dok je ulazio. Ipak, veći dio vremena ostajali smo zakopani u sebe, odbačeni nekamo daleko, i kad bi me primijetio u očima mu se vidjelo čuđenje što sam tu. Veći dio vremena osjećala sam se slučajnom kraj njega, suvišnom, sve sam teže nalazila razlog toj vezi. Od prvog dana bila je provizorna, samo zbroj trenutaka otetih slučaju. Bilo koji je mogao biti zadnji.

Tako je i završilo. Najprije se potrošio kredit njegova studentskog statusa. Kad su investitori, opet složno, odlučili da mu je kucnuo trenutak za kročenje samostalnim putem, nije ni obrvom pomaknuo. Obje strane su se ukopale u svoje položaje, stanje je postajalo sve ozbiljnije. Smrt od gladi ipak je izbjegnuta kompromisom: pristao se, privremeno, preseliti u ustanovu za prizemljenje. To je zamišljeno kao prijelazna faza njegova potpunog uključenja u svijet mentalnog zdravlja i svrhovitosti. Tjednima kasnije, nije pokazivao znakove programiranog boljitka, a ni želju da napusti novo boravište. Kemikalije su se malo promijenile, ali govorio je da su prema njemu ljubazni, da je hrana u redu, a njegovi su donosili što god je trebao od materijala za slikanje. Posjećivala sam ga svaki dan i uvijek bi mi se razveselio. Na vrlo sličan način, međutim, veselio se i kad bi najavili večeru, a kad bih najavila da ću krenuti odgovarao je samo *ok*, ne pitajući ni hoću li opet doći. I jednom više nisam došla. Srce mi se paralo, ali počistila sam sve što nas je vezalo. Više ga nisam vidjela, niti išta čula o njemu.

Ispeglala sam tatine potkošulje, što je glupost koju čak ni ne očekuje od mene, barem ne naglas, ali eto da se uhvatim dovoljno je što znam kolikom tragedijom smatra nošenje neispeglanih potkošulja. Premda će istu nositi dok se na njemu ne ukruti. Bila sam na vratima kad je zazvonio telefon. Njegov prijatelj, s viješću o smrti drugog prijatelja. Prenijet ću mu, na njega, puno hvala, neizmjereno.

Tih par bivših kolega što se još predstavljaju kao njegovi prijatelji, premda svih ovih godina nije za njih nalazio više od *Iskreno da ti kažem* itd., odlaze u prilično pravilnim razmacima.

Kao da se trude u njemu održavati temperaturu smrti, one svačije, i zabijati ga još dublje u njegovu osobnu. Vratila sam se u sobu, sjela na kauč u koji se već usidrio za ostatak dana, i polako, izokola, počela servirati gadni zalogaj. Ovaj put su ipak izostali folklorni elementi, samo si je malo odšutio, uzdahnuo i rekao: *Tja*.

Lakoća s kojom je otpisao još jednog suputnika je pozitivan pomak, a u njegovom slučaju bilo kakav pomak je velik događaj. Izlazeći, nisam mu više uznemirila kružnice. Ostao je na kauču kao skamenjen tom lakoćom, prekrivenih ruku, pogleda zavarenog za vazu koja je davno zaboravila zašto stoji na stolu dnevnog boravka.

Kako je brižan znao biti. Oko moje pete godine počelo je ono što je uz pomoć nekoliko stručnjaka dugo pokušavao liječiti kao nesanicu. Dok nije postalo jasno da jednostavno spavam manje od normalnih ljudi, neke noći čak cijele probdijem bez posljedica. Prije toga, sve je prevrnuo u potrazi za razlogom, i neuspjeh nadoknadio neodređenim osjećajem krivnje, genetske ili možda mitske. Objeručke je zgrabio krivnju i okajavao je obilazeći me bezbroj puta takvih noći, da se uvjeri kako i dalje ne spavam. Ili bi ostao, i do zore sa mnom igrao Čovječe, ne ljuti se, zatim sav slomljen odlazio na posao. Premda sam ga uvjeravala da me nije strah, da bih se radije sama zabavila. Roditeljska ljubav valjda ne poznaje granice razuma. I valjda dolazi samo u oblicima koji ti ne trebaju.

Ne znam što mi je trebalo manje nego da u tramvaju prema doma, slatko je makar napisati ako i dalje nisam u stanju osjetiti da imam samo svoje *doma*, naletim na profesoricu kod koje sam diplomirala. Sjedila je točno nasuprot vratima, pogledi su nam se zakvačili, nije se imalo kamo. Licem joj je proletio grč nelagode ali u hipu se stvorila dobrohotnost, upravo majčinska. Ma vidi kako sam se proljepšala! Godine su mi samo dobro učinile! Koliko točno otkako me prvi put... Trinaest?! Blagi Bože! A sjeća se kao da je bilo jučer one curice, trapave, zvrkaste, ali s ovako velikim očima, svega gladnim...

Mda. I onda je nastupila ona, i te oči nahranila svijetom. Pod prosvjetiteljsku joj kapu i pastirski štap stigla sam nevina kao gorska rosa, bila mi je i putokaz i put i ograda duž ponora.

Kako je? Ma eto, obilazi liječnike. Puna torba nalaza! Nađu ti puno više nego što su tražili! Obratiš se jednom zbog nekakve sitnice i on na tebi uposli cijeli spektar kolega, koji ti tijelo pretvore u gradilište! I od svakog izlaziš sve bolesnija! Od dijagnoza slažeš mozaik svoje deformacije, mnogostruke, fatalne! Što ranije nisi osjećala više ne možeš zaboraviti kad saznaš kako se zove! Od toga zaboraviš sve drugo! O, evo tu mora... Bilo joj je silno drago...

Pa nek se javim koji put, navratim... Da se napričamo! Nisam joj ni rekla što je nova!

I odlazi. Bez ijedne riječi o pozivnicama na izložbe koje sam joj slala, i o svemu što se o njima pisalo. I kao da sama o meni ne govori malo drugačije, već godinama, svakome tko želi čuti. Jer je netko jednu moju sliku proglasio boljom od svih njezinih. Sasvim nevažan netko, ali to je bilo dovoljno da izgazi moju prvu mapu. Da u njoj prepozna namjernu, nečuveno drsku izdaju onoga što me naučila, i razotkrivanje mojeg mediokriteta. I nije ostala pri uvrijeđenosti, već je brižno pomagala kustosima i povjerenstvima za stipendije da zaobiđu moje radove.

Na prvoj godini, zaista me bila prihvatila majčinski. Ali više od ohrabrenja, to mi je donijelo tuđe zavisti, dovodilo me u neugodan položaj. Nije skrivala da me izdvaja, da joj značim više od ostalih u klasi. Moje slike je komentirala uzvicima oduševljenja. I kasnijim generacijama ih je pokazivala kao primjer kako se nanosi boja, kako strpljivo treba izrađivati sloj po sloj. I nadasve kao dokaz da je od talenta daleko važniji trud i ustrajnost.

Nema sumnje, u meni je prepoznala, ili je htjela prepoznati, nešto od sebe na početku karijere. Ono što je sama trebala postati. Što bi bila postala da su se karte malo drugačije posložile. Vrlo rano, odvele su je u inozemstvo. Imala je zapaženih izložaba, dobila nekoliko laskavih ponuda, nagrada, i usred toga zatrudnjela. Vratila se i ubrzo nakon sinova rođenja prihvatila posao na akademiji. Posvetila mu se koliko i djetetu, a na štetu svojeg slikanja. I danas se govori da je preobrazila studij, smislom za organizaciju koliko i ljudskom toplinom, rijetkom sklonošću da studentima daje koliko god ima. Kad joj je sinu bilo deset godina, na povratku iz škole usmrtio ga je kamion.

To ju je vjerojatno također vezalo uz mene. Bilo nas je po petoro ili šestoro u klasi, i znala se svačija obiteljska situacija. Valjda je naslutila moju zakinutost majkom. Na njezinu inicijativu, posjećivala sam je kod kuće, čak smo zajedno izlazile. O svemu me ispitivala, htjela je zapravo kao starija sestra sudjelovati u mojoj budućnosti i trenutnim okupacijama, u mojim ljubavima. Pravila se da dvadeset godina razlike ništa ne znači, pokazivala razumijevanje bez osude i za ono čega sam se pred sobom sramila. I to me s vremenom sve više gušilo. Ta mapa koju sam pripremila potajice, da je iznenadim i možda zadivim, bila je više od svega hvatanje zraka, pokazivanje sebi da mogu disati bez respiratora. Bilo je u tome matricida.

Namjeran ili ne, bio je vrlo uspješan. Zaista nisam očekivala da će se njezini osjećaji premetnuti u suprotnu krajnost. Niti da će meni tako brzo prestati biti važni. U preprekama

koje mi je postavljala čak sam nalazila određenu nasladu.

Nije da nisam požalila. Ali kad u meni nešto umre, mogu žaliti koliko hoću, ne da se reanimirati.

Ona se također bila vratila slikanju. I to vrlo uspješno, sudeći prema kritikama. U inozemstvo je više nisu pozivali ali televizija je dolazila na svaku izložbu. Pojavila se već treća njezina monografija, i svaka je još malo dodavala specifičnoj težini i općeljudskoj dubini i povijesnoj dalekosežnosti opusa. Pokazala je iznimnu senzibilnost za odnose s državnim aparatom i za institucijsku umjetnost: i desna i lijeva usmjerenja od nje su naručivala državotvorne radove i vješala joj vijence oko vrata. Sasvim sigurno, već si je priskrbila brončanu bistu u zgradi akademije, može se mirno baviti svojim bolestima.

Barem prema vodiču, na studij se moglo upisati i bez mature, pa sam prvi put pokušala nakon trećeg razreda. Sljedeće godine bila sam odmah ispod crte. Kao i svakome tko je pokušao, ipak mi se ukazalo da nema genija koji će preskočiti crtu ako ga netko nije uzeo pod skute. Tata se potrudio uvjeriti me da obustavim pokušaje. Kad nije uspio, zamolio je jednog od nastavnika na akademiji, poznanika iz mladosti, da me uzme na neku vrst instrukcija. Pa sam mjesecima dolazila u njegov atelijer i slikala dok je on ganjao razne poslove, pio u birtiji preko puta ili, mnogo rjeđe, proizvodio vlastitu umjetnost.

Ima u odabiru medija unutrašnje nužnosti. Materijal rado sâm odabire umjetnika i inkarnira mu dušu. Mojeg je mentora još u mladosti odabrao poliester. S poliesterom on se sjedinio, prezrevši ostale kiparske materijale. Svi drugi, čak i glina, imaju svoju čvrstoću, stabilnost, karakter, ali poliester je bezoblična, ljigava masa. Osobno, kad ga dotaknem, teško obuzdavam gađenje. Uostalom, otrovan je: pare mu pohlepno prodiru u mozak i žderu ga, rezultat s godinama postaje spektakularan. Moj učitelj je time sazdao međunarodni ugled. Kad se pojavio trend poliesteru, ne samo da ga je donio k nama već se i istaknuo među njegovim pronositeljima svijetom. I nije ga smetalo, a ni one koji su mu dali katedru kiparstva, što u duhu nije ni iskoračio iz svojega rodnog sela. Kao i većina kipara, podrijetlom je iz gorskog krša. Takvi krajevi nadahnjuju prirodnim oblicima, stvaraju instinkt za reljefe, za volumen, za oblikovanje vlastitim rukama. I u čovjekovoj svijesti, sukladno sebi, klešu kamene obrasce. Što on zna, u što vjeruje, poput gorskih je masiva, nepomično, vječno. Premda izliveno u poliesteru. Sve ostalo, suvremena kretanja kao ni likovna povijest, ne zanima ga.

Koliko ga je to kvalificiralo za ulogu mogeg prenositelja preko praga umjetnosti, bilo je

manje važno od njegova pristanka da me uzme pod skute. Za početak instrukcija, slike koje sam mu donijela je poderao, jer što si ja umišljam, da sam genij popila s majčinim mlijekom?! Kasnije sam saznala da to nije ništa originalno, da je na akademiji najveća mana nešto znati unaprijed, da prolazi samo materijal željan tesanja. Ispunjavala sam želje svojeg tesara: privremeno sam se oprostila od vlastitih fantazija i crtala mrtve prirode koje je slagao od predmeta iz atelijera, ili kopirala reprodukcije slavnih portreta. Izgarajući na tom putu, trebala sam jednog dana prispjeti do vlastite slave. Ali prije toga je trebalo zadovoljiti još neke njegove želje, kad ih se ohrabrio obznaniti. Pa sam se i sasvim konkretno našla pod majstorovim skutima.

Poderavši moje pubertetske pokušaje, stekao je status neupitnog autoriteta. Od tog inicijacijskog trenutka znanje se prenosilo spontano. Uglavnom u vidu oštih pogleda kojima bi u prolazu ošinuo što god sam trenutno crtala. S vremenom je počeo pronalaziti i pokoju riječ komentara, zastajati iza mene s rukom na bradi, sve bliže, zatim i ruku polagati na moju, da je vrati sa stranputice. Da je u meni izazivao odvratnost, odbila bih ga. Ali nisam osjećala ništa, osim možda sažaljenja. To je bio starac isprana mozga, što je ostalo iza poliestera otplavio je alkohol. Bilo je shvatljivo, prirodno, što slini nada mnom. Nisam to shvaćala osobno.

Dolazila sam jednom tjedno. Instrukcije su dobivale pigmalionski produžetak svaki put kad ne bi dovoljno popio. Poslije bi se, raspoložen, zavalio u smrdljivi naslonjač. S njega je morao zbaciti svojega slijepog psa, koji je cvilio i režao kad bi ga razdražio naš znoj i ostalo. Nimalo posramljen svojom staračkom golotinjom, izvadio bi tabakeru i cigaršpic i mirno me promatrao kako se oblačim. Bio je zaista kraljevske stature, četvrtastih ramena, sijede brade i kose, otraga svezane u pletenicu. I dlake na širokim, premda upalim prsima, bile su mu sijede, dugačke, vrlo izražajne na podlozi tamnocrvene kože. U očima mu se vidjelo koliko je zadovoljan svojim djelom, svime što me naučio.

Dok bih prikupljala stvari, katkad bi ga pohodio lirski trenutak. Pa je trebalo odslušati jednu meditaciju o smislu umjetnosti. Ona ga, smatrao je, isisava iz ljudskog života umjesto da mu ga daje. Predajući joj što ima u sebi, čovjek se ukapa u nešto kao pijesak, koji nakratko oživi, stvarajući iluziju zamjenskog života, i to savršenijeg, u kojem sve je moguće, sve dohvatljivo, ali sve je od pijeska. Komešajući ga, u njemu se koprcajući, samo pomažemo vlastitom pretvaranju u pijesak.

Ukratko, zahvaljujući njemu, u trećem pokušaju, našla sam se iznad crte. Od svih predmeta, najdraže mi je bilo crtanje aktova. Fascinirali su me ljudi koji su nam pozirali. Oni su od toga

živjeli. Neki su se skidali već godinama, pred tko zna koliko generacija studenata. Svoja su tijela prinosili umjetnosti, ona im je uzvraćala sredstvima za život. To je strahovito dosadno, vidjelo im se na licima. Nema što novac ne može, pobudi mržnju i prema sjedenju ako ga njime zarađuješ. Lišenost izbora, također se lijepo vidjelo, nimalo ne olakšava ono što se mora.

Radilo se uglavnom o beskućnicima i prostitutkama u miru. Njihove usluge nisu previše opterećivale akademijin proračun. Tek izuzetno bi nam servirali svježe, poželjno tijelo. Sva su ostala uprizorivala ljudsku prljavštinu, propadanje, žalost. Sva su nudila prazne ili prezrive poglede, crno pod noktima, mlohawe nabore kože. Izgnječene, isisane sise, usahla usta s trulim zubima, raspucale kapilare, salo, kraste. Nekim su se muškarcima događale erekcije, kad bi se zagledali u koju od nas. Neki su se tresli, u grozničavom iščekivanju trena kad će s novcem odjuriti dileru. Jedan se pomokrio na pod, kad mu je popustio mjehur. Pred profesoricom, pravili smo se da ne primjećujemo takve stvari. Kad bi izašla, oko njih bismo razvijali dijalog. Razmjenjivali vatru preko barikade od umjetnosti. Raspaljivali umjetnu napetost među nama. Oni su svoj podređeni, razgolićeni položaj preokretali u prednost, u potpunu slobodu govora. Dobacivali su nam opscenosti, tako rasprostrti pred snopom pogleda. Žrtva je stručno komentirala tijek obrednog mučenja. Muški modeli besramno su se nudili curama. Žene su izazivale dečke, vrijeđale njihovu potenciju i dimenzije. Hrabriji dečki su i sami napadali. Jednom su zajednički, poput gladnog čopora, do suza izvrijeđali grbavu ženu koja im za to nije dala nikakva povoda niti je uzvraćala.

Bio je među modelima i jedan zgodan tip, premda ocvao prije vremena. Jedna od mojih kolegica zapalila se za njega. Možda poletjevši za svojom inspiracijom, možda samo iz inata svojem finom odgoju i otmjenom podrijetlu, jer on je vokacijom bio socijalni slučaj i sitni lopov. Rodilo se dijete, a otac je netragom nestao. U njoj je s majčinstvom nestalo inspiracije za studij. Možda u sljedećoj generaciji. Umjetnost ubire žrtve ali misli i na regeneraciju.

Akademijom je vladala čudna atmosfera. Bliskosti, ali često klaustrofobične. Nešto se zlokobno osjećalo među zidovima. Međusobna zavist, i strah od tuđih jezika. One slabije znala je slomiti nečija primjedba. Što otrovnija, to se brže i glasnije širila hodnicima, to se trajnije lijepila uz metu, s malo sreće bi je i likvidirala. Ipak, puno smo izlazili zajedno. Neka su mjesta pripadala nama, Studentima Akademije. Tko bi od uljeza tamo ušao, spontano je osjećao svoju inferiornost. Manje senzibilnima pomagali smo značajnim pogledima. Poziranjem koje je plaćalo nešto bolje od novca: uzdizanje našeg umjetničkog ega. Pod svaku cijenu, trebalo je demonstrirati nepripadanje običnom svijetu, i prezir prema njemu.

Svako pojavljivanje među ljudima stilizirati u performans. Intrigantnim uzrečicama, jedinstvenim tikovima, autorskim držanjem cigarete. Barem subverzivnom frizurinom, ciničnom bradicom, poderotinama na odjeći. Pokoji od nas je u genetskoj prtljazi imao nešto upotrebljivo, tradiciju epilepsije ili shizofrenije. Manje privilegirani su kompenzirali kreacijom, naočigled padali u mistične transove, proživljavali spektakularne slomove živaca, krize pogibeljnog nihilizma.

Uzdizanje smo podupirali raznim stimulansima, ovisno o osobnim preferencijama. Elevacijski mehanizam neki su uhodali već ranije, drugi davali sve od sebe da ne zaostaju. Notorna je istina da su umjetnine stvorene bez opijata i same sebi dosadne.

Svake subote, katkad i usred tjedna, izlasci su završavali u nečijem stanu ili vikendici izvan grada. Trave iz domaćih radionica obično je bilo neograničeno, u čupovima na stolu, kod boljih domaćina u pizzama ili kolačima. Ekskluzivnije stvari događale su se po zahodima. Na programu bi se redovito našao nečiji striptiz ili halucinacije. Jednom se gostu dopao tepih od medvjedeg krzna pa ga je odnio na sebi, u zamjenu ostavivši svu odjeću. Jedan je uspio sve prisutne uvjeriti da sjede na tračnicama pred nadolazećim vlakom, pa su do posljednjeg poskakali s balkona. Jednu su mačku nahranili ecstasyjem, u konačnici se zavukla na vitrinu i odozgo povraćala. Kad bi se popunile sve spavaće sobe, radi seksa se više nije osamljivalo. U boljim slučajevima, dečki bi nabavili koju srednjoškolku bez predrasuda, zaljubljenicu u likovne umjetnosti, i nakon nekoliko komadića pizze svaki bi dočekao svoj red.

S jednim od njih baš se nikako nisam mogla predati ljubavnoj strasti. Njegovu ružnoću, od onih koje ne uspijeva kamuflirati nikakva ekstravagancija, još bih bila nekako progutala da nije strašno zaudarao. A ustrajao je, i odbijanje ga je očito još više palilo, izjave su mu postajale sve romantičnije. Na vrhuncu ponesenosti urlao je hodnicima akademije, niz stepenište pobacao gipsana poprsja, zatim i sebe, i završio s obje ruke u gipsu.

Samo jedna epizoda seksualne rasonode prerasla je u feljton. Usred sljedeće noći romeo mi je došao pod prozor, ja sam ga pustila unutra ne tražeći ni da mi sriče stihove, i otkrila da od pijanosti ne može stajati na nogama. To je bila njegova konstanta, način na koji je rastapao gnjev u sebi. Zatim ga je izlijevao na platna, što im je bio središnji i gotovo jedini sadržaj. Slikajući potpune apstrakcije, u svega nekoliko grubih poteza, uspijevao je otisnuti toliko negativne energije da ju je svatko morao osjetiti, neki uz strahopoštovanje, brojniji uz okretanje želuca. Na akademiju su ga pustili jer se nije dalo previdjeti nešto izuzetno u njemu. Držali su ga na distanci, kao možda genijalnog ali zasigurno opasnog bolesnika, ne pokušavajući ga tesati. A bijes u njemu nije se znao potrošiti na platnima. Neiscrpno se

obnavljao i vukao mu sve konce.

Pokazivao je određen trud da ga svlada. Dolazio je među ljude i pokušavao sudjelovati, komunicirati, i ubrzo bi mu počeli podrhtavati mišići na licu, iz očiju sijevati, i grizao bi usne i onda sve brže ispijao čašu za čašom, s vidljivom mukom, obilno se znojeći, ali ne odustajući sve dok ga ne bi oborilo.

Izvana, bio je upravo suprotnost onome što je unutra divljalo: tijelo dječjački slabašno, glatko poput ženskog, posvuda meko i lomljivo. Bio je također u vlasti raznih alergija, koje su se osobito razbuktavale u proljeće. Pelud u zraku bacao ga je u krevet, u groznicu i gušenje. Neumorno su se pojavljivali još nepoznati mu uzročnici osipa, svraba, oticanja očiju. Od hrane, podnosio je samo nekoliko artikala, ali i njih bi nakon nekog vremena zaposjela alergija. Zauzvrat je oslobađala neke druge, naravno ne imenujući ih, tako da mu je svaki obrok bio eksperiment. Jedino pouzdano nije bio alergičan na alkohol, ali on ga je isključivao, poravnavao sa zemljom, a i dovodio u pogibelj. Opijen do besvijesti, jednom je zaspao na mravinjaku. Na hitnoj, tijela udvostručena od otekline, doznao je da mu ništa ne izaziva alergiju kao mravlja kiselina.

Zbog nečega, ja mu nisam izazivala ni alergiju ni bijes, i tko u tome ne bi osjetio povlaštenost, nešto laskavo. Otkrili smo slučajno. Gotovo se preko volje sa mnom odvuкао u krevet, kao da si dokaže da neće ići, da je uzalud pokušavati. I najednom se nešto odlomilo, naočigled su pucali nizovi ograda, otvorio mi je nedostupne predjele sebe. U njima nije bilo osobito ugodno, sama nazubljenost, izbrazdanost, razvaline. I nepregledan gorki talog. Nešto poput živog blata, koje je vješto mamilo k sebi. Upoznalo me s tom gadljivom sklonošću ukapanju koja je čučala u meni, vrebajući podatno tlo. On je razotkrio krpelja u sebi, dotad neiskorišteni dar zavlačenja pod kožu. Kad smo se tako pronašli, niti su nam se u hipu ispreplele. Kao da nas je slijepilo. Donosio mi je svoje nepodnošenje svijeta i svoja pijanstva kao da su nagrađeni eksponati, a ja sam tražila još, tobože opirući se. Zauzvrat, to ga je poticalo da izlije svu žuč. I da samoprijegorno prikuplja novu, prema potrebi da je stvori ni iz čega. Zahvaljujući meni čak je naučio u tome uživati. I ono najgore: ja sam prigrllila osjećaj krivnje što mu ne mogu pomoći. Ukapala se u ojađenost što sam više to uzimala k srcu, žaleći ga koliko i sebe. Premda on nije trebao nikakvu pomoć već samo zrcalo, da se lakše divi vlastitoj nesreći.

Tko zna koliko bi potrajala ta idilična simbioza da ga nisu mobilizirali kad je krenula Oluja. Nijednog mu kolegu nisu smatrali dovoljno pouzdanim, ali on je bio neophodan, tako multialergičan i natopljen alkoholom. Nisu mu mogli učiniti veću uslugu. Nekoliko sati

nakon što je dobio poziv, bio je u vlaku prema granici. Danas je u New Yorku, cijenjen, bogat, oženjen prelijepom Kineskinjom, vlasnicom lanca galerija.

Tijekom ratnih godina, umjetnicima koji se nisu uspjeli skloniti u inozemstvo ostalo je pokriti se po glavi ili uključiti se, makar umjetničkim radom, u obranu Domovine. Neke su umjetnine čak odlično išle, skulpture duhovnih očeva u nadnaravnoj veličini, i alegorije u kojima su se susretale Golgote, šahovnice, užareni okovi, tenkovi. Kad se primirilo, na četvrtoj godini, i ja sam počela zarađivati od svojih ruku djela. Opet zahvaljujući jednom od profesora: ovaj je više od svega imao poduzetničkog dara. Probrao nas je nekoliko za svoju majstorsku radionicu, u kojoj smo danima izrađivali mediteranske krajolike, najraznolikije kompozicije od gotovih motiva kamenih kuća, brodica, maslinovih stabala. Krošnje su bile sasvim osobne kreacije: otiskivali smo ih spužvicom umočenom u zelenu boju. On bi slike samo još okrunio vlastitim umjetničkim pseudonimom, a zatim su se vraćale, u pošiljkama od po stotinjak, u svoju jadransku prapostojbinu, spremne za turističku renesansu.

Istodobno su se počeli profilirati moji intimniji, manje tržišno senzibilni radovi. Premda bez unaprijed osmišljene koncepcije, bez svjesne namjere, u svakom se mogla prepoznati ista matrica, temeljni obrazac *dvojnosti*: istodobnog postojanja, preklapanja i međusobnog prožimanja dvaju prizora. Svaka je slika ispod sebe skrivala drugu i ujedno se u nju rastvarala, s njom se stapala, ne gušeći je niti gubeći vlastite obrise. Što god su prikazivale, naličje se vidjelo istodobno i ravnopravno s licem, kroz svaki oblik, iz dubine, prozirao je njemu komplementaran. Izradila sam i bezbroj glinenih figurica koje su dva bića stapala u jedno tijelo, i glava koje su umjesto zatiljka imale još jedno lice. I u svemu tome moglo se iščitati želju da se bude i tu i negdje daleko, da se pronađe mir kao i strah od umrtvljenja, i pokušaj da se dohvati nešto čega nema, nešto dostojno ljubavi.

Malo ipak varam. To nisam prepoznavala u ono vrijeme, niti je tko drugi. Ali zato se nije ništa manje radilo upravo o tome.

Mojim radovima su tu i tamo izrekli hvalospjev, ali nisu ih uzimali ozbiljno. Sjetili bi ih se kad je trebalo nešto istaknuti, nečim se pohvaliti kao svojim pedagoškim proizvodom, ali ne i konkretno poduprijeti. Niti kupiti. Posjećivali su ih, posvećivali im tren-dva lirske raznježenosti i obećavali si da će se vratiti kad skupe hrabrosti.

U međuvremenu, trebalo je od nečega živjeti. Pa sam se dala umjetnosti za osrednje hrabre. Slikala sam zagrebačke vedute. Prikladne da vise nad stolom za kojim se blaguje zagrebački odrezak. Glad za umjetninama nakon rata se naglo raspomamila ali želuci su još bili nejaki.

Trebalo im je umilnih prizora. Tržišna propulzivnost zahtijevala je da se estetska vrsnoća podupre domoljubnom vertikalom. Kompozicijska osovina mojih kolaža prijestolnice bili su tornjevi katedrale, a vojskovođe na konjima kraj njih su lebdjeli kao napunjeni helijem. Još je veći bestseller bio nepotrošivi motiv Kamenitih vrata, sa staricom koja kleči pred pragom svojega obećanog Doma.

A onda sam napravila tu mapu. Blago rečeno, bila je erotsko-provokativnog nadahnuća, utemeljena na iskoraku u zakulisna područja duha. Manje blago rečeno, slike su bile krcate golotinjom, izazovnom koliko i uvredljivom: mlada ženska tijela nudila su sve što imaju, općila s bogaljima, starcima, jarcima, demonima, obavijala se oko križeva. Na jednoj, tri su djevojčice razdragano jahale na kurcu velikom poput cepelina.

Nije da su se prodavale. Ali priskrbile su mi određen renome. Urednike Nacionala potakle su da me intervjuiraju, i to je izašlo na duplerici, zajedno s mojim obnaženim fotografijama, i naslovom *Maštam o seksu s kardinalom ili bar biskupom*. To nisam rekla, ali ništa zato.

Galeristi i umjetnički agenti također su sad otkrili zanimanje za mene. Redovito, odmah nakon preliminarne pregovora, izašlo bi na vidjelo da se to zanimanje manje proteže i na moje slike. Svi su si dodjeljivali kardinalsko žezlo, i pokazivali uvrijeđenost ako se nisam pred njim spustila na koljena.

Financirale su me i dalje uglavnom vedute. Ljubav, premda je nisam tako zvala, tražila sam u svakome tko je obećavao nešto nalik joj, s vremenom pristajući na sve manje.

I onda mi je, u proljeće dvije tisuće četvrte, tvoj urednik ponudio da oslikam tu kinesku kuharicu. Da recepte oplemenim horoskopskim životinjama. Tko bi odbio takav izazov? To je obećavalo cijelu jednu menažeriju epifanija, osmozu osjetila i duha.

XI.

Nagledao sam se razdobljâ kad se gadosti međusobno prizivaju i s osobitom nasladom slažu jedna na drugu; ali dvije tisuće četvrta je premašila vlastite ambicije.

Počelo je epizodom Vile Marije u poduzeću, kada je Gazdina žena zatečena na stolu grafičkog urednika. Da bude dramatičnije, zatekla ih je Gazdina kćer, te svojom reakcijom objelodanila da i ona s njim održava sličnu suradnju. To je na neko vrijeme atmosferu učinilo nepodnošljivom, pa se na Gazdino lice vratio poslovični osmijeh. Ipak je on od njemačkog materijala.

Zatim se dogodio taj pisac. Naš ga je GU otkrio među bestsellerima u Finskoj, slavljenoj i u inozemstvu, kao glasnogovornika nove finske generacije. Dogovoren je prijevod njegove knjige kratkih priča, kojoj je pristao gostovanjem uveličati promociju.

Kad je prijevod stigao, u uredništvu je zavládala konsternacija. U pričama ga je zaokupljala jedna jedina tema: vlastita depresija. U tome je bio potpuno iskren; pripovijedao je u prvom licu, ne skrivajući se iza fikcijskih imena. Depresija se ukazivala u svemu što je doticao pogledom, i dohranjivala se bračnom tragedijom, klimatskom surovošću, tjelesnim propadanjem, polarnom noći, kroničnom nesanicom. Protezala se daleko u obiteljsku povijest: depresivan mu je bio otac, i djed, i djedov djed. Kad je nije uspijevaio prikupiti dovoljno, pomagao se alkoholom, kao i gotovo svi drugi protagonisti knjige; ili su se, svejedno, tako pomagali da žive s njom. I sve je to bilo vjerodostojno i dosljedno, od prve do posljednje stranice, bez ijednog svijetlog tona, bez ikakva ukrašavanja stilskim figurama, bez imalo zanimanja za ostatak svijeta.

Zaključna priča, doduše, depresiju je alegorijski prerušila u vuka. Ne bi li izmakao zloj kobi, svojim urbanim debaklima, pripovjedač se preselio u prirodu, u sjevernjačke tundre, sa suprugom i dvoje sitne djece: da uzgaja ovce. Ljetni su mjeseci bili ljekoviti, gotovo idilični. No sa zimom, s planine je sišao vuk, i stao ih klati. Odnosio je jednu po jednu, noću, provaljujući u tor. On je, zamotan u krzna, s puškom u ruci, dvije noći probdio u toru; vuk se nije pojavio. Treće noći umor ga je svladao. Probudio se pred zoru; ovce su bile na broju. Krenuo je prema kući, i tamo je imao što vidjeti: žena i djeca mu ležali su u krvi, rastrganih vratova. Game, set, kraj karijere.

Prijevod neko vrijeme nitko nije spominjao. Ali trebalo ga je platiti, i autorska prava već su

bila plaćena, i autoru poslana aviokarta. Knjiga je objavljena.

Određena mu je pratilja, jedna od tajnica u poduzeću, da ga dočeka i bude mu pri ruci. Sljedećeg jutra stigla je bijesna; još u taksiju tražio ju je da mu nabavi kokaina, a zatim je smatrao samorazumljivim, kad nema druge zabave na programu, da će večer provesti u njegovoj sobi.

Tako je meni pripao zadatak da ga privedem na promociju. Zakazana je za podne, u Finskom kulturnom centru, koji je i financirao projekt. To je bio prvi u nizu projekata kojima smo u tekućoj godini, na obostrano zadovoljstvo, nakanili našoj publici predstaviti finsku kulturu.

U jedanaest i trideset nazvao sam ga s recepcije. Nije se odazivao. Recepcionar ga nije vidio izaći. Popeo sam se i pokucao, bez rezultata. Vrata su bila samo pritvorena. On je sjedio na krevetu, u donjem rublju i s jednom čarapom, piljeći u nešto na tepihu. Trebalo je dosta truda da ga usredotočim na svoju prisutnost, i nije mu prestala izmicati. Pomogao sam mu da se obuče, što je zahtijevalo dosta herojstva, s obzirom na alkoholni zadah. Bellboy mi je pomogao nagurati ga u taksu.

U razboritost tog pothvata počeo sam ozbiljno sumnjati čim smo krenuli. U zavojima se klatio kao da je od gume, jednom mi se prevrnuo u krilo. Pred zgradom je ipak djelomično oživio, čak se bez pomoći popeo do drugog kata. Kasnili smo; kamere su čekale, dvorana je bila puna, osoblje Centra na iglama. On je kao mjesečar prošao kraj svega toga, uključujući veleposlanika koji mu je pružao ruku. Ne skinuvši kaput, neobrijan, grimizna lica, s pramenom koji mu je na lijevoj strani tjemena stršio oštro uvis kao da poseže za suncem, svalio se u stolac koji su mu pokazali, usred stola kojem su jedno krilo tvorili Gazda i GU, drugo prevoditeljica i veleposlanik. Taj je govorio prvi, zapravo čitao s brojnih papira, pokazavši se kao veliki prijatelj naše zemlje, u kojoj je pronašao sličnosti sa svojom koliko i uzbudljivih različitosti, i jedva sagledivih bogatstava, itd.; na licu mu se ipak mogla pročitati nelagoda i uvrijeđenost. Na Gazdinom, naprotiv, lebdjelo je blaženstvo; on je svoje obavio brzo. GUu je trebalo puno više vremena; ne zbog izobilja riječi nego jer su dolazile s mukom. Počeli su ih dobacivati iz publike, umetati kad bi zapelo, i to se pretvorilo u interaktivnu zabavu. Do zaključnog mu izraza oduševljenosti što se eto susrećemo s jednim od neupitno najvećih europskih pisaca.

Zamoljen da nešto pročita, ovaj se dobrih deset sekundi nije pomaknuo. Naposljetku je ipak posegnuo za knjigom, počeo listati važući svaku stranicu kao da je u pitanju strahovito delikatna odluka, nakašljao se, i tada je vrijeme zaista stalo. Čitao je silno umornim glasom,

s golemim pukotinama između riječi, i svaka mu je nanosila opipljivu bol. U dvorani je vladao muk, tjeskobno iščekivanje, neće li se srušiti, ili povratiti, po knjizi i njezinim promotorima.

Ipak nije. Došao je do kraja priče, publika je plašljivo zapljeskala, glumac je pročitao prijevod, i nastupilo je olakšanje kad nitko nije našao potrebnim autoru postaviti pitanje. Kao i kad je na poziv da nam se priključi na večeri izustio samo: *Hotel*.

U taksiju, glava mu je klonula i oslonac našla na staklu. Gospodine Uusitalo? – prodrmao sam ga kad smo stigli. Sve snažnije. Uzalud. Bio je mrtav.

Srce, rekao je liječnik; godinama u koštacu s insuficijencijom, tu je izabralo položiti oružje. Veleposlanstvo je preuzelo poslove oko transporta, ali prije je trebalo odraditi policiju. I novinare, kojima se priča jako dopala. Naravno, sve su ih odmah spajali meni. Nazivali su iz raznih zemalja. U uredu su se stvorile tri finske ekipe. I najopskurnija domaća glasila imala su nešto pitati. Molila neku zanimljivost vezanu uz događaj, bilo kakvu perversiju iz autorova opusa, javnog života, djetinjstva. Tjednici su se otimali oko iscrpnog opisa njegovih posljednjih sati. Gazda je preuzeo pregovore, i jednom prodao ekskluzivna prava na moju izjavu, s foto-rekonstrukcijom. Moja se priča ipak nije pokazala dovoljno fotogeničnom; u tjedniku je izašla dekorirana perom našeg najznačajnijeg pisca, pod naslovom *Došao je umrijeti*. On ju je kasnije unaprijedio u roman, objavljen u našoj nakladi, razumije se. Uusitalova proza u knjižarama je nadmašila i Beckhamovu autobiografiju.

Petnaesti ožujka, mama je imala moždani udar. Dogodilo se tijekom noći. Ujutro je nisam zatekao na nogama, prvi put, koliko pamtim. Spavala je vrlo malo. U zimskim mjesecima, ustajala je prije zore i uz šalicu kave satima sjedila u kuhinji.

Zima je bila izuzetno duga. Snježna se kora nije topila, ptice su bile na izmaku snaga. Napadale su jedna drugu, kričeći, ne bi li otrgle komadić zadnje smežurane jabuke, nešto iskopano iz smeća. Češljugari, batokljuni, neke nepoznate mi vrste, iz šume su se spuštale sasvim blizu kuća, zaglédale se unutra.

U drugom tjednu ožujka napokon je zatopljilo. U nekoliko dana sve je živnulo, promolilo se iz zemlje, propupalo. Nebo se snažnije zaplavilo. Avioni su optimistično brujali. I onda sam mamu pronašao u krevetu, lica čudno zategnuta, iskrivljene usne, žalosnih očiju. Nije odgovarala. Tijelo je ostalo mlitavo pri pokušaju da ga uspravim.

Nije u tome bilo previše iznenađenja. Posljednjih mjeseci zdravlje joj je ubrzano propadalo.

Kretala se s mukom, sve povinutija u struku, pridržavajući se za namještaj, sve polaganije pružajući drhtavu ruku da ga dohvati. Prestala je izlaziti. Što god je postojalo izvan kuće postalo joj je nezanimljivo, dostojno jedino prezira. Uvučena u sebe, čekala je da se dogodi.

Nije ju osobito uzrujao ni vladin pohod na bespravno izgrađene kuće. Prijetnje bagerima su se ozbiljile; svakodnevno ih se viđalo, ne samo na televiziji, kako se obračunavaju s građevinama podignutim bez državnog blagoslova, a ministri su si kraj ruševina čestitali na vladavini prava. Naša je ispunjavala uvjete za odstrel, ali o tome smo samo jednom razgovarali, izdaleka, bez zaključka. Mama je već bila drugdje.

Pismena potvrda da spadamo među prioritetne mete, drugim riječima obavijest o rušenju bez datuma, stigla je tjedan dana nakon njezinog udara. Netko je odlučio da je hitno naše dvorište pretvoriti u nacionalni park, ili Disneyland. Ona je, i dalje nepokretna, ipak tih dana počela izgovarati neke slogove. Postupno, govor joj se vratio. Ne sasvim razumljiv, i lice je ostalo iskošeno, ali uskoro je opet mogla ustati i učiniti pokoji korak, barem do nužnika. Premda se pobjednik već jasno nazirao, oteta mu je jedna partija.

Naravno da joj nisam spomenuo da su nas se sjetili u općini. Sama je prijetnja, uostalom, bila manje fatalna nego što je prikazivao papir. Prije njemačke pustolovine, mama je bila pokrenula postupak uknjiženja kuće. To je značilo višemjesečno natezanje s geodetima i arhitektima, umiljavanje sudskim činovnicima i gruntovničarima, i kad su svi dokumenti pribavljeni, uzmanjkalo je novca za podmazivanje zaglavljenog kotačića. Jedan joj je katastarski vrhovnik jasno dao do znanja da zahvaljujući njemu stvar može biti riješena istog trena, ili pričekati neograničen broj godina. A ona bi negdje nabavila koliko god je tražio da romansa sa Steinhammerom nije kuću katapultirala izvan fokusa. Stanje u kojem se vratila rastjeralo je svaku pomisao na legalizaciju naše egzistencije. Projekt sam mogao ja preuzeti, ali bilo mi je preko glave truda koji je, iz dana u dan, trebalo ulagati da se kuća ne sruši. Dijelom sebe, uostalom, baš sam joj to žarko želio, da je se zauvijek riješim.

U općini, dan nakon primitka obavijesti, uputili su me referentu. Referent nije bio gospodin koji je mogao istog trena riješiti stvar, nego gospođa koja je pomno, gotovo s gađenjem ali ipak odlučno, glodala jabuku slušajući me, i još neko vrijeme kad sam zašutio, a onda dohvatila slušalicu i okrenula mi leđa, dobacivši preko ramena da predmeti iz te godine nisu kod nje nego u arhivu. Da bi ga potražili, u arhivu su trebali obrazac, s biljgom i urudžbenim brojem. Broj nisam imao; u urudžbenom uredu, podaci koje sam naveo nisu bili dovoljni da ga pronađu. U arhivu su ipak uzeli obrazac, i vratili mi ga sat kasnije, s izjavom da takav predmet k njima nije stigao. Pa što ga je moglo skrenuti s puta? Uprta o pult, žena

me pretresla pogledom preko naočala, naškubila usne i zavrtjela glavom. Vratio sam se gospođi s jabukom; sad je jela jogurt, ritmički grabeći žličicom. A jel njezin problem ako nije u arhivu? Što sad još hoću od nje?! Gdje da provjerava?! Evo, neka sam pogledam. Odložila je jogurt, raskrilila ormar iza svojih leđa, temeljito nafile fasciklima, i odmah ga zatvorila, žbam! Ništa starije od devedeset sedme! Jer tada je premještena ovamo a ovo sve su njezini predmeti! Ne, njezin prethodnik više ne radi u općini! Kako gdje su njegovi predmeti?! Pa u arhivu! Do kad je mislim s tim klati?! Neka budem ljubazan, ne zna kud da se okrene od posla, no?!

Mama je u tom trenu kod kuće bila biljka. Kopije građevinskog elaborata, i tko zna kakvih još dokumenata zaglavljenih tu negdje, nisu postojale. Zemljišne su knjige na mjestu naše kuće pokazivale čistinu, i sve je izglednije bilo da će se to stanje prekopirati na teren. Naše je postojanje sve više nalikovalo prozirnim papirima pohranjenim u arhivu. Mjestimice su na njih ucrtani maleni četverokuti; ljudska prisutnost to katkad zasluži. Neki ostave barem toliki trag iza sebe, maleni četverokut na tlocrtu. O nama se s neba nije vidjelo ništa vrijedno spomena.

Najednom kao da nisam imao kamo otići iz tog ureda. Ostatku života dogodilo se što i fregati Meduza, ovo je bio njezin splav. Uzeo sam stolicu, polako je privukao stolu, sjeo opkoračivši je, bradu položio na naslon. *Gospođo* – izgovorio sam tiho, čudeći se vlastitim ustima – *ni vi ni ja ne idemo odavde ako mi ne pronađete taj predmet. Ako.* To je bio sudbonosni bljesak genijalnosti. *Dok* mi ne pronađete zacijelo ne bi ostavilo isti dojam. *Dok* bi nas odvelo u neku maglovitu odgodu, ali *Ako...* To je razotkrivalo oštri rub ponora. Treba napomenuti da je postajalo sve popularnije predmete po sudovima i općinama rješavati oružjem. Premda sam sjedio potpuno mirno, bez ikakve ideje što bih zapravo mogao poduzeti *ako*, u njezinom pogledu vidio sam eksploziv nedvojbeno mi oblijepljen oko pasa pod majicom, spreman za slučaj da izgovori još samo jednu pogrešnu riječ.

Ne ispuštajući me s vida, zapovjedila mi je da pričekam i izvukla se kroz vrata na suprotnoj strani prostorije. U tišini koju je prekidalo samo puštanje vode iz kotlića negdje blizu, nagađao sam što će mi se točno dogoditi: hoće li poslati zaštitare ili možda specijalce s vučjacima. Tko zna koliko je prošlo; dovoljno da počnem zamišljati da će me jednostavno ostaviti da umrem od gladi. Naposljetku se ipak pojavila, i na stol tresnula snop papira; bilo je nejasno je li bijesna što ga je pronašla ili jer sam još tu. Isprevtala ih je list po list, zatim još jednom natraške. *Hoćete li mi reći što nedostaje*, upitao sam bojažljivo. *Sve je tu*, rekla je pružajući mi snop, *i sve je zastarjelo.*

Pomlađivanje je zahtijevalo nekoliko tjedana, i zadivljujuću svotu novca. Ali sad sam se pred bageristima mogao isprсити urudžbenim brojem.

Stvari su se kod kuće počele vraćati u normalu: u stanje trajne poplavljenosti i mukotrpnog održavanja barem usta nad površinom. Ako ništa nije moglo zaustaviti rastakanje, izgledalo je kao da smo barem na neko vrijeme izmakli bujici. No dvanaesti travnja, kad sam se vratio s posla, mamu sam zatekao na podu. Ovaj udar bio je jači.

Mrtvozornik je obavio svoje, zatim i žena koja je u tim slučajevima pomagala po kućama u kvartu, iz čiste humanosti, odbijajući bilo kakvu naknadu, ali s čudnim sjajem u očima. Kažu da to radi otkako joj je u prometnoj nesreći stradao sin jedinac. Kad je otišla, kućom se razvukla tišina. Gusta, pulsirajuća tišina kuljala je iz zidova, sabijala prostor, pržila grlo. Legao sam oko ponoći; mama je ležala točno ispod, u prizemlju. Iz dubine noći ubadale su igle. Oko četiri, počele su se dozivati ptice, s tom nepresušnom radošću osvita novog dana.

Ujutro su je odvezli, umotanu u plahtu. Nazvao sam u poduzeće. Nakon dužeg kolebanja, nazvao sam i maminog brata. Nisam to nimalo želio, ali valjda je trebalo učiniti. Bio sam ga vidio samo jednom, kad je umrla baka, oko moje dvadesete. Djed je umro mnogo ranije, mama ga se nije sjećala. Njezin je brat u Zagrebu imao kćer otprilike mojih godina; mislim da je nije viđao otkako se preselio nekamo u Sloveniju, gdje je dobio još dvoje ili troje djece. Jedno od njih se javilo na telefon, i bez odgovora odložilo slušalicu kad sam se pokušao predstaviti. Razgovor s ujakom bio je vrlo kratak ali dugo sam ostao sjediti kraj telefona, tražeći na što me podsjeća način na koji je izgovorio *O!* kad sam ga obavijestio, naposljetku se domislivši da bi penzioneri koje sam u djetinjstvu znao promatrati kako igraju šah u parku kraj škole tako popratili neočekivani protivnikov potez.

Na pogrebu se nije pojavio nijedan drugi član njegovih obitelji. On me, kad je bilo gotovo, pitao može li kako pomoći. Kad se sve zbroji, pitanje je ipak bilo prilično neobično; na tren mu se na licu vidjelo da je i sâm toga svjestan. Rukovali smo se i otišao je.

Trebalo je prevagnuti za ili protiv mise. Da su se računale samo zadnje godine ne bi bilo dileme; ali računi se svode za cijeli život. U crkvi nas je bila šačica, uglavnom starice iz susjedstva koje idu na sve pogrebe i sve mise. Svećenik je kratko govorio o dobročinstvima naše sestre Mire, o blagoj joj duši pa i pokojoj slabosti. Mira nije bila savršena, ali čak i kad je griješila to je bilo bez imalo zle namjere; svoj je posao na zemlji obavila i sve joj je oprošteno kao što je sama praštala drugima. On je bio mlad, tek je preuzeo župu, mamu jamačno nikad nije sreo; no statistika je njegovim riječima obećavala potpunu prikladnost.

Zatim je otpjevao svoju želju da žrtva naša i njegova bude ugodna Ocu Nebeskom, lijepo je znati da se i On ravna načelom ugone, te dodao nekoliko kolektivnih misli, o Kristovoj smrti u koju smo, na obostrano zadovoljstvo i korist, urasli kao učenici mu, i o krvi njegovoj kojom se (uzdravlje!) krijepimo. Pa smo si zaželjeli mir, platio sam i otišli smo kućama.

Mama i ja nismo nikada mnogo razgovarali, ni o čemu bitnom. I sve ostalo se s godinama, istina bezbolno, pohabalo do kosti. Ali sad je kućom strujila zlokobna, ledena šutnja. Nakon posla, svu je snagu gutao napor da je razgrnem, da ne čujem samo nju. Televizor je neprestano radio, u prazno. Sva su svjetla gorjela a tama se svejedno odizala iz prizemlja i natapala namještaj, predmete, otežavala ih, pripijala uz podlogu. Otrgnuti gravitaciji, u rukama su bili poput utega. Čajnik ili kantica za zalijevanje znali su me oboriti na kauč; katkad bih se pronašao tek sat kasnije.

Svaki povratak iz ureda bio je kao put na otok mrtvih. Kuća me čekala, jezivo poklopljena mrakom, zjapeći među susjednima poput iščupana zuba. Vrata su se za mnom zatvarala kao nadgrobna ploča.

Osmi svibnja, stigla je obavijest iz općine da mogu doći po građevinsku dozvolu. U tom trenu, u koncept gradnje nije moglo stati ni gram više sarkazma.

U meni se sve zaustavilo. Od svijeta me razdvojila debela staklena stijenka. Iznutra, vlastite pokrete promatrao sam kao tuđe, u slow motionu. Svakog jutra, trebalo se iznova prisjećati zašto sam živ, što me razlikuje od dasaka na kojima ležim, čemu služi četkica za zube. Vani je kulminiralo nadmetanje u raznobojnosti, mobilnosti, hitnji. Na televiziji, birali su hrvatske idole, tijela lokalne uprave, sve su intenzivnije pristupali euroatlanskim integracijama. U sandučić su marljivo pristizali računi i reklamni listići s još povoljnijim ponudama deterdženata i dimljene pancete. Ali to su bile samo papirne tlapnje, zaostaci potonula svijeta. U kući je svega nedostajalo; potrošiti zadnji komadić čokolade, preostalu vrećicu juhe, bilo je kao zauvijek im ukinuti postojanje. Stvari su oko mene jedna po jedna nestajale, ili se praznile iznutra, za sobom ostavljajući šuplje olupine. Koga bih sreo na ulici bilo je kao da vidim posljednji put, što god bismo izgovorili imalo je okus opraštanja. Nad svakim je semaforom visjela mogućnost da tu ostanem sjediti kao mumija, dok ne stigne interventna ekipa iz nadležne ustanove. U najboljem slučaju živio sam dva ili tri sata na dan, toliko sam uspijevaao prikupiti nečega nalik životu.

Biljni svijet, naprotiv, u to je vrijeme proživljavao svoju renesansu. Trave su probijale iz svake pukotine i propinjale se prema nebu. Bršljan je preko prozora pleo vjeđe. Ruže

penjačice su nad stazicom do kuće prekrizile trnovite helebarde. Dvorište straga gušilo se pod slakom i koprivama. Do vrha, zagubljenog u nerazmrsivoj šikari malinovog grmlja, akacije, paprati i puzavičkih mutanata, moglo se jedino još napalmom. Da, i ja sam povremeno postajao *grim reaper*. Nosač loših vijesti leptirima i kolibrićima, rezač rascvalih vratova. Netko se i kod nas morao poduhvaćati motorne kosilice poput onih koje su po okolnim dvorištima i mojim živcima haračile od rana jutra do iza mraka; bez nje se nije dalo othrvati zelenoj pošasti. Ali sad sam to iz dana u dan pomicao za sljedeći. Problem se time nije smanjivao; već sam sanjao koprive deblje od ruke kako nazubljenim listovima pile zidove, i pod krevetom gnijezdo zelenih mambi. To ipak nije uspijevalo nadjačati gađenje od vrtlarskih, kao i svih zamislivih zahvata.

I mravi. Dolaze u paketu sa svakom ljudskom nastambom, naročito u ljetnim mjesecima. U većini tih nastambi tretirani su kao uljezi, sredstvima za eksterminaciju. Ja više nisam nalazio snage da ih ikako tretiram, samo sam pred njima sklanjao hranu, a oni su mi provaljivali skrovište za skrovištem. Dok nisam popustio i priviknuo se ujutro ih istresti iz kruha, pa i ravnodušnim prstima eliminirati iz pojedinih zalogaja. Uskoro me više nije smetalo što mile stolom dok jedem, vrebajući mrvice. Tko zna kako dugo, s empatičnom suzom u oku kao pouzdanim znakom tonuća u imbecilnost, ostao sam kraj tanjura zuriti u jednog koji nije odustajao od nakane da odtegli, da makar pomakne, od sebe daleko veću kukuruznu pahuljicu.

Jedna me službenica u banci počela zabrinuto pogledavati. Na košulju joj bila pričvršćena pločica s imenom; rekao sam joj da je to ime lijepo i da ga njezino lice čini još ljepšim. To sam zaista i mislio. Nasmiješila mi se, ja sam se njoj također nasmiješio, uzeo novac i izašao. I vani, sve je izgledalo lijepo, ljudi, stabla, automobili, lijepo i živo, i neshvatljivo daleko od mene.

Dani su se ipak slagali jedan na drugog. Vikendi su trajali neizmjereno, ali na poslu sam što god se tražilo obavljao pouzdano poput robota. Upravo su radni zadaci, čim besmisleniji tim uspješnije, održavali minimum životarenja u meni.

I onda je došla ta promocija.

Početak lipnja, vrijeme kad se obavljaju zadnji šopinzi za ljeto, pravi trenutak da se plasira nešto inspirativno za kulinarske avanture. To ipak nije pomoglo da se u restoranu Peking okupi više od autoričine rodbine i gdjekojeg namjernika. Buffet je pričekao da GU nešto izmuca u slavu kineske kulture i jedan od naših uglednih gastronoma odmeditira na temu

procvata istoimene kuhinje u našim domovima. Prije pripuštanja degustaciji, glave su se okrenule kamo su ih uputili, prema potpisnici ilustracija. Tada sam te ugledao.

Stajala si kraj jednog od originala, prigodno obješenih po zidovima, prekrštenih ruku, dlanom podupirući bradu, s cigaretom među prstima. A ja sam najednom stajao na tijesnom okrajku tla, sve je ostalo propalo u neodređenost, u nijemu bjelinu, osim te figure koja je, naizgled na nekoliko koraka, spuznula s neke premilostive ruke i kao prekidačem ugasila svijet oko sebe.

Stajao sam zabljesnut, bez trunke zraka u plućima, ne znajući gdje da ga nađem. Nije ni ostalo prostora traženju; bio sam pronađen. Iz dubine, iz tko zna kakvih zaumlja, potekla je svjetlost i tijelo mi ispunila trncima. Bilo je nestvarno u tom trenu išta osjećati, a ipak, budnost osjetila neupitno me preplavila i već odnosila, hučeći, lukobranima ne ostavljajući ni najmanju šansu.

Te oči. Hladne kao zimska noć, kao zdenci zbijene tame, a ujedno drhtave od žara. Ništa nisam tako snažno poželio, nisam ni sanjao da mogu nešto toliko željeti, kao da se nađem na izvoru tog blistaja, da u njemu nekako sudjelujem.

Kad se prvo sljepilo razblažilo, počeo sam te razabirati komadić po komadić. Obrve. Njihove lukove, raskriljene leptire, i u mirovanju izvijene u upitnike koji su ujedno izricali i prijekorni komentar, povlačili oštre granice, čudili se nad beznadnim trudom da te u sve to uvuku, da te ubroje među svoje. Sasvim ljudske obrve, ipak; nije se kroz njih oglašavalo ništa nebesko, nikakav zov onostranog. Ali kako u obrve, pitao sam se, kako u ijedan dio tijela može stati toliko duše, toliko potpunosti bića? Lice pod njima iscrtano širokom, velikodušnom, koliko i filigranskom rukom, s ljubavlju prema svakom detalju, bez traga kozmetike a prošarano sjenama, sićušnim napetostima, mreškanjima. Kosa koja se nije ni pokušala uobličiti, podrezana pa prepuštena crnoj grmolikosti, crnoći tako gusto da baca metalne bljeskove. Tankočutnost zglobova; svaki je pregib i križište svjedočio kako su te brižno sastavili, koliko muke uložili u artikulaciju, da bi potom preko djela samo prebacili tanašnu plahu, mjestimice bolno napetu. Stasom si evocirala Palčicu, ali stojeći nepomično stvarala si oko sebe plamen i pustoš kakve bi u toj prostoriji stvorila iznenadna prisutnost tigra; i sve je u njoj uslijed toga postalo umjetno, plastično, burleskno. Da, tigra. Toliko se u tebi moglo naslutiti gipkosti, gustoće pokreta, pritajene pogibelji. Grozničavog vrebavanja istodobnog s nehajem, vrenja gladi zaogrnutu u ravnodušnost, i prezira prema nižim stvorenjima, ali od kojeg i sama stradaš. Promatrao sam ti pogled dok je vijugao površinom stvari kao da izbjegava postavljene mu zamke; časimice bi sjevnuo poput zmijskog napada, odnio komadić

prostora, s lakoćom ga sondirao i arhivirao. Plašila me slutnja da ga ništa u meni nije u stanju zadržati, da bi i mene pogledala kao da sam od stakla.

Bizarno, izgledala si nedostupna, kao da nema koraka kojima bih smanjio udaljenost među nama; a ujedno, taj je lik bio više od prizora, izravno mi se utiskivao u tijelo, poput pečata, pržeći me dubokom, sveobuhvatnom prisutnošću koja je cijelo ozračje lansirala u preobilje tvari, dala mu dimenzije zaglušujućeg, pulsirajućeg značaja, više smisla no što je podnosila statika zgrade, više od onog što su predviđeli ovosvjetski arhitekti, sve je najednom bilo izglobljeno, izbačeno iz svojih kontura, sve se u čuđenju klimalo opipavajući poklonjenu bestežinsku slobodu.

Ne samo da sam učinio nezamislivo, pregazivši međuzvezdani vakuum, nego pritom nisam ni trena dvojio što da ti kažem, hoću li znati. Osjetio sam da ne mogu učiniti ništa krivo. Ako mi je dano da ikad kažem nešto ispravno, točno kako treba i u pravom trenu, ako išta takvog postoji na svijetu, da se upravo sprema izaći na moja usta. Možda na jeziku koji ne razumijem. Možda u obličju cvijeta.

Nije me nimalo iznenadilo što si me pogledala bez iznenađenja, bez ikakva izraza, samo okrenuvši glavu kad sam ti prišao. Nisam rekao ništa. Zaustavio sam se na korak, dovoljno blizu da te opipam ali to ne čineći; ako moram otkriti da si od puste želje načinjena, barem nek potraje još koji tren. Licem ti je prolebdio osmijeh; to što ću tako dobro upoznati kao tvoj osmijeh, nalik otvaranju vrata u blaženstvo sâmo, ali neuhvatljiv, jedva dulji od treptaja, i barem deseterostruko podstavljen sjenom.

XII.

Toliki su mi prišli i imali za reći nešto instant-očaravajuće, jedinstveno, sve originalnije. Predobro sam se upoznala s riječima koje ni ne pokušavaju biti više od prezentacijske mape i propusnice za carstvo Lustprinzipa. I kad obave poslanje ukida se cjelokupna sferu verbalnosti, i razotkriva jeziva banalnost prešućenog. Ugodne riječi, neophodne, kakvima milujemo jedni druge, pokorno, u strahu da nam ne uzvrate šamarom.

Čekala sam da moja prisutnost na promociji službeno postane suvišna, kakva je ionako bila od početka. Sve je na tom mjestu urlalo svoju suvišnost, kravate, parfem naštrcan po vratovima, moje slike, potrošeni kisik, premda nitko od prisutnih to ne bi priznao ni pod mukama, što ih uostalom nije izdvajalo iz mase rasplavljene planetom u manjoj ili većoj gustoći, među zidove ni po čemu različite od ovih.

Tada si mi prišao.

Kao što upućeno oko priđe slici, pokušavajući se zagledati u nešto unutra, a zadržati potrebnu udaljenost. To je ipak bilo nešto novo, lagano uznemirujuće. Da me netko promatra tražeći sliku u meni. Kao da sam u tom pogledu ugledala mjesto odakle slike dolaze. Ali samo je bljesnulo, nije ga se dalo prizemljiti, pretvoriti u nešto tekuće.

Odjednom si se tu zatekao, na korak, bez ikakva zahtjeva, ništa ne nudeći, osim mekoće koja je sama istjecala, nijema, melankolična, i već se uz mene pripijala.

Vrlo brzo, možda već dok smo tamo stajali, znala sam da ne izmišljam. Premda još nije moglo biti istina. Premda je istinu, očicu po očicu, tek trebalo isplesti. Premda me toliko puta razdražilo, obeshrabrilo, ono što se zna unaprijed. Čemu je dovoljno popuniti šablonu, nahraniti je svojim mesom.

U prostoru među nama, riječi su izgledale smiješno malene, nepotrebne, zapravo škodljive, od svega najsposobnije pokvariti što god se nudi. No trebalo je ipak govoriti. Nekamo povesti taj trenutak koji nas je izrezao iz vremena. I evo nas za stolom u potpuno praznom kafiću, ne računajući barmena koji nešto petlja oko svojeg instrumentarija ne bi li prikrio da prisluškuje, neiscrpna je u ljudima žudnja da čuju ono što ih se ne tiče. Možda ga intrigira upravo što se ne čuje gotovo ništa: to dvoje frikova ovamo je došlo zuriti jedno u drugo. Sličo si kao dva jajeta, crna!, i ne mogu se tome načuditi. Pronašla su se u jarku kamo su ih

pohranili, na sigurno od zdravih jaja, i zaljubila se u vlastiti odraz. Sad ga očima gutaju i ne trepćući govore, govore: kako si lijepo! I: što da, tako lijepim, s tobom radim? Kamo da te stavim kad jedva sebe nosim, kad mi je naporno u sebe stati? Eto ti, pa vidi kako je s jajem u džepu svijetom hodati. Ili da se odmah kvrcnemo pa smo svršili s granicama između unutra i vani, sa svim licemjermima ljuske ljudske. Možeš se kititi izvornom crnoćom koliko hoćeš, u biti si konfekcijski prozirnožut i sluzav.

Sjedim uza zid, kao uvijek kad ugrabim priliku. Prednost je prazne javne prostorije, osim plemenite odsutnosti puka, i to što je lako pronaći svoje mjesto uza zid. Zidu sam uvijek, od svih prijatelja, najradije povjeravala leđa. Kažu da prava ljubav s vremenom preraste u prijateljstvo. Hoćemo li potrajati dovoljno da ljubavi saznamo spomenik od prijateljstva?

Ušutkati sumnju, prije svega. Ne dati joj da nas obogalji prije startnog pištolja. Iz sebe iscrpsti svu nepotrošenost, otvoriti joj prozore, pronaći prostora za svježinu.

Oboje bismo se, bez sumnje, otisnuli u visine koje čovjek još nije upoznao. Ili ih je samo u fikciji ugledao. Daleko od ugodnih, oku laskavih građevina u koje se pokapa ne bi li što dulje trajao, podvostručen. Rado bismo bili bestežinska varijacija vječne hormonske teme. I svakako gore ponijeli tijela, jer inače nije *fun*. Gorjeli bismo, i u nedogled iz pepela podizali novi plamen. Da nam je makar ispuzati iz kamenja u nama. Jaje bi trampilo svoju glatku monolitnost, samodovoljnost, za zrno tuđe soli.

Prebiremo po sebi za nečime dostojnim izgovaranja. Isprobavamo kako nam stoji što se nakupilo po kutovima ormarâ, što god je unutra ugledao taj stranac. Tko si, kad zamišljaš da ti to pripada? Tko sam, kad zamišljaš da to je u meni?

Spojila nas je kineska mudrost, i znanosti, kulinarska i astrološka. Kineske životinje naslikane na svili, ovjekovječene na policama domaćih gurmana. Što nam je donijelo prvo posezanje za znanjem o drugome? Da smo od iste domaće životinje, horoskopske, a zatim i bingo!, rođeni istog dana iste godine! Čestitke dobitnicima neslućene blizanačke polovice! U nekom drugačijem slučaju to bi me nasmijalo, ovo je odmah povuklo na tragiku. Sasvim bezvezan datum, 29. prosinca sedamdeset i druge, zašto si ga morao i ti zakačiti? U istom gradu, možda i bolnici, rekao si da ne više nemaš koga pitati. Jesmo li se već tada zaljubili, na prvi pogled, u sebe i u svijet, i jedno se drugom iz susjednih krevetića naurrali o toj zaljubljenosti, koja će zajedno s nama iz godine u godinu rasti, kao stablo s dva debla, kao dionice informatičkih tvrtki, kao putnički zrakoplovi konkurentskih kompanija što će se međusobno nadmašivati veličinom dok ne dosegnu kapacitet istodobnog premještanja, iz

jednog u drugi, cijelih u to zaljubljenih gradova? Je li nas zabuna, zavist, čista zloća, iz istog krevetića odaslala razdvojenim putevima, rascijepila zajedničko jaje, prepuštajući polovice slijepom lutanju i okrutnoj mogućnosti da se zauvijek mimoilaze?

Horoskop je jedno od tih sranja koja te ne zaobiđu ma koliko ih ignoriraš. Hajde budi rođen, rođena, izvan znakova. Hajde se ne zainteresiraj za vlastite osebnosti, za ono što te razlikuje od 11/12 čovječanstva? To je već prilično ispod milijarde! Solidan temelj za osjećaj jedinstvenosti i za uvid u osobnu predestinaciju! Pa što su zvijezde namrijele nama dvoma, kakvu poputbinu za put prema zvijezdama? Zajedničkoj nam astrološkoj životinji ljudi su manje draga strana planete. Od sveg društva izabrat će kamenje, gorsko, oštro, na kojem nizinska stoka skrši noge. Neće se po njemu penjati za runolistom (možda se na njega u prolazu pomokri), već da se na miru nasmije sebi u bradu. Kad se naužiije ironije, vrijedno će pasti travu kraj kuće (ustrajnost joj je najveća vrlina, uz nesposobnost da vidi dalje od roga), i vrijedno vlastitim vonjem kuću braniti od gostiju. Vjerna je to životinja, rado se veže, uz kuću ili kakav drugi dragi kamen mlinski: važno joj je da nešto visi o vratu. Križ nije loš, ali još je herojskije na leđima ponijeti kapelicu. Važno joj je pronaći s kim će se bosti. Nekoga s kim će podijeliti sav čemer. Ali ne prečesto: moje je ipak moje. Eto kako nas je prefabriciralo za sreću udvoje.

Što razum zna da je nemoguće, što nitko razuman ne bi vjerovao, tijelo ipak već vjeruje. Ruke ga izdaju drhtanjem, traže sidrište u cigareti za cigaretom. Sva pribranost, do zadnje kapi trijeznosti, odlazi u dim. Šumi pijana voda u ušima. Vino se proljeva, iz prevrnutе čaše, po stolu i po nogama. Mokre hlače: prilika za time-out, da se ispljuskam vodom u zahodu. Da pogledom iz zrcala provjerim je li na licu sve na broju, ima li možda već kakvih izobličenja.

Tako sam upoznala novu sebe, izbačenu iz ravnoteže, dobro protresenu, onu koja će sljedećih dana hodati gradom kao da je izrovan granatama, spoticati se o vlastitu sjenu, sudarati se s telefonskim govornicama, oboriti jednog slijepca i reći mu *Oprostite, nisam vas vidjela*. Čuditi se predmetima u rukama i njihovim krhotinama na podu. Uvijek je zahtijevalo golemih napora da ne zagubim zemlju pod nogama, da se ne ispustim iz ruku. Uvijek se našlo razapetih žica za održavanje ravnoteže. Neprestano je trebalo provjeravati prenapete šavove. I sad sve što me drži na okupu dajem u ruke slijepoj znatiželji.

XIII.

Sve što je bilo, unatrag promatrano, nije se nikad dogodilo. Cjelokupna povijest, od upravo potrošenog i pokopanog trena, pa u dubinu do praskozorja ljudske svijesti, postoji samo unutar nepostojećeg prostora sjećanja.

Koliko u naše prve trenutke dopisujem naknadne tragike? Bi li bez nje sad izgledali tako dramatični, prebogati, nabijeni osjetima kao i predznacima? Sažetije: koliko si lažem? Prilično, nema sumnje, ali svejedno je, jer od svega što oko uvjerava u svoju tvarnu prisutnost u meni je stvarnije, u tijelu je življe, ono što i dalje osjećam da tada smo zajedno osjetili, što se tada počelo događati, i s tim uspoređen cijeli je svemir neizmjeran, bolna laž.

U podrumskoj prostoriji kafića smo jedini gosti jazzera čiji zbijeni portreti prekrivaju zidove, opkoljeni njihovim pogledima, klavirski crnobijelim, punim vibracija. Ispuhani iz saksofonâ, sinkopirani motivi struje među stolovima, elektriziraju zrak, vruć i suh do pucketavosti, toliko da škripi pod veslima stropnih ventilatora, pecka obraze poput zapuha pijeska, a ja sam od sâmihih igala, sabijen u pješčani sat, i svako mi se zrno od tijela otkida, jer vrijeme je najednom strahovito dragocjeno, ni jednu se sekundu ne smije predati bez borbe.

S druge strane okruglog stolića, ti si fatamorgana, jedan je pogrešan pokret dovoljan da nestaneš; a istodobno, već ti osjećam glatku put pod prstima, užarenim od iščekivanja da jedni druge pronađu, prepletu se, istražuju dalje.

Sve je na tebi glatko i oblo. I umanjeno, kao dječje. Stopala, dirljivo zakrivljena prema unutra, naprijed spojena kao da razgovaraju; šaljivo sitni dlanovi; ramena skoro prozirna; lice kakva rade lutkama, jagodaste jabučice, usta samo skicirana, nos jedva naznačen. Jedino su oči prestare koliko i prevelike, s tim krilima od obrva, sve na licu gutaju, i što god im se nađe u dometu u hipu pometu, prebrišu.

Nadohvat ruke, ta staklena stvarčica koja moli da je sakrijem među dlanove, muranska minijatura u koju je stala katedrala, obitelj delfinâ, snježna mećava; a istodobno britkost sâma, skliska tama ironijom obrubljena. Samo korak i već me posjeduje, više ne postoji natrag.

Iz stražnje prostorije izranja gazda ovog ugostiteljskog zdanja, svjetski velikan

vibrafonističkog umijeća, izdašno utjelovljena legenda u svojem kućnom izdanju, glavni i jedini junak spjeva *Wine, wine, wine*, kotura se do rezerviranog mu stola, na svojevrsnoj estradi, na prijestolju ljubiteljima izlaže svih stopedeset kilograma svojega prizemljenog postojanja, i pod kontrolom drži sva zbivanja u dvorani, pogledom pospane žabe, i kako osim nas dvoje nema drugih zbivanja, a i to je posve statično, svoj *horror vacui* pobjeđuje grgljajući si u bradu nešto očito zabavno, jer mu izaziva cerek pomiješan sa štucajem, i ujedno na rubu suza, svakog bi se trena mogao razliti, čitav pretvoriti u poplavu plača, i što god ga unutra valja on nam širokogrudno daje, od srca nas časti ulogom publike u svojem monologu, koji nepresušno dotače iz ledom napunjene srebrne kante.

Što god iznutra drži u pokornosti ovog čovjeka, jače je od vanjskog blještavila, ne da se isplahnuti planetarnom slavom. Možda je upravo to poruka koju je zadužen pronijeti Zemljom, da uzalud posežemo za zvijezdama, jer nema blistaja koji neće potonuti u unutrašnje blato.

Ali mi ga, barem zasad, ne čujemo. Ne znam što govorimo, sve usisava uzajamna hipnoza, nema tome drugog imena, pronašli smo glad u sebi i čvrsto je zgrabili, pogledi se više ne ispuštaju. Do trena kad nas prevrnuti čaša podsjeća da imamo i ruke, najednom neprikladne za ophođenje sa stvarima, i upozorava kako je lomljivo to što bismo gradili, kako se lako razlije to malo tekućine koja nas razlikuje od anđela.

Samo na tren, za sobom ostavljaš crveno jezerce, zatim i ono nestaje u barmenovoj krpi, ali odmah ga nadoknađuju dvije čaše, i još ih nekoliko dolijeva opravdanje pijanstvu u nama, razgrađuje ostatke gravitacije, i sve se ubrzava, postaje zamisljive.

Čak i tvoje *K meni ne možemo* kad nas zamole da se pokupimo, to rastvara prelijepa prostranstva onog što *možemo*, odmah, jer dopušta, čak poziva, da odemo k meni.

Vani, čim smo se uspeli spiralnim stepenicama, otkrivam da je nestalo linearno, jednosmjerno vrijeme. Nije prestalo trajati, naprotiv, sad se sastoji od mnoštva zasebnih otkucavanja, u meni istodobnih. Ulica drhturi, od vrućine utkane u asfalt i od ljudskih pokreta koji je komešaju; kroz svaki par očiju vidim ravno u dušu, tako osjećam, da cijelim tijelom razumijem što koga čini, što znači biti baš taj grumen svemira. Što me dotakne istog trena postajem; naslov knjige u izlogu, miris koji dopire iz sendvič-kioska, ulomak rečenice koji nas je očešao u prolazu. Više nisam šćućuren u sebi nego svoje razlistalo, blistavo, vatrometno uvećanje, postojim u neograničeno mnogo dimenzija, i dalje se dograđuju i u svakoj sam prisutan cijelim bićem, svaki segment svijeta mogu nekako dubinski pročitati.

Sad smo u autu, pod divljim kestenom u punom cvatu. Nije to velik auto ali takvih kao ti bi primio cijelo jato, sjedišta zauzimaš samo komadić; a ujedno, to više nije vozilo kakvo poznajem, ovom je još neizvjesna namjena kao i potencijali, unutra vlada napetost kao pred polijetanje među satelite. Ruke i noge ipak obavljaju svoje; nešto im govori gdje treba pritiskati, što potezati, i kulise se miču, raskrižja stižu u prepoznatljivu nizu. Svaki put kad se usudim pogledati udesno, neshvatljivo, ti si jednako tu. S tim očima koje u auto jedva stanu, crnim krijesnicama koje žare iz mraka, koje zbog nečega nisu otprhnule već me pitomo prate kući.

Otključavam, guram vrata, i još na pragu, bez paljenja svjetla, obuzeti groznicom, posežemo za tim drugim tijelom, koje odmah odbija ostati tuđe, u kojem prepoznamo pola vlastitog, to u nama kao prekidačem pali drhtanje, istodobno, i polovice ga uzajamno raspiruju, udvostručuju jedna u drugoj, razumiju se savršeno na vlastitom jeziku, iskopanom iz predjelâ koji su čamili u neznanju, koje nismo ni slutili da posjedujemo, da nas posjeduju, tijelo nas posve preuzima, izdiže iz zaborava, uzima kao u naručje, najednom nas silno voli, i mi bismo njemu istog trena predali sve što imamo, a to je sad jako puno, više nego stane u zbrojena ljudska nam trajanja minus ovaj tren, on je nesagledivi mikrokozam, zaslužuje da u njemu ostanemo zauvijek, da zabranimo druge vidove postojanja, a stiže ih još, i međusobno se nadmeću, sve pomamniji, razorniji, koji izabrati, možda već onaj u kojem postaje izvjesno, nepovratno, da će nam se usne spojiti, to već premašuje moja nadanja, horizont združenih životnih očekivanja, da će blizina nečijih usana u meni procvati u takvo rasulo, ali one ne ostaju pri tome, zaista me dodiruju, i to umah cijelog, do nožnih prstiju drhtim od samo jednog dodira tog pahuljastog tijela, jer na svaki drhtaj poput zrcala odgovara drhtajem, jer se u zrcalu ukazuje koliko mi je nedostajalo to što si, što sad rosi s tvojih usana, u njih se utiskujem, cijelog me upijaju, od nas su ostala samo usta, zajednička, istodobno izvor i ušće, sve drugo je pomeo mrak što se oko nas vrti, vitla nas vrtlog i ujedno smo njegovo srce, usplamtjelo, izbezumljeno, zguljena je s njega prljavština uma, i osvajamo, prstima, ustima, još centimetar po centimetar tog ogoljelog kucanja, gdje god dotaknem jezivo je živo, prži, rastapa, rastvara, uvlači u sebe, na sebi ni trena više ne trpi odjeću, zbacujemo je kao uzništvo, nezamislivo je ikad više je nositi, kakva uvreda koži, njome doticati išta osim tvoje, ove dvije su skrojene s isključivim ciljem da se sljube, da se uzajamno omotaju i uvuku u svaku udubinu, u utore utrljaju prisutnost jedne u drugoj, sva razdvojenost koju smo otrpjeli sad iz nas pršti, hrli nadoknaditi, cijeli nas je život odlaganjem trenirao za ovaj tren, škrtošću je pripremao erupciju, što god smo doživjeli bilo je samo radi usporedbe s ovim, radi euforije otkrivanja originala, raskrivena koža preuzima ulogu pluća, iz one druge udiše nebesku hranu, bez daha je guta, stihijski, sumanuto, zatim pedantno, svaku sitnicu redom

kušam, pa se opsesivno vraćam epicentrima, neumorno crpim iz skrovišta osobite slasti, iz grudi i pazuha i prepona i svih pregiba, nabora, otvora, komora, tamnih prostora, i prođirem, propadam, ponirem, pretražujem, poplavljujem, poda mnom podrhtava pa se propinje, pripija, izvija, jauče, dahće, probiti hoće opnu što ne dopušta potpunu osmozu, stapanje polova, obala, obzora, u ozonu hoćemo ostati odignuti, u vrutku vrtoglavice, u svakom segmentu sebe slijepo kiptjeti i ujedno se u zvjezdane daljine sakriti od svega kvarljivog, imalo manje intenzivnog, integralnog, hipnotičkog a nesagledivo razbuđujućeg, samo to smijemo, samo tamo možemo odavde nema dalje.

XIV.

Bila sam od onih koje će rado reći, jer se nešto ipak očekuje, jer ne znaju ništa pametnije, *Ma ja sasvim dovoljno uživam kad ti svršiš*. Bez pretjeranog laganja, jer nikad nisam bila ludu za svršavanjem. Mislim, sâm taj koncept, da se to radi, kao i bilo što drugo, ne bi li se svršilo, hvala, nije trebalo ni počinjati. Ne želim reći da mi je orgazam bio planeta u nekakvoj virtualnoj galaksiji. Tu i tamo me posjećivao, više kao izuzetak od pravila, neovisno o uloženom trudu. Seks mi je u svakoj vezi bio silno bitan, točnije da nije valjao ne bi je ni bilo. Ali eto nisam pitala *Cosmo* koliko puta tjedno trebam svršiti, a i nešto je čudno u ulaganju truda u žudnju, u treniranju tog umijeća i u brojenju zgoditaka.

Jedno je sigurno: ti nisi demonstrirao nikakve posebne trikove ni neviđeno majstorstvo. A ipak sam, još za onog što se smatra zagrijavanjem, *dosegnula vrhunac*. I nedugo potom još jedan, što je malo proturječno, ali dobro, ne budimo pedanti. Ostala sam u čuđenju, čak začinjenom iritacijom. To drhtanje najednom u mene ugrađeno, i osjećaj koji neumjereno traži. Kamo to staviti? Odakle je stiglo, i kako me moglo tako na brzinu preuzeti? Mislila sam da vidim dovoljno daleko, da mogu vjerovati svojoj armaturi, da sam izolirana od iznenađenja. I sad je nešto u meni ne samo pritiskalo gumbe nego ih i izmišljalo.

Ne gubeći vrijeme, osjećaj postaje stanje, u bezbroj nijansi, visokih i niskih, ushićenih, zabrinutih, blaženo tupih, detaljno se upoznajem s njim, saznajem da se ne da nikamo staviti jer nema mjesta na kojem već nije, vidim ga *umjesto* onog što pogledam, sebi ne pronalazim prikladno mjesto jer uvijek sam drugdje, pred platnima provodim jednak broj sati ali neprestano zaboravljajući zašto, svako toliko se zateknem u brćkanju kistom, šare koje ostavlja su djetinjaste, blesave, stižu telefonske narudžbe, brižno zapisujem i par sati kasnije papirić više ne postoji, obećajem doći na događanja kojih se, eventualno, sjetim danima kasnije, noći su džungle beskorisnih misli, satima im razgrćem granje tražeći malo nesvijesti, i tek što me zaskoči širom otvaram oči, nastavljam živjeti točno gdje sam stala, jednako pohlepno, tamu razbistruje dubinska budnost, sveobuhvatna koliko i histerična, no danju se svodi na lelujavu iščekivanje večeri, neke preskačemo od straha, da nas ne sprži neprekidno trljanje, ništa drugo nam ne dopuštaju tijela kad se primaknu, pa ih nasilu razmićemo predasima, umećemo interludije i onda ludujemo od nemanja, koje krpamo preko žice, pola noći preplovimo na telefonskom splavu, danju se nazivamo sa smiješnim izgovorima, ili bez njih, smiješno je kako si malo kažemo, radije onog drugog slušamo kako diše, smiješno je sadržajan šum u slušalici, čim zaklopim nedostaje mi, imam nagon

provjeriti nije li u međuvremenu (a kojem?) stigao mejl ili esemes, i obično nije uzalud, još jedan niz u sebe zaljubljenih slova, ni o čemu drugom ne govore, i neshvatljivo je teško izvan njih postojati, za nešto pronaći pribranosti, sve ostalo zvuči nedostatno, nedostojno, nepristojno.

Ujedno, to me oblaže kao ovojnicom, neprobojnom za tuđe poglede i ostala atmosferska zbivanja. I tatina patnja uz nju samo ljubazno sklizne.

A ti si unutra, prije nego sam shvatila sav si prostor zauzeo, ako se ugura išta suvislo u dijaloškoj je formi, moram ti objasniti, s tobom raspraviti što god mi proleti sviješću, tražiti tvoje mišljenje i kad se radi o odabiru žličice za kavu, oči najednom služe isključivo traganju za nečime dostojnim da s tobom u sebi podijelim.

A kad smo zajedno, teško je doći do riječi koje nismo već podijelili dodirima, pogledom, jednostavno blizinom. To pomalo plaši, ali nema vremena za dalekovidniji strah, za išta manje hitno od zagrljaja. Uostalom, puno je glasnija ugoda koju donosi biti kloniran, udvoje u svemu što ti padne na pamet.

Od vremenâ, ostao je samo prezent. Ne znam tko je od nas dvoje predložio, jesmo li uopće izgovorili, ali sa sve smo četiri ruke prihvatili embargo na što god je bilo prije, sporazum šutnje o prošlosti. Kakvo nam dobro može učiniti? O svojoj znam previše i kompletnu je ustupam prvom ponuđaču, tebe želim sad i ovdje, bez ijednog komadića zaglavljenog u drugim dimenzijama. Kako pretenciozno, djetinjasto, očekivati da ćemo iz sebe izgnati sve što nas sprečava da se izmislimo od nule, da se skrojimo prema sasvim svježim mjerama. A ipak, ne koristi što god smo dosad prikupili od znanjâ, pristaju jedino neumjerena očekivanja, jedino djetinje želje.

Od večeri do večeri, osim žrtvovanih užitku čežnje, a dani poput urona na dah. Kad dočekam obrok kisika, od svih privlačnosti grada jedino je prihvatljivo odvesti se do tramvajskog terminala, pa još tri stanice prigradskim autobusom. I čim zakoračim na pločnik osjećam se dovoljno dobro da tu ostanem, ne treba ni koraka više prema blaženstvu jer već me iznutra potopilo, na njemu plutam s noge na nogu, dajem mu vremena da se udomi, kod kuće sam u ovom kvartu od prvog trena, tu kao da sam odrasla, u nekoliko dana, izrasli su mi i propeleri i korijenje, stekla sam uzemljenje u vlastitu tijelu, pripadamo ovamo, i tijelo i ostalih dvanaest grama, jedva sam nešto teža svojim nogama dok me nose tvojoj kući, izvana savršeno kamufliranoj u želatinu prigradskog životarenja, među stotine jednako besprizornih, bez ičega što bi ohrabrilo oko a kamoli dalo konture želji za trajanjem, za

puštanjem obiteljskih pipaka, a ipak su se toliki tu ukopali, zavezali se za svoj grumen zemaljskog vlasništva, za dokaze vlastita ljudskog *ja* i za njegove proteze, životinjske, biljne, tvarne, koje su navaljali po dvorištima, kojima su oplemenili parcele svojeg postojanja, i u tome su intenzivno u pravu, to je vrhunac mudrosti, u sebi raspiriti plemenski nagon, nahraniti ga dugovječnim temeljima i cjelodnevnom zanimacijom, vrtovima i dječjim vrtićima, makar balkonskim evokacijama Raja, ograditi svoje stanište i napučiti ga ljudskim brujanjem, sve je to savršeno shvatljivo i neodoljivo i jedino ispravno, s tim u sebi ti svaki put pozvonim na vrata.

A onda iščezne, čim prekoračim prag, jer kao da se nađem u podmornici, u plovilu nedosežnom zemaljskim radarima, vanjski svijet prebrišu tvoje ruke, laž je da ne znaju ništa posebno jer kako bi se drugačije svaka misao pretopila u želju da me diraš, na njoj zapinju pokušaji da prostor među sobom popunimo riječima, da ono što nas pripija sagledamo u verbalnom reljefu i ujedno riječima održimo zraka između nas, na udaljenosti ispružene ruke ne poživimo dulje od par sekundi, već se zavlačimo jedno drugom pod majicu, pod nepce, pod sve svodove tjelesnog postojanja, da me ubiješ ne znam zašto tako zdušno padam u nesvijest pred tim rukama ali lijepo se može pratiti, oči bole od jasnoće, kako me dodirima oblikuju, kako mi obrisi izranjaju iz znoja koji jedno po drugome polijevamo, cijedimo se do posljednje kapi i poslije imamo još više, noći su sve vruće a mi još vrućine u sebe dolijevamo, vinu za to ne pripada osobita zasluga, vino u predasima samo je razonoda od ozbiljnih omamljenosti, pomama, pijane su plahte pod nama, opet i opet poplavljene, izmikanje, nanovo prostrte pa izgnječene, čitavim tijelom opet čeznem za gnječenjem čim se stiha mahnitanje naših tekućina, trebaju mi tvoje ruke posvuda i što dublje, usne kojima se u mene ukapaš, uvijek me dočekaš s tim vlažnim osmijehom i mekoćom što me pretvara u vodu, već mi na pragu počinje upravljati pokretima, bez odlaganja se moram uz nju pripiti, grudima, trbuhom, bedrima, lice uroniti u tvoju kožu, i odmah u ošamućenost propadamo, odmah sve je prepleteno, uskovitlano, kao u istu neprolaznu, pulsirajuću sekundu stopljeno, stoput isto i istodobno, stisnuti struk o struk, prsa o prsa, trljam svoja o gola ti leđa, trbuh, u ustima ti ostaju do ruba nesvijesti, i ti u mojima, topao i hladak, gibak, sklizak, lako spuzneš niz svaku kotlinu, korita su dobro podmazana, mazna, do prsnuća nasladom napučena, mora je se naglas iz grla istisnuti, vriskom, cijelog te hoću kroz grlo usisati, tobom si pluća ispuniti pa ih zapečatiti, i čini mi se da ćeš me usnama rastopiti, da ću čitava u usta ti isteći, da ćemo se jedno u drugo tako uglaviti da će nas moći jedino rastaliti, da ćeš me dotući udarcima bokova, da će popucati i prepone i svi konci u meni, da će mi srce kroz čelo izletjeti, da upravo hvatam posljednji dah, i svejedno je ali strahujem što će s tim biti poslije, kako nakon toga zemljom hodati, kako ponoviti, tome se makar primaknuti, nepotrebno, jer

ni znoj se ne stigne ohladiti, več smo ponovno, jednako gladni.

XV.

Ta je žarulja dugo stajala mrtva točno gdje ju je zateklo, kao i brojne slične stvari koje niti sam popravljao niti pokapao, već usavršavao prihvaćanje takva stanja sve ih vještije zaobilazeći pogledom. Drugu večer pljuskaju plime i oseke neizvjesnosti, nećeš li reći *Žao mi je*, to je bilo par sekundi gluposti, tom ćeš početku sâm dopričati ostalo, to se dogodilo samo u tvojoj tlapnji. I kad napokon nakupim spremnosti na udarac, kad podignem slušalicu i otipkam broj, u trenu kad prvi put zazvoni, žarulja ustaje iz mrtvih, iz reflektora nad glavom me zabljesne kao snop svetosti.

Nije pregorjela već samo izgubila kontakt. I od svih trenutaka baš taj izabrala da ga pronađe. Tričarija, zaista, bez ikakve vrijednosti izvan konteksta, ali u suradnji s ostatkom prilično nalik mesijanskoj objavi. Počelo je već saznanjem da smo rođeni na isti dan, od svih dana u povijesti ljudskog roda. Već je u tome dovoljno seizmičkog potencijala, to radikalno razbuđuje i zahtijeva ozbiljnu meditaciju, a ona ne porađa ništa blagotvorno, ništa primjenjivo, uglavnom prestrašenost, uzdrhtalost od slutnje da je u rukama najednom nešto tanašnije od paučine a skupocjenije mi od vlastita rođenja, i na Zemlju poslano u jednom jedincatom primjerku.

I to se potvrđuje, ako je bilo mjesta za sumnju, pri pretresanju najdražih nam knjiga, filmova, glazbe, da smo, ne znajući, živjeli u telepatskom blizanaštvu, da zajedno tvorimo arhetip tv-srcolovki i fikcija o ljubavi à la carte, da je upravo naše preklapanje nadahnulo fantaziju o prepuštanju sparivanja informatičkoj instanci koja bi globalnu bazu potencijalnih partnera poznavala kao svoj džep. Upravo je komično koliko smo ključnih putokaza, uporišta, izvora, posjetili različitim putanjama. Koliko su sličnih tragova u nas utisnuli, istovjetnih tumačenja, osjećaja, osjetilnih pejzaža. Kakvu su srodnost u dvije posude naslijepo zamijesile sudbine.

I s tim se nije lako nositi. Jer ushit otkrića postupno se premeće u potragu za nečime što ne čujemo i šuteći, što ne znamo unaprijed. Nije bez ugone biti tako blizu da prestaje potreba za popunjavanjem procijepa, ali to od nas udaljuje sve izvanjsko. Očiju prepunjenih unutrašnjom ljepotom, ostajemo zarobljeni vakuumom. U zraku, kestenove smjenjuju lipe, prolazi i punih mjesec dana, a još nam uzajamna opčinjenost ne pripušta ništa drugo u vidokrug, nikakav iskorak među smrtnike. Živim za tren kad će zazvoniti, i što god me preko dana zaziva, uvjerava u svoju realnost, raspršuje se kad te ugledam na pragu.

I ponavlja se isti scenarij. Jedno u drugo propadamo, u zaborav, u vrtnju oko izvora vrtoglavice. I to malo ipak sliči ploči zaglavljenoj u brazdi, ne zna za trajanje, sve je zbivanje cirkularno, stranicu za stranicom istovjetnog trenutka ispisujemo jednu preko druge. Jedini trag vremena su opušci kojima puniš pepeljaru, upaljač ti je u rukama čim ih makneš s mene, taj je prizor ujedno ruka koju mi na rame stavlja jedno drugačije vrijeme, no dovoljno je stresti se da nestane, kad odeš svu smjesu ustupam propuhu, pepeo vraćam pepelu, plahte dima te u zraku održavaju još nekoliko sati, potom zadržavam dah do sljedeće večeri koju ćemo spaliti.

Tvarni se svijet među nama utjelovljuje jedino još u vinu. Lišen enološkog obrazovanja, u samoposluzi prvi put odluku prepuštam onomastici, *nomen est omen* pjevušim, odnosim bocu pod naslovom *T'ga za jug*, i potez se pokazuje tako plodonosnim da više ni ne pomišljamo mijenjati sadržaj, eksperimentirati s varijacijama, boce ovoga tipa pune optimalnim omjerom tuge i juga, formulom koja u nama fermentira u euforiju, cjelovečernju, jugu daje krila da ovamo doprhne a tuzi estetsko-herojsku dimenziju, i nijedna večer ne dotakne dno dok duhu iz boce ne iscijedimo dušu.

Ali zaboravu, ignoriranju prošlosti, trajanje je ipak omeđeno. Vraća se i ono manje gledljivo lice tuge, koje nitko ne bi skinuo s police ni da s njim poklanjaju neograničeno ljetovanje, ali eto, dalekomisleći ga je Bog umetnuo među zgoditke da stvori malo suspensea i pruži priliku za isticanje onim istinskim, dugoročnim dobitnicima. Što god osjetim kad te ugledam, ma kako čvrsto znam da to je zajednička nam istina, ma koliko mi želje pokazuješ da nikad više ne bude drugačije, počinje me posjećivati ono što zovem tugom samo da prekrijem Bezimeno. To se gnijezdi, nastanjuje sve više terena, najprije samo u samoći, uskoro i kad smo zajedno.

Skrivam se, ali sve teže. U tim trenucima, koji gutaju sve veće kriške dana, koji pokose do posljednjeg vjerodostojnog objašnjenja, pred slušalicom za riječima zijevam kao riba na suhom, pa si muke kratim nečime što me tobože hitno treba. Tvojem pogledu, sve upitnijem, podmećem priručne isprike, nesanicu, stres, glavobolje. Ali maske ne funkcioniraju višekratno, svečanom ruhu krupni komadi otpadaju. Bezimenom se odrazi talože na tvom licu, pahulja po pahulja zabrinutosti, uzrujavanja, tjeskobe. To promatram iznutra i vrištao bih, dao bih se razapeti da prestane; ali ništa ne poduzimam.

Tjelesna kemija i mehanika ne zatajuju. Čim te dotaknem, svedem se na pretpovijesni nagon. Živost uskipi, hoće van, posvuda te popuniti kao prsti rukavicu, u kožu ti se ukopati, u mahnitoj žeđi za tvojim mirisima, okusima, i nema ih dovoljno. Premda te jezikom

pretražujem od usta do nožnih prstiju, do dna svake konkavnosti, jedva okusim trag ljudskosti. Kao da ne spadaš među toplokrvna bića, kao da ti molekule nisu nimalo umrljane mesom, i elevacija u eter tako je efikasna da gotovo priziva nostalgiju za nečime životinjskim, barem divljačkim, ali uzalud, nezamislivo je, ništa manje nježno od nježnosti među nama ne može strujati ni u vidu misli.

I to svaki put ipak dovede onome što sam slutio od prvog trena a ubrzo se ukazalo punim bljeskom i skamenilo pogled, da što god mi se dragocjeno nađe među prstima znam jedino promatrati kako se rasipa, da tvoja žareća, sveobuhvatna blizina neće svladati korak koji nas razdvaja, da nas nijedan uzlet u stapanje neće spriječiti da ponovno jedno drugome postanemo predmeti. Premda nema na tebi što ne obožavam. Premda je svaki komadić tvojeg bića u meni i danas jednako živ, oćutljiv u svoj punoći, netaknut vremenom; kamenčić pomaknem i već me zatrpavaju, nošeni lavinom.

Okrajak osmijeha kojim me pozdravljaš, ni riječi, samo glavu naginješ prema ramenu, neznatan trzaj usana, oči na tren duboko u mojima. Zagasito koliko i prodorno, nezasitno im blistanje. Misao koja najprije sijevne licem, i tek se brižno odvagana kristalizira u zraku, uvijek opasnih bridova. Stotine onih koje ne prekorače usta, osim u obličju uzdahe ili pačje razlučenih usana. Piskutavi glas koji ti se omakne na kraju rečenice, poput alikvotnog tona na glazbalu. Otočić pahuljastih dlačica pod uhom. Poprečna pruga na nosu, kad si umorna. Preko trbuha mi ispruženi listovi koje milujem, pod prstima toliko sreće da se gušim od suza, osjećaj da mi se to vječnost osmjehuje, i samo u nju zurim, kroz ledenu koru, ne znam ništa bolje.

Slično je i izvan kukuljice. Dok sjedimo u kazalištu, isprepletenih prstiju, rukom ti obilazim sva dostupna mjesta, niz vrat istražujem raskopčanu košuljicu, tamo naprijed žena lamaće šakama, puzi na sve četiri, žile joj se hoće rasprsnuti, u cjelini nije tako iritantno da bi zahtijevalo izlazak uz lupanje stolcem, ali do svijesti mi dopiru jedino misli o vremenu koje gubim ne gledajući u tebe. U kafiću, tvoja je ljepota tako blistava, tako zaglušujuća, da bih najradije od stola do stola krenuo posjetitelje moliti da ti oproste što se zbog nje osjećaju ružnima, što se ne čuju dok razgovaraju. Ali ni tebi o tome ne kažem ni riječi, sve u grlu ostaje.

Na večernjem društvenom događanju zapravo likujem. Ima među prisutnima obdarenih kanonskim reljefima, lucidnim uvidima u funkcioniranje svijeta i lakoćom njegova humorističkog recikliranja, čak i nepatvorenim šarmom. Neki se doimaju ugodno popunjeni vlastitim ja, i u milozvučju s okruženjem, obgrljeni laskavom jekom svojih riječi. A ja se

naslađujem komparatističkim ping-pongom, nakon tebe u svakome progledam pajaca, smanjenog na otprilike petinu dimenzija u koje sâm vjeruje, s ključićem za navijanje zataknutim u leđa, zabavljenog koliko i zabalavljenog mjehurićima koje napuhuje od svoje pljuvačke.

Na izložbi koju dijeliš s trojicom kolega imam dojam da sam se odlijepio od poda, da mi od ponosa niču pupoljci, jer komično je neuspješan taj pokušaj da te prizemlje, okrnje do njihova dometa, nesrazmjer je središnji događaj večeri, bode oči i likovno nepismenom kakav sam, samo iz tvojih slika nešto žari, a u tvojim očima žari samo za mene, sijeva od iščekivanja da odjurimo mojoj kući i cijelu večer furiozno poskidamo sa sebe, donijeli smo prilično pijanosti ali ipak otvaramo još bocu *Tuge*, i u sebi vreću smijeha, s nama sve se okreće, u vrućini koja ne prestaje pomicati granice mogućeg, zrak je od čistog požara, a mi mu se smijemo u lice, trljamo tijelo o tijelo dok ne izgore zadnji mostovi, i sâma ideja povratka među ljude.

A ipak istodobno zrije i ta druga istina. Sljedećeg dana, i sad već gotovo svakog, jezivo trijezno zurim u Ništa. To mi domahuje čim me izruče mojoj intimi, iz neljudskih daljina kao i posve pitomih predmeta, u stanju me hipnotizirati žlica, rebro radijatora. Kauč je postojan, dobronamjeran, pun razumijevanja, ali kako odmiču sati sve ga manje mene dotiče. Noću ustajem i katkad je pola prosjedim na balkonu pred djetinjastim, operetnim, a ipak neodgovorivim pitanjem, kako dalje biti živ. Premda bi uz tebe i zbog tebe to moralo biti neopisivo lako, sve manje sebe uspijevam prikupiti. Samo promatram kako ti licem, iz dana u dan, prolijeću godišnja doba.

XVI.

Bilo je kao promatrati tek nastalu sliku kako ti se pred očima mijenja. Konture joj se izobličuju u nešto žalosno ili podrugljivo, boje se gase, odlaze. Još je otprilike prepoznaješ, povezuješ s vlastitim radom, s unutra istresenim dijelom sebe. Ali nijedan potez više ne ostavlja željeni trag, ništa ne popravlja, svaki se detalj oteo kontroli, cjelina prikazuje nešto svojevolumno, bolno.

I uzalud tražim što se dogodilo. Tek što smo se uzdigli, udahnući visinskog zraka, u plućima sam osjetila samoću. Ništa se nije ni stiglo pokvariti. Ne pamtim nijednu grubu riječ, ni povišen ton. Ni trag nečega zlokobnog na obzoru. A ipak sam iz dana u dan promatrala kako se ispuhuje, prizemljuje, kopni.

Odavde promatrano, sve što smo imali izgleda kao prstohvat zraka. Što god sam ugledala, naše nadzemaljsko jedinstvo, sljubljenost, možda je na nepostojećem platnu naslikala želja da bude istinito. Bilo je, u tom izdvojenom trenu. Ali koliko istine može biti u prizoru koji se tako uspješno premetne u ništa?

Oduševljenost ti je trajala koliko i djetetu kad dobije novu igračku. Istina je da mi se tvoj Petar Pan-sindrom učinio nečime očaravajućim. Ali bez odlaganja se razotkrila i manje inspirativna, manje upotrebljiva strana zaglavljenosti u dječastvu. Jasno se vidjelo, nisi znao što bi sa mnom.

Svjestan ili ne, uspio si s mene sve zguliti. Otpadalo je u tanašnim ljuskama ali postojano, temeljito, do kosti. Nije da sam od bezgraničnog strpljenja. Trudila sam se i razumjeti i nešto pomaknuti i čekati da sâm prođe. I ostalo mi je nevidljivo što te tako na brzinu potrošilo, pretvorilo u krpu, a onda jednako predano posao nastavilo na meni.

Jedva da mogu zamisliti ikakvu zlu želju. Ali ti zaista zaslužuješ nekoga tko će ti izjave osjećaja uzvraćati uzdišućim i grizućim usne. Kad u tebi probudi nešto prilično nalik savršenstvu, naglo postati proziran. Veselje ti podupirati ojađenim licem. Iz dana u dan te dohranjivati dojmom nedostatnosti, nemoći da u njemu nadglasaš što god ga guši.

Nažalost, jednog takvog već sam imala kod kuće. Dvije su se slike sve neugodnije preklapale i zbrajale, jedna drugoj pomagale razdražujući me. Uz najbolju volju, uza sve razumijevanje koje sam znala prigrnuti, nekako nisam nadvladala očekivanje da mi onaj koga volim barem

pruži ruku iz svojeg zatvora.

Nisam sreća osobu tako rascijepjenu od svojih osjećaja. Lako je prekriziti one kojima su zakrčljali. Tvoji su zaškrili, na tren pokazali krila, i pod prstima finoću na koju sam se odmah navukla. I onda se zavukli iza stovarišta tko zna kakve zle prošlosti, pod kramu koja obožava svjetla pozornice. A njih je uskoro trebalo kao iz bunara izvlačiti.

Ne znam što me više iritira od ljubavne gestikulacije i transparenata. Od riječi koje se kao poštanske marke lijepe po najednom jedinstvenom ti biću i emocionalnim dobrima koja nusproizvodi interakcija, ne biste li svi skupa pripali istoj transportnoj organizaciji. I eto sam se zatekla u ulozi glasnogovornice, zabavljačice, animir-dame, prisiljene moljakati za malo pljeska.

Gorčina u ustima, naprotiv, stvarala se fantastično lako. Od svega što nisi rekao, što sam uzalud čekala da se dogodi, a nudilo se, molilo je dlan da se samo podmetne. Nekako nisam znala ne shvatiti osobno što bez riječi promatraš kako se jedno u drugom smanjujemo, kako se među nama gomila šutnja. Niti je spriječiti da u meni izdubi ranu i dan za danom je rastvara.

Ni sad ne mislim da sam se od toga trebala zaštititi. Da se udvoje traje tako da probereš ono ugodno, čistu estetiku i rasonodu, a ostalom iskopaš odvodne kanale. Što god se izvolilo iscijediti neverbalnim, telepatskim putem, upijala sam kao ogledna spužva. I na daljinu sam funkcionirala kao rezonantna kutija tom neizrecivom u tvom glasu. Pa smo tele-patili zajedno, patnja je rascjep s lakoćom premošćivala.

Što izdvojiti od figura tvog hlapljenja? Povijanje ramenâ pod svežnjem pretpotopnih, ali tebi osobno adresiranih apsurdâ postojanja? Vlažne oči zagubljene u ponoru procvalom posred poda? Sposobnost da nakon pola sata zaboraviš što sam ti ispričala? Da večer u društvu prosjediš isključivo odgovarajući na pitanja, mumljanjem? Ili obične laži, premda sam ih zvala drugačije da lakše progutam, kad si me počeo izbjegavati?

Moj je favorit ipak bio taj usporeni, bolno stišani glas u slušalici. Najednom presahnuo, baterije ispražnjene, a takve, ha šta ćemo, više ne proizvode. I riječi donosi samo još kao vjetar iz daljine jeku. Grcaš i gušiš se ali što god je u grlu zaostalo više se ne da ispuhati, ničime iščupati, ok, ma ništa zato, čujemo se sutra.

Prilično si dobro podnosio moje znakove uzbune. Proteste i tihe mise. Pokušaje da te otrgnem, makar razdrmam, da sablastima prilijepim komične brkove i bradu. I boli koje su

mi počele pupati i katkad danima trajati u čudnim dijelovima tijela, laktu, čeljusti, rebru koje sam dala slikati u uvjerenju da je slomljeno. Ni izjave da tako više ne mogu nisu te nadahnule za više od zamućenog pogleda prema podu.

Pretraživala sam se za krivnjom. Neću li ugledati nešto pogrešno. Da mi nedostaje mesa u grudnjaku ili četiri do šest centimetara po vertikali. Da nedovoljno glasno uzdišem od sućuti nad tvojim uzdasima samosažaljenja. Da tajno čezneš za plavom kosom, ili crvenom, ili srebrnom. Da ti zapravo, o kakva šteta jer za to nemam ni trunke talenta, treba netko da te gazi i u lice ti pljuje, da ne zaboraviš, koliko si jadan.

Nedostajalo je, sad sam sigurna, jedino tvoje sposobnosti da me održiš u fokusu. Dok smo se doticali, sve je radilo kao da na svijetu ne postoji ni mogućnost da stane. Ni među ljudima, nismo se prestajali dirati, vješati se jedno o drugo, preplitati tijela. Naša je tjelesnost živjela zasebno, pohlepna, neutoljiva, nesagoriva, ali u sve većem raskoraku, ostatak je sve teže bilo i pogledom dohvatiti.

XVII.

Već je pravom jesenju odisalo jutro kad se izvuklo iz zarošenih trava i prostrujilo kroz hrđom dobro nagraženu krošnju oraha, toliko uraslog u kuću da su mu grane svaki vjetar donosile unutra, mlatareći po namještaju i podove posipajući lišćem. Samoborsko gorje na obzoru još je bilo himera iza paravana od grudaste magle, u zraku je od zore zaostala drhtavica, i dolepetao je, kao uvijek u ovo doba godine, onaj daleki miris prvih školskih dana. Na prstima, da ne probudim mamu, iznio sam prtljagu i zaključao, i tek me na stepenicama probudilo *stanje stvari*, te me pljusnulo mišlju o relativnosti smrti, ili života; dok je mama bila tu, barem zadnjih godina, jedva sam je primjećivao, a sad mi se ustrajno ukazivala.

Želudac mi se malo stiskao od upoznavanja s tvojim ocem; odgovarati na pitanja, bila ona isljednička ili udvorna, čak i saslušati očinske preporuke, ohrabrenja, najljepše želje, unaprijed me prilično umaralo. Uz to, zbog specifičnih okolnosti, zakoračenje u tu kuću vuklo je za sobom nešto od otmice, od zakrivljanja sunca ili čupanja vitalnih organa. Ipak, proteklo je glatko, bez ijedne iskrice; njegove oči, premda dirljivo vjeran duplikat tvojih, odavale su previše ugašenosti da bi mi se ozbiljnije posvetile. Jedino me, dok smo se rukovali, štreknula slutnja da tog čovjeka vidim posljednji put, jer će vrlo skoro umrijeti, ili ću ja, ili smo već obojica, samo još nismo procesirali taj podatak.

U autu, mogla se opipati nit gdje se napinje između radosti i tjeskobe. Ruka mi je prema Karlovcu putovala u tvojem krilu a ti uz nju priljubljena, licem, grudima, i bilo je u toj blagodati i straha od utapanja, očekivanja da nahrupi poplava. Što na ljetovanje idemo nakon ljeta, jer me ni osam godina u poduzeću nije svrstalo među one koji godišnji uzmu kad im se uzima, nije smetalo; naprotiv, more je bilo još privlačnije sad kad su ga oslobodili svojeg uživanja oni zbog kojih je izmišljeno. Ali ta smo tri tjedna potpune uzajamne posvećenosti dočekali zericu prekasno, barem sam ja tako osjećao. I već otprije, da su godine čekanja u nama zatrle sposobnost da uzmemo što smo tako dugo nemali. Od svih zamislivih osjećaja, teško bi se iznašao gluplji, kukavniji, a i zloćudniji; ali ja mu se nisam znao sakriti.

Još nešto je putovalo s nama, od prethodne večeri. Ona kolegica što je radila u marketingu dok nije preko noći iščezla, iz poduzeća kao i mojeg privida života, nakon nekoliko se godina oglasila iz slušalice, i to kao da nastavlja rečenicu koju je prekinulo ključanje vode za kavu. Nova kod nje nije bilo ništa vrijedno spomena, niti je zbog mojih noviteta zvala, već

ponesena idejom koja je eto baš na taj dan zabljesnula i kao kometa se usmjerila prema mojoj krhkoj planeti: da bi bilo zgodno podgrijati staro. Dok sam osluškivao kako se kroz gustiš tričarija prikrada ono bitno, pitanje imam li kakvih planova za večer, vrlo sam dobro znao odgovor, da su mi planovi spremni se za put s osobom koju bih izabrao i da mi kao alternativu ponude ostatak svijeta, i kad je trenutak stigao rekao sam: *ne*. Nekoliko sati kasnije, sati koje je svijest našla načina prespavati, okružiti se bedemima neprobojnim za razmišljanja u stilu *Što to radiš? S kojim ciljem?*, pozvonio sam i u vratima ugledao dječaka koji ih je otvorio i onaj prvi put, sad za glavu višeg, i zapravo prepoznatljivog samo po vratima. On je mene prepoznao nakon malo žmirkanja i razveselio mi se i bio je razočaran što neću ući, ali mi nije znao reći kamo je otišla mama, samo da će se vratiti kasno. Njezina odluka da nastavi našu romansu, ma kako dugo promišljana, nije bila dugovječna, i ja sam to primio sa zahvalnošću. Ali ne i olakšanjem; da se i dogodilo, u srce mi ne bi bilo stalo više krivnje. A nisam se mogao domisliti koja ju je dobrobit trebala isplatiti.

Što smo auto ostavili u trajektnoj luci bila je također pogreška, doduše manja, i vjerojatno ne bi završilo drugačije ni da je doplovio s nama na otok, ali boravak se bez njega lakše pretvorio u tamnovanje. Na internetu se nisu dali sagledati baš svi aspekti mjestašca koje smo odabrali, upravo po nepoljuđenosti koju je obećavalo; primjerice, da se u posezoni dućan zatvara, pa do zamjenskog, preko brda, treba pješačiti pola sata. Ili da su stijene između kojih se usjekla jedina plaža tako nazubljene da je *nemoguće* iz nje makar iskoračiti obalom, kamoli potražiti osamljeno mjesto. I da *posezona* ipak nije isto što i *post festum* nuklearnog rata, a nepometene duše da malobrojnost nadoknađuju grlenošću i zbijanjem redova u obiteljski ambijent. Odnosno, da ćemo na dražesnoj zajedničkoj terasi apartmanske kuće večeri provoditi u skupnom veselju koje ni daleko brojniji orkestar zrikavaca ne bi nadglasao, slijeva dva para slovenskih zaljubljenika u kartaške igre i lirski potencijal riječi povezanih s genitalijama, zdesna obitelj bosanskog poslovnog čovjeka koji je i iza ponoći imao štošta reći svojem mobitelu, manje zahtjevnog u pogledu jezičnih istraživanja, zapravo strastvenog poklonika nepromjenjive, svenamjenske formule bez koje se nije dala ispljunuti ni jedna jedina rečenica, jebo majku.

Prizor je oduzimao dah kad smo s otočke krijeste mjesto ugledali iz autobusa, muzejskog, još jedva sposobnog odahtati tu jedinu jutarnju liniju: duboko pod nama, usred lunarno gole litice, već tako upržene da je treperila, strme poput zida, šaćica kuća na nju samo pribodenih, kao da je pitanje trenutka kad će se skotrljati; sasvim dolje, obećavala im se podmukla plava mekoća, prividno u sebe uvrnuta, udubljena u glatku meditaciju. Iznutra, kad smo dovijugali u taj labilni džepić otpora sunovratu, sve je izgledalo iskošeno, poput

pogrešno obješene slike, i kao da je potihlo popuštalo, klizilo prema dolje: nepažljiv je korak niz padinu odranjao kamenčiće, zgrade su se propinjale i prsile se balkonima spremnim da se zaklope kao muholovke, kržljava stabla među njima uzalud su plazila grane u potrazi za uporištem, parkirani automobili izazivali su morsku bolest; cijeli je sklop vadio da ga se hitno usidri debelim lancima.

Plažu je projektirao Federico Fellini. Bila je to zapravo kombinacija plaže i ribarske lučice, premda se ribarâ nije vidjelo, jedino dva algama pripečena kaića i tri krepane vrše na molu. Vidjelo se i na dnu kraj mola pohranjeni bicikl, starinski, sa svjetlom na dinamo i košaricom, premda je, ili baš zato što je nezamislivo biciklom svladati tu strminu. Zbog nje, obitelji su na plažu dolazile cjelodnevno, dobro opremljene plastičnim hladnjacima i pomagalima za aktivni odmor. Ako se štogod zaboravilo, obično se našlo kod susjeda; znalo se što ruča, koja ga riječ muči u križaljci, zahvaljujući amfiteatarskoj akustičnosti koju je plaži podario oklop od grota; priroda je predviđjela i fastfood, u stijeni izdubivši ognjište, *Ovaj se prep'ko, jebo majku*. Kopnenim dijelom vladalo je, apsolutistički, troje ili četvoro predškolske djece, po svemu sudeći zajedničke; ako se kome prikakalo, to je uz skupnu potporu obavio tamo u kutu. More, pak, nisu napuštala dva okruglasta četrdesetgodišnjaka oduševljena piciginom, svojim dostignućima u toj djelatnosti, potvrđujući ih nepoderivim uzvicima *Bravo, kume!* Kao ni bodybuilder natjecateljskog kalibra, od onih za koje misliš da postoje isključivo u stripovima, s rukama do poda i fašističkom frizurom, doduše bez svoje aparature, cijelim bićem posvećen plutanju na luftiću. Samo je jedno nedostajalo: cirkuski patuljak koji bi se smjestio posred plaže i mirno se odao masturbaciji.

Moglo se doći rano ujutro, ili u sumrak. Ali ranojutarnje užitke zna cijeniti tko je proveo barem kakvu takvu noć, a u sumrak, istina je, plaža se nakon desetak dana počela udaljavati, zamicati iza granice dohvatljivosti. Do sumraka bi se razgnjecala glavnina moje mobilnosti, pa i potencijala uspravnosti, postao bih dio ležaljke na terasi. Treba reći da je na terasi bilo sasvim prihvatljivo, naročito prijepodne, kad bi se pokupili kartaši i pračovjek s mobitelom, pa sve dok je ne bi preuzelo sunce, pri silasku mlateći iz petnih žila. S knjigom u ruci i nogama ispruženim preko balustrade, tu sam bio u svojem kraljevstvu; ispod, krovovi su nam se u kaskadama klanjali, kameni zidovi obećavali nepoderivost, imunitet od bura i potresa, zelenila se našlo koliko treba da rashladi dušu, ozon je zapuhivao s pučine, azur se rastvarao u nedogled. I nadasve, ti si očima neprestano bila na dohvat, punila ih neizmjernom slašću. Sklupčana u obliku slova s pod plahtom koju pažljivo ljuštim, ošamućen od radosti pred onim što se razotkriva, što već poznajem u svakoj potankosti a i dalje ne mogu pojmiti da mi, zašto mi, želi pripadati; lice zapljusnuto zvonkim smijehom, i odmah

primireno kažiprstom preko gornje usne; odrješita linija brade i meditativna sjena pod jabučicom, iz profila, dok grickaš olovku nad skicom uvale; haljina boje pijeska, pripijena, sa svojim ispupčenjima, proplancima i uleknućima; nožni prstići, dirljivo neodrasli, usred kreveta kao zalutali; listovi kad ih depiliraš i dok opipavaš rezultat čuje se šuštanje svile; pazusi u koje, dok trljaš kosu nakon tuširanja, želim zariti lice i tako provesti ostatak ljetovanja, *nay*, radnog i umirovljenog vijeka. Bezbroy me takvih bljeskova protreslo slatkim bolom. I našao sam dovoljno bezumnosti da ih do posljednjeg odšutim.

Tijelo je tražilo, i dobivalo svoje. Ujutro, još u polusnu, do ručka rado još jednom, i nakon popodnevnog odmora, ili umjesto njega, ili umjesto ručka, glad se sama dohranjivala i prenadraženu kožu hladila omamljenošću. Ali prema večeri bi se prigrtala mlitavost, želudac bi oticao, bljutavi talog rastao, gorki se oblaci valjali, konture se svemu rasplinjavale, sve se u meni pretvaralo u blato. Vrijeme bi, razbalavljeno, nalik sluzi obješenoj u zraku, odbijalo sâmo putovati, ikamo se pomaknuti; svaku je sekundu, mukotrpno, trebalo odraditi. Postalo bi neopisivo teško biti ja. Nedohvatno mojim trenutnim resursima, popuniti ljušturu koja me predstavljala, u nju uspuzati iz šahta.

U jedan od tih sumraka uspeli smo se preko brda. S najviše točke otočke pogled je pucao dramatično daleko i pogađao u ožalošćujuće malo, nešto je krvave maglice zrcalilo ili možda naviještalo nijemi prasak, slabunjav je trag nakon potonuća ostavilo srce naše galaktike. I naš privremeni dom, zajedno sa svime što smo u njega donijeli, odavde je izgledao prilično sitan. Onim drugim obronkom, nevoljko, kao u grotlo se spuštalo mjesto, koje bi ovdašnji zacijelo nazvao grôdom, iako su i grôd i grotlo još prije zaravni razgrôdili kupinjôci i drôč. U tmini su se, iza zadnjih kuća, još razabirale ruševine vinogradâ, precijepljenih u makiju, a dalje se, prema unutrašnjosti otoka, protezao stoljetni egzodus. Ako spor u dolasku, mrak je u konačnici pokazao itekakvu učinkovitost; posezona nije pogasila baš svu rasvjetu, ali kompromisne, mjestimične luči samo su razdraživale oko, pomagale skliskosti kosih uličica, izjedenih uleknućima i kanalima iz kojih su cijevi stršale poput kostiju, kao da je u tijeku rogovski rat među glodavcima. Škure su listom bile sklopljene, nalik vjeđama na slijepim očima. Još ih je više nedostajalo, kao i prozorskih okvira, i vrata, i svega što iza pročelja obično tvori kuću; prevladavajući vid arhitekture ovdje je kameni skelet urušena krova u kojem raste smokva ili se unutra baca smeće i ekskremente. Samo tko, postajalo je sve nejasnije, jer smo od živih naišli jedino na par mačaka po mršavosti više nalik krpama, što su nas glavama ispratile kao da upravo mi smo bivši a ne one i njihova domaja. I onda je odnekud izmiljela djevojčica u narodnoj nošnji, s bogatim paketom sukanja i čipaka, zatim još jedna, potvrđujući da je nešto žvlja tu ipak preživjelo peronosporu i urbanofilne

migracije i jadransku orijentaciju otimačine, žilava je to tvorevina, čovjek, naročito otočni, čak i slavi svoju povijest kad ga već sadašnjost ne ide; kod crkve, rekle su nam, na programu je folklorno okupljanje, lokalni Folk pokazuje figu Ojroturistu a sebe autentičnog, konzerviranog, posezonskog, pokazuje isključivo sebi. Nepozvani, samo smo se dali uputiti mjestu gdje se može dobiti hrane; tu su nam se ugodno iznenadili i podivili se našoj mladosti i jedinstvenoj ljepotnosti blizanačkoj i htjeli s nama o štočemu razglabati, samo im se po kuhinji nije baš petljalo, i da nije bilo košarice s kruhom bili bismo izgrizli jedno drugo, a kad su se smilovali više se nije dalo ne vidjeti koliko si sita mojeg lica i njurganja, prikladnije rečeno mojih sranja, da ćeš zapaliti nad jedva prevrnutom salatom od hobotnice, ja sam svojoj ribi još neko vrijeme čupao kosti, ti si sve trpkijih usana dolijevala iz bokala i pogledom mi kraj glave parala zrak, i onda smo, bez riječi, otklipsali uzbrdo pa se stuštili u mrklu mrklinu.

Jutro nas je dočekalo prevučeno nepomičnim sivilom. Ni daška zračnih gibanja, nikakvih zbivanja na vidiku, sve nekako potuljeno pod olovnom kapom. Prvi put da si sama otišla na plažu, i to ne pitavši dvaput, ne istražujući što točno znači slijeganje ramenima. Pa sam cijelo poslijepodne opipavao razdvojenost, kako bridi i krulji od tebe evakuiran prostor, imao sam prilike degustirati uzaludnost, bezdušno gorku, vremena iz kojeg si istrgnuta; tih su dva tjedna, pokazalo se, u meni stvorila narkotičku ovisnost, tijelo više nije pristajalo ostati bez tebe nekoliko sati. Ali kad si se vratila, ni zucnuo nisam o valu topline koji me oblio. I kao iz topa sam zaboravio doživljaj, nije me spriječio da potonem natrag u blato, da u njega zurim i ništa drugo ne pronalazim u ustima, ni naznaku odgovora odakle je stiglo, je li starija kokoš ili jaje, je li mi tih par zrna s dlana poključalo nešto nalik depresiji, što tako zovem samo iz ljubaznosti prema hipokratima koji se kunu da sve se nekako zove, ili se to izleglo iz spoznaje da i prekrčan ljubavlju jasnije od sveg trajanja vidim njegov odraz u negativu, koji proketo brzo sve prožme i zatruje, i ništa ne pomaže što ga kao vrli hipokrit umatam u pješćane ili blatne metafore.

Sljedećeg dana, jednako sivog, gluhog, anemičnog, na plaži se pojavio taj (poljski? slovački?) par sa svojim mongoloidnim potomkom. Zdrav je roditeljski pristup zacijelo ne naglašavati bolest, dijete ne pretvarati u kazalište; ali oni su mu kosu na tjemenu zavezali u perčin i odjenuli tange. Odložen u pijesak, onako vrećast, savršeno je uprizorivao ratnika koji se odmara nakon beskrajnih stepa, neosjetljiv na nebesko palucanje i na dječje ciktaje. Nije mu trebalo igračaka niti imalo tuđe pažnje; satima ga je zaokupljalo, i u blaženoj nasmiješnosti održavalo negdje daleko od plaže, izvan tuzemnih koordinata, otkriće da pijesak oživi kad ga se zagrabi dlanom, koliko traje dok ne iscuri kroz prste, i da

to je postignuće nepotrošivo, čim ruke ti ostanu prazne da možeš opet zgrabiti i život mu vratiti. Neki ga pokušavaju uobličiti u kule i dvorčice, makar do prvog povjetarca, većina samo podmeće stražnjici, a on je u presipanju, ne znajući, našao skrovište od pokvarljivosti.

I onda se plaža podigla na sve noge, kad je jedno od djece, pokazujući u more, počelo vriskati *morski pas! morski pas!* i na pedesetak metara od obale zaista se lijepo vidjelo gdje među valovima putuje crna peraja. I u špaliru, istina na dva, tri metra od mokre crte jer hajde budi siguran što nisu sposobne te nemani, napeto smo joj promatrali primicanje, lijeno ali postojano, zgušnjavanje goleme mrlje tik pod površinom, dok nam nije doplutala ravno pred noge, kao epistola riblja, poslanica upućena nam iz zamorja, i tajac je zavladao kao u očekivanju da prozbori, da na pijesak ispljune našu presudu, i kad se zaista nasukala nastupilo je suglasje da riječ je o delfinu, tko zna otkad već bivšemu, ali ne i olakšanje, plaža se homogenizirala u ganuću i žalovanju, što su zajedno s vonjem raspadanja ostali nad njom leluhati i nakon što je mrcina odvučena gumenjakom na pučinu. Svatko je iz te poruke morske iščitao što je htio, tragične metaforike koliko joj je znao upisati. Nas dvoje nije ni za tren napustila sljedeća dva dana, plažu je pokopala i apartman omotala grobnom šutnjom, a trećeg ujutro, kad sam sišao s brda natovaren namirnicama, više te nije bilo.

XVIII.

Htjela sam, i trebala, pokupiti se već pred kraj prvog tjedna. Bilo je sasvim čitljivo da se čudo neće dogoditi. Ali kad nešto želiš vjerovati snađeš se da ne vidiš što god ti dokazuje suprotno. Grčevito držiš i nakon što ti je ishlapjelo u ruci. Dok ti u tijelu ne proradi nemanje, nemoć da dulje održavaš iluziju.

Na polasku, razočaranje jedva da je ostavilo mjesta u koferu. Još je bilo živo gotovo samo obećanje koje sam si dala, da ovo je drugačije. Da zna poništiti svijet prije sebe i zato nema kamo nestati. Prva polovica se zaista ostvarila. Na otoku sam se našla usred prirodne pozornice ništenja, u njegovom geografskom uprizorenju.

Kao što te ima to više što se više daješ, tako me smanjilo ono što sam davala u prazno. Isisala me vlastita energija, lišena upotrebne vrijednosti. Što god sam pokušavala davati vraćalo mi se, razjareno, razorno, gladno mojeg tkiva. Još se na trenutke osmjehivala žudnja, ostatak vremena me proždirala.

Danima sam bila vlastiti kavez. Otok ga je zrcalio u tri dimenzije. Iznutra, više se nije dalo ni zamisliti ništa osim zatočenosti i gušenja. Sve sam tjesnije tapkala među rešetkama i od toga mi se vrtjelo u glavi. Dvije besane noći zgušnjavala se nužnost da ih rastrgam. Treće, pred zoru, bila sam vani. Nepovratno.

Umotana u deku na terasi, malo drhteći od rose, pričekala sam da se probudiš. Da odeš u dućan, pa da potrpam stvari. Tijekom noći se ponudilo barem dvadeset sedam verzija oproštajne poruke. I sve su na kraju zvučale jednako suvišno. Putem do autobusne stanice nisam se ni osvrnula.

Kad sam se ukrčala, nakon dugog vremena, osjetila sam da dišem. Da se odvezao kamen koji me vukao pod vodu. Ma kako gorak, ipak gotovo okus pobjede. Krhotine života već su se u meni užurbano prebrojavale i postrojavale. Tako se nekako valjda osjećaš nakon amputacije bubrega za spas vlastitog djeteta.

Autobus te mimoišao na uzbrdici. Bio si najprije bezoblična mrlja, u daljini iskrsnula iza jednog zavoja. U punoj veličini ljudske figure, prezaokupljene svojom nizbrdicom i teretom na leđima, zadržao si se strahovito kratko. I strmoglavo otputovao natrag u bezobličnost. Sljedeći zavoj je mrlju britko pomeo.

Sa svojeg sjedišta ja sam to promatrala već kao dokumentarac. Kao rolu koja se odmotala do kraja i upravo je skidaju s projektora. Duboko dolje, kulise tragedije već su odvozili u arhivu. Sunce je blistalo, u morskom modrilu bilo je iznenađujuće svježine. I u tom putovanju nešto gotovo nalik dačkim izletima.

Tako je ostalo velikim dijelom puta. Kupila sam *Vogue* i čitala o ultimativnim nijansama noktiju. S tekom pojela mastan burek i zaspala, čvrsto i dugo. Kad sam otvorila oči pisalo je Karlovac i kraj mene je sjedila jedna baka uokvirena rupcem. Smiješila mi se i odmah počela o koječemu govoriti i nuditi me voćem i uzela mi je ruku među svoje, da kako je glatka. I u tom trenu su iz mene krenule suze.

Plakala sam ostatak vožnje, ispričavajući se baki, a ona je zdvajala nada mnom i ubrzo i sama plakala. Nije to bio histeričan plač, mogla sam skoro normalno govoriti. Samo mi se rastapala glava, cureći van kroz oči i nos. I nije prestajalo ni u tramvaju, ni kod kuće. Tek pred jutro, to je prekinuo san.

Sljedeći dani bili su slični. Suze su nailazile samo povremeno, uglavnom sam nepomično ležala. Obući se, otići do kupaonice, po čašu vode, bili su golemi zadaci. Za svaki je trebalo satima pronalaziti snagu. Iz vodenog polusna sam na mahove propadala u nesvijest, a iz nje bi me vratila nelagoda opet smočenog jastuka. Smjene dana i noći donekle su se mogle razabrati kroz spuštene rolete.

Našlo se u tome i nešto dobro: napokon mi je bilo prekrasno svejedno što točno izvoli misliti tata, neću li mu možda nanijeti kakvu traumu. Golemo je postignuće bio taj osjećaj. On je nešto pokušao, u granicama svojih potentnosti: malo je prostajao u okviru mojih vrata, ustima prebirući zrak, dlanove je okrenuo prema gore pa pustio da padnu niz bokove i vratio se na kauč.

Prvo što sam morala učiniti, kad su postali izvodivi pokreti s konkretnim ciljem, bilo je otarasiti se krokijâ. Njihova malignog zračenja s dna neraspakiranog kofera. Pejsaži, portreti, figure golog spavača, što god je mapa sadržavala, premjestila sam u crnu vreću. I tome pridružila, kad je letimičan pogled potvrdio potpunu bezvrijednost, sav umjetnički proizvod posljednja tri mjeseca. I komplet donirala gradskoj Čistoći.

Onda se ukazala, neupitna koliko i riječ Mojsijeva i Džebailova, odluka da se selim. Nikakvo čišćenje nije moglo pomoći ovom kontejneru, trebalo ga je promijeniti. Trebalo je odrezati sve mrtvo meso. Tri dana kasnije, imala sam djevičansku adresu. Nisam ponijela čak ni

pribor za slikanje. Do zadnjeg komada rublja, sve sam kupila novo.

Počela sam raditi istog poslijepodneva. Nisam to osjećala kao rad. Sjela sam na pod i počela vući crte, popunjavati papir za papirom dok tijelo nije klonulo, pa se prevrnula u krevet, pa opet isto čim sam otvorila oči. I pritom razmišljala koliko i parket pod dupetom. Rukama je upravljala groznica, ali lokalna, ostatak je bio u narkozi. Dok se nije dogodila žena s dvanaestog kata. Četiri dana iza toga, nastavila sam potpuno jednako.

Tek tjednima kasnije odškrinulo se malo prostora za druge aktivnosti i ljude. Dalo se redovitije navratiti tati. S nekim odsjediti dvadeset minuta na kavi. Postupno su me pronalazili mirisi kasne jeseni, zvukovi iz susjedstva, želja da prošećem Maksimirom. Upisala sam se na jogu i pri vježbanju se trudila osjetiti *duh skupine*. Čak tu i tamo palila televizor, bez tona, kao akvarij.

Nije da te se nikad nisam sjetila. Prečesto, u prvo vrijeme, jer to je dovlačilo i puno bijesa, ogorčenosti, a takvu se ne poznajem i ne podnosim. Kad se ohladilo, izvjetrilo, mogla sam gotovo bez posljedica pripustiti koji zajednički trenutak, detalj tvog tijela, zamišljati što ti se zbiva. Čak i u glavi nazvati tvoj broj. U stvarnosti, to je ipak bilo posve nemoguće. U ovom životu, među nama više nije moglo biti ničega.

XIX.

Terasa je sad stišana. Vlada visoka svijest o zabavnom potencijalu situacije. Čak i mobitel izbjegava zvoniti da nešto ne propusti. Tobože rastreseni, pogledi me pritišću s molbom za malo spektakularnosti. Zacijelo podbacujem, ali ne uzmičem. Sjedim na plastičnom stolcu očiju zapiknutih u bocu mineralne vode. Što god o tome misle, daleko je od zaslužene kazne. To nije ni njezin početak.

Do sutra ujutro odavde se ne može. Treba poraditi na protjecanju vremena. Uzimam knjigu, refleksom koji već nakon desetak minuta razotkriva svu svoju naivnost. Čučim na krevetu klataći se, s bradom među koljenima, tko zna kako dugo. Na terasi nema nikoga. Pružam noge preko balustrade i odmah se vraćam na krevet. Zubima čupam dlake na podlaktici. Oko lubenice u vrećici na podu uzrujavaju se ose. Izlijećem, krupnim koracima se spuštam prema moru. Noga mi proklizuje na šljunku i rušim se u kupinjak. Dosta je teško otrgnuti se. Glasovi s plaže me istog trena zaokreću uzbrdo. Sad primjećujem da mi niz lijevu ruku teče krv. To izgleda ispravno. Kod kuća se ne zaustavljam. Grabim do vrha, pa preko. U konobi sjedim na istom mjestu. Imaju cigareta, pa ih naručujem zajedno sa salatama od hobotnice i bokalom crnog. Kad tanjur stiže, već mi je tako zlo da bih povraćao da samo jedan zalogaj stavim u usta. Teturam polusrušenim gradom. U nekim dvorištima ipak žive papričice i kelj. Odnekud dopire revanje magarca. Na trgu pred crkvom putujući trgovac je izložio sadržaj svojeg kombija; natikače, plastične naočale, emajlirane lonce, make-up setove. Mrak opažam kao da ga je netko bacio iz zasjede.

Opet na krevetu čučim, klatim se, grizem podlakticu. Terasom hodam ukруг do ruba nesvjestice, sjedam, pa ponovno. Pred zoru se podiže miris lavande, komorača, gnjilih smokvi. Autobus stiže potpuno prazan. Trajekt naginju valovi koje valja južina. U autu osjećam sve oštriju glavobolju ali ne prestajem paliti cigarete. Gas pritišćem do kraja, premda ne vidim nikakav razlog za žurbu. Naprotiv, jedva da pronalazim misli o odredištu putovanja, bilo čemu predviđenom nakon ceste. Bijele pruge jure mi ususret i krajolici fijuču s obje strane ali to bi moglo trajati neograničeno, ispred nema ničega. Najednom, kao da u meni nestaje benzina. Tijelo odbija dalje sudjelovati u vožnji. Na odmorištu pak ostajem objema rukama uprt o upravljač, pogleda uperenog naprijed kao u očekivanju da auto sâm jurne. Hodam oko njega, sav drhteći premda je sunce visoko. Produžujem, i ubrzo se opet moram zaustaviti koliko mi lupa srce. Parkiram desnim kotačima u travu, spuštam sjedište. Na mahove mi se zamračuje, žice gube kontakt. Auto se strese kad nešto projuri. Ne bih

nazvao strahom što osjećam, više je nalik tjeskobi pred ispit.

Kući stižem u pet i petnaest. Zrak je zapanjujuće gust, svaki udisaj moram sažvakati. Slutim krupne, razorne stvari koje se žele dogoditi u predstojećim satima. Dovoljno je povući uzicu da eksplodiraju. Ostajem ipak izvaljen na kauču. Nezamislivo je pomaknuti se. Nemam ni trunke ideje što da počnem sa svojim vremenom.

Prolazi neodređen broj dana. Na poslu sam ljubazan kao nikad. Tko se meni obrati, također stiša glas. Zadrži mekani pogled u mojem tren dulje nego je potrebno, ipak se suzdržavajući od komentara. Kod kuće rijetko palim svjetlo. U ormarima više nema prehrambenih artikala. Što god uzmem u ruke, moram otresti od grudica prašine.

S telefonom u krilu, na podu sjedim barem pola sata, možda i tri. Zvoni pet puta, čuje se kvrc, hitro prekidam. Prevaljujem se na krevet, gotovo odmah gubim svijest. U uredu se do posljednje minute moram otimati želji da ugasm kompjuter i odem jer sam pokupio nekakav virus, jer mi je proradio čir. Vozim ravno na Medveščak. S balkona proviruje tvoj otac. Nema te. Ne, ne bi znao kad ćeš doći. Naslonjen na ogradu promatračnice, prati kako odlazim. Kod kuće odlažem torbu, perem ruke, otvaram konzervu kukuruznog zrnja. Cijedim je, žvačem koliko je stalo u jednu žlicu, ustajem. Parkiram s druge strane tramvajskih tračnica, točno nasuprot dvorišnih vrata. Na vjetrobran povremeno kapne kestenov list. Mogla si stići u međuvremenu, ali prozor u potkrovlju bi se prije ili kasnije osvijetlio. Brojim tramvaje, nakon četrdeset devet uzimam mobitel. Osoba koju smo nazvali isključila je pokretnu stanicu. Tramvaji postaju rijetkost. Budi me hladnoća. Stakla su mliječna od rose, od gorkog nikotinskog zadaha diže mi se želudac. Prerano je za ured, vozim se do autobusnog kolodvora. U bistrrou natprirodno rastežem kavu i kroasane, uspijevam stići nakon jedne od tajnica. Ne uzimam pauzu za ručak, jer moram otići malo ranije. Još je dosta do trena kad će možda zasvijetliti u potkrovlju. Pokretna stanica je jednako isključena. Odvagujem mogućnost da se olukom uspnem na krov. Čak i da iznenadim sposobnošću za to, prilično je truo. Noć je već posve crna ali prozor se ne pali. Mobitelom naručujem pizzu s broja iz memorije, quattro stagione s dodatnom porcijom maslina i limenkom piva *Zlatorog*. Ne skidajući kacigu, dečko me s veseljem razgledava. Kao nekakvu egzotično ranu i dirljivo promašenu inačicu ljudskog proizvoda kakvima sâm ponosno pripada. Dok jedem, slušam večernju kroniku na radiju. Nakon vremenske prognoze gasim i malo spuštam sjedište. Bole me leđa, ruke pružam iza glave, pazeći da prilaze kući zadržim u vidokrugu. Počinje rominjati kišica.

Treba mi nekoliko sekundi da te prepoznam. Točnije, da se sjetim što bih s tim podatkom.

Iskačem, ali moram propustiti tramvaj prije nego pojurim preko ulice. Tek sad opažam muški lik koji se istodobno s tobom zaustavio pred vratima. Premda je gotovo dvostruko viši, ili možda baš zato; teško je oko uvjeriti da se radi o istoj vrsti bića. To ga ne sprečava da usne prisloni na tvoje, izvijen kao kobra. Golemi udovi plaze posvuda, zacijelo tražeći najmekanije mjesto za ugriz. Grliš tu trupinu, koliko je ruke obasežu, i lice priljubljuješ uz trbuh. Čekaš na ogradi da se okrene i prstima ti pošalje još koju kap otrova. Zauzvrat naginješ glavu prema ramenu, na bolno poznati način. Nestaješ.

Pratim ga održavajući desetak metara razmaka. Bez poteškoća, premda nosi barem broj četrdeset osam; ne žuri mu se. Prije bi se reklo da posjeduje ostatak ljudskog vremena. Je li od nekakvih perverzних divova koji po kućama pobiru Palčice? Ima li još koju na večerašnjem programu? Kiša mu ne smeta. Vjerojatno je vaterpolist, voda je njegov element. Jelačićev trg prelazi dijagonalno, u nekoliko koraka. Zavlači se u kafić s natpisom *Bulldog*. Žir se vraća stablu. Nalazim ga pod zemljom, usred katakombi prilagođenih konzumaciji napitaka. Iza jedne od pregrada sjedi sâm. Ne vidi me, zaokupljen je nečime što upisuje u notes. Predano, s očiglednim zanosom i nadahnućem, popunjava list za listom. Glavu podiže, i odmah spušta, tek kad mu konobar donese *Cocktu*. *Cockta?! Meni donosi pelinkovac*, premda ga nikada ranije nisam okusio. Neko vrijeme gledam u netaknutu čašicu, izdišem sav zrak iz pluća, odlazim u toalet. Penjem se na školjku, pipam po kotliću, pronalazim. Čekam da nam se pogledi sastanu. U njegovu nema puno iznenađenja, možda zerica melankolije. Ne pokušava se zaštititi, ostaje s obje ruke na stolu i kad mu se na ključnoj kosti rascvate crveni pupoljak. I kad mu se pridruži jedan na grudima. I još jedan na čelu. Glava se samo prislanja uz naslon. Odbacujem spravu kao da je ogrizak jabuke i izlazim, odrješitim koliko i mirnim korakom.

Kiša se pojačala. Naleti vjetra svijaju grane. Kestenovi bubaju po krovu, čak i čitavi ježinci. Kišobran zastaje pred dvorištem, ulazi, i tek sad shvaćam tko je ispod. Još s tračnica ti vičem ime. Što god je donijelo taj drhtaj, samo ti je sijevnulo očima. Već su kompaktne, oklopljene, ledene. Možemo li razgovarati?

- O čemu?

Ne mogu izgovoriti u jednoj rečenici, jedva te nagovaram da ih saslušaš nekoliko. Ali samo u kafiću preko puta. On ne zasluži to ime. Prizemna zgrada skrivena u parku iza stambenih, uspješno konzervirana u estetici udruženog rada. Lamperija, rustikalne rezbarije, karirani stolnjaci, brkati debeljko u bijeloj, dlakavo razdrljenoj konobarskoj košulji. Žena u zvučniku mijauče da on je varao i krao i nju šamarao, ali zbog toga još joj je draži. Tu se dajem na

izlaganje svoje krivnje, *in extenso*. Jer ona je samo moja, duboko sam toga svjestan. Svega što sam učinio pogrešno, ili propustio učiniti. Boli koju sam ti nanio, i užasnog gubitka, za oboje. Ako sam ikada nešto jasno vidio, to je koliko sam kriv.

- Zvučiš kao Radio Marija.

Pravim se da nisam čuo. Samo je jedno gore od počinjene štete: mogućnost da ostane neispravljena. Da do kraja života oboje ostanemo s njom. Zapravo pod njom, zgnječeni, satrti. Kako živjeti s uspomenom na nešto tako uzvišeno, velebno? S odsutnošću koju je stvorilo? Kako prestati u nju gledati kad je velika koliko i život, zbrojimo li sve od čega se sastojimo? Ravna, pusta cesta bez odredišta bio bi ostatak mog vremena da ga provedem bez tebe. Mogao bih se jedino povlačiti od žalosti do žalosti nad sobom. Neizbježno, u svemu bih prepoznavao isključivo nemanje tebe; u svakome koliko se od tebe razlikuje. Za ljude ne bih više našao ni jedan jedini osjećaj, jer što god sam sposoban osjećati samo tebi pripada, bez tebe ne može postojati. A ti možeš tome vratiti život, ako samo otvoriš dlan. Ništa ne tražim osim da mi dopustiš na njega dalje stavljati. Jer sad imam više nego što možeš zamisliti. I to govorim jer znam da ti želja nije nestala, to znaju moje kosti, svaki moj neuron. Inače ti se ne bih u blizini pojavljivao. Nestao bih s lica zemlje, od srama pred sobom, i da te ne uznemirujem svojim postojanjem. Kad ne bih znao da si pripadamo, da smo stvoreni jedno za drugo.

- Ima nešto slično kod Woodyja Allena.

Jedno radi drugoga. Da postojanju onog drugog damo smisla. Kako bismo saznali što je istinski smisao. Reći ćeš da je jeftino, vulgarno, ali da: tek sad osjećam cijelim tijelom koliko smo povezani, kad si iz njega iščupana. Teatralnost? Kad bi samo znala kako su nedostojne, kako daleko od ovog što je u meni, i najdramatičnije riječi! Kako je to prekrasno, premda boli do bezumlja! O, nemoj me krivo shvatiti, nisam ja ljubitelj boli. Ali ne bih je ni grama dao da s njom uzimaju i ono što vidim pred nama, od sada do posljednjeg nam dana. I nije to izmislila lišenost, sve je bilo unutra, samo nekako nije našlo načina da se istinski razbudi, da se pokaže snažnijim od onog što me guši. Možda se moralo ovako dogoditi. Možda mi je baš to trebalo da naučim boriti se.

- Meni, sasvim sigurno, nije.

Molim te samo za još malo vremena. Za komadić prostora kraj tebe. Da ti pokažem nešto sasvim drugačije. Nemoj me baciti, preklinjem te, bez još jedne prilike. Shvaćam, trenutno

misliš da ti se osjećaji ne mogu vratiti. Ali ovo što se u meni rasplamtjelo vratilo bi ih i mrtvima. Imam ljubavi dovoljno za oboje, zauvijek. Čujem te, bilo je dovoljno vremena i prostora da pokažem što god imam. Ali to što u meni sad kipti je stoput, tisuću puta više od onog što si upoznala.

- Šteta.

I ustaješ. Pokupiš torbicu, kišobran, nema te.

Prolazi furgon s naslikanim ražnjićem i natpisom *Rubelj grill*. Utipkavam broj, dajem si izrecitirati kompletnu ponudu. Odabirem šiš-ćevap. Nemaju pivo *Zlatorog*, pristajem na *Stellu*.

Jutro je mokro, ali sunce je granulo i vrapci su živahni. Zovem ured da prijavim gripu koja me prikovala za krevet. Napokon, tvoj otac izlazi s torbom na kotačima. Prekoračujem ogradu, čekam iza čempresa. Stiže, stenjući pri svakom koraku. Treba mu vremena da ključ ugura u bravu. Dok torbu uvlači za sobom, grabim vrata i zaključavam ih iznutra. Drhti od bijesa ali ne usuđuje se vikati. *Razgovarat ćemo gore*, kažem. Ne nudi me pićem. Ne kaže ni riječi. Posaden za kuhinjski stol, samo očima prati polukružne mi korake. Čupam žicu iz telefona. U nekoliko skokova stižem do potkrovlja. Bezbroj predmeta ali dojam pospremljenosti, krevet vraćen u obličje kauča. On se nije ni pomaknuo, iz torbe viri boca mlijeka. U hladnjaku je svega nekoliko artikala; margarin, komad jegera, pljesniva cikla na dnu staklenke, nešto skuhanu ali sudeći po mirisu namijenjeno prehrani životinja. U ormaru pronalazim čašu i točim si vode nad sudoperom. Pijem je polako iza njegovih leđa. Lubanja je imponantna, golog tjemena, od udarca palicom rasprsnula bi se kao lubenica. Negoduje, ali ne opire se pretjerano dok mu ruke iza naslona vežem telefonskom žicom. Sve hrabro podnosi, uz minimalne jauke, uzvraćajući mi jedino prezrivim pogledima. Uzalud je. On je od roditelja koji će *zaista* stati pred metak namijenjen djetetu im.

Ponestaje mi cigareta ali ne usuđujem se izbivati koliko je potrebno do kioska na Zvijezdi i natrag. Obećanjem masne nagrade uspijevam angažirati jednog dječarca. Gost *Stojedinice* je upravitelj krematorija. Na trećem je opera. Tipka *search* pronalazi isključivo reklame. *They're taking me down, my friend*, kaže vrlo duboki muški glas, *and as they usher me off to my end will I bid you adieu?* Žurno opet pritišćem. Tamo na pločniku, na pedesetak metara. Prepoznajem te po hodu premda detalji još nisu svladali kratkovidnost. Svijetla jakna od velura, hlače crne kao i torba na ramenu, oboje zapravo sivo pri usporedbi s kosom. Otključavaš dvorišna vrata, potom kućna.

Znoj mi se s obrva cijedi u oči. Primjećujem da mi srednji prst brzo kucka po upravljaču. Ne prestaje ni dok ga prijekorno promatram. Vrata se otvaraju. Saginjem glavu do mjenjača, čekam. Sad si na tramvajskoj stanici u smjeru centra, okrenuta mi leđima. Ipak ostajem duboko u sjedištu dok ne stigne četrnaestica. Vozim po tračnicama iza nje. Panično razmišljanje ne daje osobitih rezultata u stvaranju instant-strategije. Tek mi na Ribnjaku dopire do svijesti da autom ne smijem dalje od Vlačke. Uz škripu guma i trubljenje iz suprotnog smjera zabijam se u Grškovićevu. Nema parkirnih mjesta, ostavljam ga uz druge, kao s nadom će se već nekako snaći. Trčim kao za posljednjim prometom koje će ikad više poći sa stanice Had. Vrata mi se zatvaraju pred nosom. Hvatam se za željezni stup da priberem zraka. Ali evo te, na vrhu Draškovićeve. Zamičeš udesno. Ostavljam ti dobrih pedeset metara. Prolazimo i Kvatrić, i Jordanovac, i onda nestaješ u jednoj od zgrada prilijepljenih uz ulicu. Kraj izloga s natpisom *Meblo*, među prezimenima nema tvojeg. Vrata su zaključana.

Auto se preparkirao u Strojarsku, telefonski mi potvrđuju iz Paukova gnijezda. Spuštam se opet u Draškovićevu, osmicom krećem u misiju otkupljivanja. Nailazi kontrola. To je gotovo utješno. Nekakvo nebesko oko ipak sve ovo nadzire i organizira.

Slova *Meblo* mi ostaju pod sklopljenim kopcima, titravo narančasta. Polako blijede, ponavljam igru, tko zna koliko puta. Od 23.30 do ponoći, na trećem programu čitaju esej nekog Francuza o političkoj ekonomiji glazbe.

Na vratima se ukazuješ u devet i petnaest. Krećem preko ulice, već si ušla u pekarnicu na kraju zgrade. Pri izlasku od zatečenosti zamahuješ vrećicom unatrag. Bez drugog komentara, puštaš da te slijedim kroz hodnik, pa i preko praga. Nakon suterenskog mraka, prozori zasljepljuju. Ne čekajući dopuštenje, svaljujem se u fotelju. Ti ostaješ u dovratku sobe, prekriženih ruku. U baloneru i sakou pod njim vrlo mi je nespretno, ali ne usuđujem se ništa skidati. Kliješta tvojeg pogleda, galerija jezovitih a nekako poznatih lica po odloženim platnima, svjetlo u oči kroz prozore s rešetkama, moj baloner; tu sam kao policijski inspektor priveden na saslušanje, uhvaćen u mrežu vlastitih laži. Vrijeme mi otkucava, a na usta ne izlazi više od mumljanja. Umjesto svega što sam danima prikupljao, oblikovao, fino brusio, najednom iz mene provaljuje plač, grčevit i glasan. Tresem se od glave do pete, suzama natapam odjeću, fotelju, tepih. Sad su ipak i nekakve riječi krenule, otkidaju se u gvaljama, brboću među grcajima, i svima im izrasta sufiks oooh-ho-ho-hooo. *Oprosti*, uspijevam izgovoriti, *nije trebalo ovako ispasti, zaista to nisam ovako zamislilo oooh-ho-ho-hooo. No no*, kažeš, *no no*. Pomažeš mi da ustanem, nježno za mnom zatvaraš vrata.

Na poslu, više puta presrećem policijske poglede, pa i razgovore koji se naglo prekidaju kad naiđem. Svakome očima odašiljem prijatnje, i djeluje. Ne obraćaju mi se.

Zvonim. Trenutak zadržavaš vrata, pa ih rastvaraš.

- Čaj?

Savršeno sam pribran, uspravan, uznosit, dok okrećem žličicom u šalici i iscijeđenu vrećicu odlažem u tanjurić. Suptilan, visoko estetiziran prizor, dostojan Kieslowskoga. Možda i Greenawaya. Oboje se u tišini smiješimo i samo što ne razmjenjujemo naklone kao gejše. *Obećaj mi nešto, naposljetku progovaram, jednu jedinu stvar, a tada ću otići i nikada ti se više neću javiti. Obećaj da ćeš se javiti ti meni, ako me ikad opet poželiš. Sasvim hipotetički. Ništa ne košta, ne može ti naškoditi, a meni treba da bih preživio. Treba mi barem mogućnost da tako bude, bilo kada, makar uzalud čekao desetljećima. Bez nje, moj je život potpuno bezvrijedan.*

- Obećavam.

Close-up čaja u šalici, bremenitosti i otajstva tmaste tekućine.

Vani, duboko udišem mirisni zrak. Pružam ruku da bih u prolazu dijete pomilovao po obrazu. Obilazim zgradu, otključavam auto, udobno se smještam na sjedištu. Otvaram vrećicu pistacija, s apetitom ih ljuštim. Parkiralište je malo, sa svih strana obgrljeno zgradama, veoma cosy. Zajednička ekstenzija dnevnih boravaka, u kojoj se susreću i objedinjuju u simfoniju, neponovljivu koliko i nezaustavljivu ôdu životu, zvukovi koje proizvode televizori, usisavači, ptice u kavezima, baratanje posuđem, smijeh, podrigivanje, prekoravanje djece, sitnih životinja. Zametak botaničkog vrta uglavljenog među automobile upravo je poput vaze na stolu.

Zvonim. Trenutak zadržavaš vrata, pa ih rastvaraš.

Mrtav sam, kažem, *unutra više nema nikoga*. Ne bi to bilo ništa posebno, tako je kod ogromne većine ljudi, i ne pokazuju da im smeta. Da nisam na tren osjetio kako je biti živ. Mrtav sam bio i ranije, ali sad se to više ne da podnijeti. Otkako znam što znači biti odignut iz tijela, oslobođen svega što nas pribija uz tlo. Nije li to bit onog za čime svi čeznemo, svjesno ili ne? Izaći iz sebe utamničenog, iz oklopa vlastitog ja, izmiljeti ispod tereta kojim sami sebe gnječimo. Otrgnuti se uzemljenosti i udvoje, umnogostručeni, uzdići se i zauvijek ostati u levitaciji.

Ponesen, razmahan, podižem te u naručje. Ne težiš ni grama.

- Molim te spusti me. Odmah.

Vidiš ovako bih te, kažem, dokle god imam ruke držao. Ni sekundu te ne bih ispustio. Ne s ovim što sada znam. Previše boli nemati te, to je preteška lekcija da bih je ikad zaboravio.

- Najviše što mogu učiniti za tebe je poželjeti da spoznaješ kapitaliziraš u nekoj drugoj vezi.

Ne može biti druge veze, kažem. Ne može ničega više biti poslije tebe. A jedan bi tvoj mig bio dovoljan da na koljenima prepužem oko Zemlje.

- Ne boli te želudac od toliko velikih riječi?

Pred vratima, u potpunom mraku, stojim kao kameni bogumil. Noge ipak popuštaju, pa se spuštam na pod. Sjedim na otiraču, leđima oslonjen o zid. Postupno se na drugom kraju hodnika ocrta blijedi, pa sve svjetliji pravokutnik. Iz polusna me čupa otvaranje vrata i uzvik iznenađenja nad glavom. Prekoračuješ moje ispružene noge, potom još jednom u suprotnom smjeru, šušajući vrećicom.

U pekarnici kupujem pirošku sa sirom i štrudlu od višanja, evo dajte i jednu od jabuka. Jedem ih u autu, pazeći da ni jedna mrvica ne završi izvan škarnicla. Jedan od tematskih blokova dnevnika Hrvatskog radija posvećen je suicidu. Jer se danas slavi Svjetski dan samoubojstva, tako nešto. Spiker nas prosvjetljuje zapanjujućim podatkom da je depresija jedan od vodećih uzročnika suicida. Kod nas, hvala Bogu, statistike nisu alarmantne. Suprotno prividu, nije ih bitno pokvario ni ptsp. Hrvati nisu suicidalna nacija, slavodobitno ističe, to su dokazala znanstvena istraživanja (iz domova dopiru uzdasi olakšanja, za navečer se sprema vatromet). Istina, događa nam se sporadično, ali gotovo isključivo u sjevernom dijelu zemlje. Nešto češće, napominje spiker, jedino uz granicu sa Slovenijom. Slovenija je dio civiliziranog svijeta. I u tom se aspektu vidi koliko zaostajemo za njim, premda malo utjecaja prekoračuje granicu. U Australiji, o tome je još prije godinu-dvije pisao Jutarnji list, liječnik po imenu Nietzsche patentirao je tzv. *izlazne vrećice*. Dr. Philip Nietzsche je predsjednik udruge Exit koja besplatno dijeli plastične navlake za glavu, s personaliziranom elastičnom ogrlicom. Ali samo osposobljenima, onima koji su stekli diplomu na odgovarajućem workshopu. Zagorska i Međimurska županija poznate su također po promućurnim poduzetnicima. Već hodočaste u Brisbane po ugovore o zastupanju, svjesni da stvar ne mora biti besplatna.

Iza navučenih zavjesa, u suterenu se upalilo svjetlo. Vrata zgrade su zaključana. Broj koji smo nazvali nije uključen. Pritišćem nekoliko prezimena istodobno. *Deratizacija*, kažem, *molim otvorite*. Dolje zvonim dvaput, triput, kucam, spuštam se na otirač. Svako toliko, vrata tamo gore oglašavaju se zvukom *klak*. Da se razonodim, provjeravam koliko Cioranovih rečenica znam napamet. Iznenadujuće mnogo. Na vrhuncima očaja, *depresiji se pribraja osjećaj imanentnosti smrti, stvarajući ozračje konstantne tjeskobe iz kojeg su nepovratno izgnani mir i uravnoteženost*. Čak i neke sasvim prozaične: *Ima iskustava koja čovjek ne može preživjeti. Nakon kojih osjeća da više ništa ne može zadobiti smisao*. I ovakve: *Kada bih poslušao svoj primarni nagon, sve bih vrijeme provodio pišući uvredljiva i oprostajna pisma*. Eh kada, kada. Ali čovjek je prokleto potkupljiv. Uz kvalitetno odrađen marketing, suvremenije rečeno PR, bilo što tercijarno će mu iz glave pomesti i primarno i sekundarno. No to me počinje zamarati pa se dajem na brojenje *klakova*. Broj 69 mi se sviđa, priziva ugodne slike, volio bih da što dulje nitko ne prođe. Ali sad mi u bravi kraj uha počinje sićušno pucketati. Stetoskopsko struganje se vrlo dugo izmjenjuje sa zatišjima. I evo se naglo otvaraju vrata, malo ali dovoljno da u procijep umetnem nogu.

Nemaš se čega bojati, kažem jer drhtiš dok te s obje ruke posjedam u fotelju.

- Ne bojim se. Odlazi. Pusti me na miru.

To nažalost nije moguće, kažem klećeći. *Ako želiš, mogu jedino umrijeti. Spreman sam, ako je za tvoje dobro. Nema drugog načina da me se otarasiš. Odavde neću izaći bez sile. Koga god pozoveš, morat će me svladati. To neće biti teško, gotovo da nema slabijih od mene. Uostalom, udarce neću uzvraćati. Ali sutra ću ti opet biti pred vratima. Ako pozoveš policiju odvest će me, ali nitko me ne može spriječiti da se vratim. Nema zakona koji bi mi zabranio stajati pred vratima. U krajnjem slučaju mogu me pritvoriti, ali ne doživotno. Čim izađem, makar godinama kasnije, bit ću opet tu. Danju i noću. Promijeni koliko god hoćeš adresu, svaku ću doznati*.

- Znači zaista nemam izbora?

Nebo tako hoće, kažem. Podižem te u naručje i nosim preko cijelog grada, sve do svoje kuće. Više ni ne zakoračujemo u vanjski svijet.

- Kako možeš biti toliko sebičan?! To više nema nikakve veze s ljubavlju!

Otimaš se, ustaješ, bijesno odlaziš u kuhinju. Odrješito odguruješ ruku koja te pokušava zagrliti. Kad joj pomogne druga, ne možeš ih spriječiti da te odnesu u sobu i polegnu. Nije to

širok krevet, ali nama više nego dostaje. Sljubljani smo, ti okrenuta prema zidu, ja oko tebe omotan s leđa. Više se uopće ne koprcam, odustala si od grebanja i udaraca nogama, samo zakrivaš grudi. Nepotrebno. Ne tražim više od mekoće tvog vrata, mirisne topline u koju uranjam lice. *Neću učiniti ništa nasilno*, umirujem te.

- Ovo je dovoljno nasilno! Pusti me! Pus-ti!!!

I evo te opet, a već smo disali kao jedno, i toliko je nježnosti strujalo. Prisiljen sam čvršće stegnuti. *Molim te ne čini mi to*, kažem, *ne tjeraj me da ti glavu guram u jastuk. Samo ćeš se ozlijediti. Gledaj, već imaš podljeve na zglobovima. Ne možemo li ostati u miru? Razumno, bez svađe, podijeliti što nas je snašlo, ako nam nije suđeno bolje? Samo ne budi gruba prema meni, ništa ne pokušavaj, i neću ni ja. Ovako ćemo ležati dok priroda ne učini svoje.*

Plačeš bez glasa. Jedan za drugim, biseri izranjaju iz kuta oka, pa se prolijevaju. Kakav bih bešćutnik morao biti da to hladno promatram? Ljubim ih, pijem, do posljednjeg traga skupljam jezikom. Ne protiviš se. Ničime više ne pokazuješ da si živa. Ruke mlitavo počivaju uz bedra. Pribrojeno otimanju, trenju od maločas, to postaje ipak prevelikom kušnjom. Trbuhom sam ti i dalje pripijen uz leđa; erekcija je tako eksplozivna da mi šumi u glavi. U krvi se pjeni nešto daleko snažnije od uljudbenih skrupula. Zaporak zapinje, pa ga rastrgavam. Gaćice su crne i gotovo da same pronalaze put do gležnjeva. Grizeš me za dlan, vjerojatno do krvi, ali ne osjećam bol. Što god se dogodilo, obećavam si, neću udariti. Problem je, međutim, što mi na trenutke nestaje svjetla pred očima. Koljena su čvrsto stisnuta, butni mišići samo što ne popucaju. Dovoljno je ipak da pritisnem tijelom, bedra popuštaju i razjapljuju se kao nožem svladana kamenica. Gotovo sa žaljenjem što otpor nije dugotrajniji, jednom ti rukom obuhvaćam guzove i natičem te na ud, lagano kao komotnu futrolu. Gnjecavo je i mlako, čuje se šljapkanje pri udaranju mesa o meso. Jecaje ti je zamijenilo nešto sličnije hropcu, duboko, otegnuto. Imam vizije blatnih lokvi, mulja, životinjske balege. Ejakulacija se događa kao negdje pokraj mene. Najednom se osjećam kao nasukan na tom znojem natopljenom, zapljuvanom, razobličenom tijelu. Preokrećem se na leđa, zakopčavam, košulju trpam u hlače na hodniku.

Nisi valjda, makar na sekundu, pomislila da bih takvo što bio u stanju učiniti?

- A taj film od kojeg si intimni mit napravio, *Boxing Helena*?

Ali i tamo se na kraju pokaže da sve je fikcija. Uostalom, kao i mnoge druge, volim ga samo jer me glumica podsjeća na tebe.

- Bullshit. Što je na meni slično toj ženi?!

Obrve. A upravo suprotno metafori rezanja udova i zatvaranja u kutiju, ja ti želim i mogu pomoći da rasteš, da se razviješ i rascvateš kao umjetnica, kao osoba, kao žena.

- Kad bi me samo pustio da ustanem. Utrnulo mi je rame.

Okreni se na drugu stranu.

- Moram na wc.

Idem s tobom.

- Gladna sam.

Ustajem da ti donesem čašu vode iz kuhinje. Pogled mi zapinje za dugački, nazubljeni nož koji kraj kutije za kruh leži poput zlog kažiprsta, poput pozivnice. Malo meditiram nad njim, pa potežem. Od lijevog ramena prema dolje, oko pet centimetara, ali duboko. Ruku stavljam u sudoper, pazim da ništa ne iskapa po podu. Čekam. Napokon proviruješ. Potežem još pet. *Samo jedno može ovo zaustaviti*, kažem. Bez treptaja se okrećeš, skidaš jaknu s vješalice, vadiš ključeve iz brave, s praga dobacuješ preko ramena

- Samo zalupi za sobom.

Što se dogodilo, pitaju na poslu jer se kroz rukav košulje prozire krvava kuhinjska krpa. *Pri brijanju*, kažem. Kroz prozor se s mogeg stolca vidi komadić plavog neba. Jedan je od onih blistavih prosinačkih dana koji izbrišu svu gnjilež kasne jeseni. Kava u papirnoj čaši mi prijateljski grije dlan. Veselim se radnom danu i uz zadatak prijanjam s nikad većim poletom. Snop papira na stolu sadrži prijevod knjige *SJEME OBMANE. Otkrivanje industrijskih i vladinih laži o sigurnosti genetski modificirane hrane*. Štivo je silno uzbudljivo. Preuzima me toliko da prestajem mariti za suvišne zareze i tipfelere. Gutam stranicu za stranicom, uzvikujući *Nevjerojatno! Gadovi! Pa koliki ljudi toga uopće nisu svjesni!* Na kraju poglavlja „Ti kažeš *rajčica* – ja kažem *ova ne!*“, odlučujem svoj život posvetiti borbi za planetarnu i vječnu zabranu aspartama, alfa-amilaze i ciklodekstrin-glukozil transferaze.

Ne shvaćam što sam našao na tebi. Uši, naprimjer, nezgrapne su. Predebelih resica, bez profinjenosti. Kome se možeš dopasti s takvim ušima? I što će mi, uostalom, žena poni-formata? Ima ih toliko koje nisu pola porcije. Već se jedva sjećam kako ti miriše koža. Za koji mjesec neću te prepoznati na ulici. Bilo koja druga će besprijeckorno popuniti prazninu, do

posljednjeg milimetra, kao da se radi o lego-kockicama.

Gazda me zove na razgovor. E pa fino, to je to. Bilo je samo pitanje trenutka, više nisam ni pokušavao kamuflirati. Treba reći, našao je čovječnosti – tako to valjda izgleda kroz njegove naočale – da pričeka do iza Božićnih blagdana. Pokušavam namjestiti osmijeh nalik njegovom, i nije mi teško. Za njega oduvijek imam samo simpatije. Siguran sam da ćemo se na rastanku zagrliti. U džepiću sakoa ponijet ću jednu od njegovih cigara, i zapaliti je godinama kasnije, kad me posjeti nostalgija.

Radi se o kapitalnom projektu, odmah prelazi na stvar, najvažnijem nam u predstojećoj godini. Objavit ćemo sabrana djela uglednog teoretičara književnosti, žive legende domaće književne znanosti. To nam donosi veliku čast, ali i odgovornost da posao obavimo kako treba. Da ne dulji, odlučio ga je povjeriti meni. Bez obzira što se još nisam okušao u ulozi urednika. Pozorno je pratio moj rad posljednjih mjeseci i utvrdio da sam zreo. Trenutak je stigao da napredujem, da stanem stepenicu više. A kasnije, ako se pokažem... tko zna?! Osjeća on – tu se nagine naprijed i namiguje – da u meni ima materijala za velike stvari, ako se razumijemo? No, o tom potom. Sad treba zasukati rukave. Vraća se naslonu. Pažljivo spaja vrhove prstiju, na čelu mu iskrsuje vertikalna bora nalik onoj na portretu koji mu čuva leđa. Morat ću vrlo oprezno pregledati sve te tekstove. Uza sve dužno poštovanje, neke je možda potrebno malo... osuvremeniti. U suradnji s autorom, jasno.

Zato sam i izabran. Zbog moje tankočutnosti, bolje rečeno poniznosti koja će ga zacijelo omekšati, privoljeti na neznatne kozmetičke zahvate. Već prvi pogled na građu otkriva neobičnost te zamisli. Najraniji tekstovi nastali su devetsto pedeset pete, a književna teorija u njima samo je paravan i trampolin za obračun sa staljinizmom kao i dekadencijom zapadnjačkog materijalizma. Kako godine odmiču, postaje žešće. Osjeća se da uspjeh uznosi literarnog egzegetu, pa posvuda satire klasnog neprijatelja... klerikalnu kliku... demone nacionalizma... diljem svjetske književnosti prepoznaje jedinstvo emancipacijskih težnji izrabljivanih i obespravljenih... u povijesti domaće otkriva dokaze iskonskog bratstva jugoslavenskih naroda... I tako sve do devedesetih, kada slavi uskrснуće hrvatskog pastoralnog romana, raskoš hrvatske barokne lirike, kada znanstvenu karijeru okrunjuje studijom *Mile Budak – preteča postmodernizma*.

Kako je starac jedva pokretan, dogovaramo da ćemo opus pedikirati u njegovu domu. Koliko god je potrebno mojih radnih dana, širokogrudan je Gazda. No odmah se pokazuje da estetička nastojanja nemaju nikakve šanse pred plimom literatovih evokacija. Što god dotaknemo, istog nas časa baca u bunar asocijacija. Počevši od sudjelovanja u NOB-u.

Premda biografska pedanterija ukazuje da je u vrijeme Oslobođenja napunio dvanaest, i premda taj rat, spominjući neprijatelja, katkad brka s Domovinskim. Tako da dižem ruke od uredničkih tehnikacija i puštam ga da spontano brodi knjigom svojeg života, tek kad se zagubi ubacujući svjetionička potpitanja. Ugodni su to sati. On je drag, prisan, očito mu budim očinske osjećaje. I nepresušan narator, iako tugaljiv. Sve ga uspomene, čak i one iz rana djetinjstva, zapravo dovode istoj temi. Po stižavanju glasa i vodi u očima, jasno je da svu ostalu bagažu, ideale, knjige, ljude, ona raspršuje u beznačajnost. Radi se o ženi njegova života. Supruga mu je nedavno preminula, nakon četrdeset zajedničkih godina, bez djece. I evo ga sad samog u tom ogromnom mračnom stanu, u živom pijesku vlastita beskorisnog uma. Kako su mu priče prilično eliptične, tek nakon desetak seansi utvrđujem da glavna junakinja ipak spada u epizodu koja mu se dogodila u tridesetima, prije braka.

Ukupno govoreći, tjedni otklizuju dosta glatko. Uz samo jedan eksces, na proslavi rođendana urednice našeg webshopa, u kafiću preko puta. Nabija domaći *dance*, ali kolegice ga uspijevaju nadjačati, zagrijane šarenim koktelima. Za stolom u suprotnom kutu sjedi dvoje dvadesetogodišnjaka. Nagnuti jedno prema drugome, nasmiješeni, naizmjenice si šapću na uho i miluju se pogledima, nepropusnima za ostatak svijeta. Ona mu uzima dlan i prislanja ga uza svoj obraz. Niz moje se počinju slijevati suze. Otkriven sam nekoliko sekundi kasnije, dovoljno da se bacim na prevrtanje džepova, jer sam izgubio novčanik sa svim dokumentima i tek podignutom plaćom. Cure se posvećuju potrazi i s bučnim veseljem ga iskapaju iz kaputa. Prolazim bez osobite kompromitacije.

Iza zavjesa na suterenskim prozorima, svjetla se pale, gase, pale, gase... Postupno, zbližavam se s paziteljicom zgrade. U prvo vrijeme sumnjičava, što je prirodno zbog njezine dužnosti, ipak mi poklanja svoje povjerenje, čak i otvara srce. Navraća gotovo svaki dan, nakon pješačenja na Sljeme. Malo posjedi sa mnom. Razgovaramo o vremenu, cijenama na tržnici, takvim stvarima. Katkad mi donese komad kolača koji je ispekla, ja nju nudim suhim smokvama, čipsom, bananama. Pokazuje mi slike svojih unuka, o svakom od njih priča iscrpno i s puno ljubavi. Osim što pršti od vitalnosti, u sebi ima isključivo vedrih i pohvalnih riječi. Za sustanare, za ono što joj je život dao, za interijer mogeg auta.

Zvonim. Trenutak me strijeljaš pogledom, ne puštajući vrata, pa kažeš:

- Želim djecu. Dvoje.

Ne mogu zamisliti ništa poželjnije ni urgentnije. Ako odmah počnemo, možemo to daleko premašiti. Okružiti se i od starosti osigurati gustim kordonima svojih umanjениh

reprodukcija. Podižem te u naručje i odnosim u auto. Tu svijamo obiteljsko gnijezdo. Izvan koordinata suvremene tehnologije stanovanja, istina je, i katkad nam je tijesno, dok najstariji potomci ne polete vlastitim krilima. Ali ni u čemu ne oskudijevamo jer nam ništa materijalno, ništa prizemno, ne može ni dotaknuti, kamoli zagaditi duh. Nadzemaljsko utočište ljubavi i čiste duhovnosti koje smo u sebi sazdali uskrsuje do posljednjeg slova u našim potomcima, pa u njihovima, i tako dalje.

Na Uskrs, paziteljica donosi dvije pisanice, koje vješamo o retrovizor, i makovnjaču, koju jedemo uz misu s radija.

Zvonim. Jedini način da ovo prihvatim, kažem, jedino što me održava na životu je vjera se radi samo o snu, koji će se prije ili kasnije raspršiti, ugledat ću tvoje lice i s neopisivim olakšanjem shvatiti da se to podsvijest okrutno poigrala sa mnom. Bez uvjerenosti u to ne bih više ni sata poživio.

Ni riječi. Ali nije to strašno koliko taj osmijeh, njegova sarkastična nadmoćnost, provalija koju rastvara među nama. Ni najcrnja snomorica ne bi stvorila strahotu ravnu odrazu koji opažam u zrcalu tvojih očiju, nešto poput sarkoma ili kukca govnovalja.

Penjem se na vrh zgrade. Četrnaest katova, višestruko dovoljno. Na terasi se suši rublje, na užadi razapetoj među dimnjacima, plahte i dječje majice oslikane balonima, leptirima, ptičicama. Bitumen pod nogama prekriven je ptičjim izmetom. Penjem se na betonsku ogradu. Duboko udišem, zatvaram oči, polako podižem ruke dok ne postignem oblik ljudskog križa. Ako u ovom trenu netko slučajno zgradu promatra iz Zoološkog vrta, mora mu izgledati kao katedrala. Raznovrsni izvori slažu se da bi mi sad lanterna magica trebala prikazivati highlightove mojeg egzistencijskog chef-d'oeuvre, najdirljivije sekvence u paradnom mimohodu. Umjesto toga, u svijest mi pristižu jedino zvukovi prometa. Tamo dolje, tramvaji s neizmjernim strpljenjem gmižu slijeva nadesno i natrag, auti se gnječe jedni uz druge, mopedi zuje među njima, sve to u neupitnoj vjeri u nekakvo odredište, vjerodostojno barem koliko je potrebno da ne dođe do prometnog kolapsa. Najednom, nalet vjetra mi narušuje ravnotežu. Panično veslam zrakom da je povratim. Srce hoće iskočiti iz grla. Silazim s ograde i sjedim leđima oslonjen o nju dok se otkucaji ne smire.

Bez cilja, poput barke kojoj je popustio čvor na bitvi, krećem pločnikom prema Maksimiru. Mirisi proljeća u zraku se prepleću s onima koji dolaze iz pekarnice, iz ispušnih cijevi, s djevojaka u već prilično ljetnoj odjeći. Stojim na semaforu. Pred ulazom u park prodaju kokice i dalmatinere punjene helijem, jednog dječaka upravo posjedaju na ponija. Niz

Bukovačku se spušta kamion s prikolicom. U trenu kad ulazi u raskrižje, zakoračujem. Pod kopcima mi zauvijek ostaju riječi *Poljo Posavec – proizvodnja humusa / treseta / bioposta*.

Na auto padaju pamučaste loptice topola, zatim žuto lišće breza, zatim snježne pahulje. Nagnut je i klimav, jedna se guma ispuhala. I vrata su počela cviliti. Ali dom je jedan, to nikad ne zaboravljam. Na svaki ga Badnjak ukrašujem jelovim granama. Paziteljice više nema, ali pomažu mi djeca iz zgrade, od kuće donose kuglice i anđelke. Ja njima pomažem oko zadaća. Gotovo sva su divna. Pokazuju mi tek okoćene mačiće, upoznaju me s novom djevojkom ili dečkom. Sve rjeđe nekome padne na pamet pod auto mi bacati petarde ili trula jaja. S nekima sam se sprijateljio još prije no što su krenuli u školu, a od najstarijeg sam upravo primio razglednicu iz vojske. Već ih imam desetak. Polijepljene po staklima, prikazuju različita mjesta na jadranskoj obali.

XX.

Danas je 20. ožujka 2006. Sutra će biti prvi dan proljeća. Sutra više neću stanovati ovdje. Ovu bilježnicu više neću otvarati. Da imam malo više smisla za kazalište, spalila bih je.

Želja se morala danima podmuklo prikupljati u meni. Na badnju večer, samo sam zgrabila kaput i izletjela, tramvajem prošla cijeli grad, pa još tri stanice autobusom. Malo je stiskalo u grlu kad sam izašla, ali poznati prizori su s gorčinom donosili i ugodne trnce, svuda po tijelu. Ta višekratna fontana, i patuljci oko nje. Terijer koji je gurnuo njušku kroz rešetke i mahao kusastim repićem kao da me prepoznaje. Raspelo, s desetak upaljenih lampaša u podnožju. Nestanak palme u tom dvorištu, vjerojatno djelo prošle zime.

Nadomak kuće, naglo me usporilo pitanje što točno hoću, kao da sam mu dotle bila izvan domašaja. Ideja da ti pozvonim činila mi se pogrešnom. Uostalom, nije se temeljila na istinskoj želji ni osjećajima. To je bio hir, plod znatiželje i dugog razdoblja osamljenosti. A što ću ti reći kad otvoriš, i što ću ti možda učiniti tom frivolnom gestom, nije se probijalo do svijesti ni u zadnjim metrima.

Sad je lako reći da ne bih ni bila pozvonila, da bih dobila točno koliko mi je trebalo sânim prolaskom kraj kuće. Sigurno je jedino da sam ostala skamenjeno zuriti u čovjeka koji je po kržljivom boru pred njom vješao žaruljice. S vrha ljestava, bez osornosti ali i bez pretjeranog čovjekoljublja, pitao me može li mi kako pomoći. Proćelav, brkat, oko pedesete. Nije mi mogao pomoći ni približnim smjerom kojim si se uputio prodavši mu kuću.

Vjerojatno su me taj šok i nenadana praznina koju je stvorio natjerali na pisanje. Počela sam iste večeri, u žurbi da obuhvatim sve što ti nisam rekla. Nije da se išta pomaknulo u mrtvosti naše veze. Otkako sam je abortirala, u meni se više nije mogla roditi želja za novim početkom s tobom. Ali suočenje s tim nestankom, totalnim, očito definitivnim, negdje je duboko podbilo moju taštinu. Je li bilo baš tako bezvrijedno? I postalo ti toliko odbojno da si morao pobjeći? Jesam li to ipak sama odhalucinirala?

Možda u nadi da ću jasnije vidjeti na papiru, dva sam mjeseca ispisivala, sve iscijedila, i nije se osobito prosvijetlilo. Štoviše, tada sam zaboravila na bilježnicu. Tjednima je nisam dotaknula. Bilo je ipak i zbiljskih stvari koje su me zvale. Izložbe, recimo. Dvije, od kojih jedna u inozemstvu. Dali su mi i nagradu. Sad kupuju. Iz galerija svakodnevno traže još, cijene rastu. Čini mi se da bih prodala bilo što. U eksperimentalne svrhe, potrudila sam se

napraviti što je moguće veću bezvezariju, i umetnula je među ostale. U galeriji se nije zadržala ni tri dana. Ali pustimo to. Ide svojim tokom, kamo god vodio.

Ni tjedan dana otkako sam prestala pisati, posjetila me Ines. Sa svojim problemom, ne bi li malo postao i moj. Barem desetljeće je nisam vidjela u takvoj egzaltaciji, otkako ne uzima dop. Ili? Ne, nego se zaljubila. Pa to je sjajna vijest, i bilo je vrijeme za novi život nakon što je u ovom sve uredno spakirala, sad kad si je nanizala mladunčad jedno drugom do brade. E pa baš mi hvala na suosjećanju. Mislim li da joj je lako? Tek što je terapija stvarno proradila, i svijet joj je počeo izgledati sasvim prihvatljivo, tek što je zaista osjetila da mu pripada. I Jelenku je odobren kredit za stan, i Dora je prestala močiti krevet. I onda je otišla na kavu s njim, nakon nekoliko susreta u čekaonici zajedničke im psihijatrice. Bez konkretne namjere, iz čiste znatiželje. I dogodilo se. Ne bih nikad povjerovala kakvu su srodnost duša otkrili. To netko treći ne može shvatiti, taj osjećaj koji se stvorio tek što su progovorili, da se poznaju oduvijek, da su duhovni blizanci. Ne može reći da Jelenka nije voljela, na određen način, imali su oni svojih trenutaka, ali sad je upoznala jednu sasvim drugačiju dimenziju. Sad je saznala što znači biti zaljubljena.

A da se malo skulira, predložila sam, stvari stavi na vagu? Mislim li da nije?! Samo, boji se da je prekasno. Da život bez toga više nije moguć, da ne bi preživjela povratak dolje. Dobro, pa onda neka učini što mora kako bi ostala na životu. E, kad bi tako bilo nakon što odreže ovo drugo. Prilično je sigurna da bi je to ubilo.

I ostaje nijemo ušančena u fotelji, ne puštajući me molećivim, zažarenim koliko i očajnim pogledom. Ne bih li preuzela odgovornost za odluku, makar se malo objesila na jednu stranu vage. Dosta gadno, samo sam rekla. I neka se ne ljuti ali čekaju me, već kasnim.

Nije to prošlo kroz mene tako glatko kao što prikazujem. Ali par dana kasnije bila je tatina operacija. Mrene nisu dopuštale više odgađanja. Premda u tom zahvatu nema fatalne opasnosti, bit će da ga je misao kako ide pod nož potaknula na ispovjedni trenutak. I koji je to duboko zakopani podatak trebalo svakako objelodaniti prije operacije, za slučaj da se *nešto dogodi*? Za koju spoznaju nisam smjela ostati zakinuta? Sažeto rečeno što je on petljao petnaestak minuta, da vjerojatno nisam njegova kći. Vjerojatno je eufemizam. Jer neko vrijeme mama i on nisu *živjeli kao muž i žena*, dok je trajalo njezino... zanimanje za tog čovjeka. Reći će mi tko je on ako želim, još je živ. Hvala, zaista ne bih. Ukratko, mama se prestala ekstramaritalno zanimati i oprošteno joj je. Čak je i plod zanimacije prihvaćen kao vlastiti.

Plod je to primio prilično stoički. Premda saznanje pomalo rasklimava genealošku mitologiju. Ali cilj ispovjedne operacije? U čiju je korist osmišljena, ako nije da u meni probudi svijest o njegovoj žrtvi i zahvalnosti koju je njome zaslužio? Notoran je altruizam u staraca.

Nož je nadživio, ali ovaj nije polučio željeni rezultat. Nakon tjedan dana postalo je nesporno da vidi manje nego ranije, zapravo gotovo ništa. Navodno nije njihova greška, oči jednostavno nisu dobro reagirale. Zakazana je još jedna operacija, premda su nas upozorili da je bolje ne očekivati mnogo. Drugim riječima, *vjerojatno* se treba pomiriti s njegovom sljepoćom.

Otada, većinu sam vremena provela s njim, ovamo se vraćala gotovo samo na spavanje. I sad sam odlučila prekinuti s tim putovanjima gore-dolje, selim se natrag. Užasavam se onog što me čeka. To je jedva zamislivo. Toliko je vremena i truda trebalo da iz sebe istisnem njegovu patnju. Ali ne sumnjam da ću se opet naviknuti. Sigurna sam da kao i odlazak zubaru, to gore izgleda izvana. Ono na stolcu boli manje od mentalne slike stolca.

XXI.

Ujesen, obratio sam se Gazdi s molbom da mi nađe nekakav posao u Njemačkoj. Bilo koje vrste, važno mi je samo otići, i unaprijed sam mu zahvalan što ne ispituje o razlozima. Dolazim mu kao prijatelju, što mi je bio svih ovih devet godina, iskreno da mu kažem osim njega drugih nemam. Eto vjerujem da sam ih odradio više nego pošteno, davao sam sve od sebe. I sad ga molim tu uslugu, ne bih znao iskazati koliko mi znači, a njemu, s ugledom koji je u Njemačkoj stekao tijekom dugogodišnjeg poslovanja, to ne bi trebao biti veći problem.

Ustuknuo je, zamislio se, promrmljao kako to nije očekivao. Uslijedila je šutnja očito uperena u moju odlučnost, ne bi li me prosvijetlila koliku uvredu predstavlja zamisao da ga tako izdam, i ujedno me okrenula pokajanju dok još ima vremena. Kako ništa takvog nije dolazilo s moje strane, još je jednom napao intenzivnim pogledom i pitanjem jesam li siguran, pa se na tren zagrnuo žaljenjem za svijetlom budućnošću koja me čekala u poduzeću, a zatim me gotovo izgurao poluoobećanjem, vidjet ćemo, odavno nije tamo, prijateljstva su se pogubila.

Dva sam tjedna u ured dolazio na iglama. Dok mi nije objavio, nevoljko, ispod oka vrebajući znakove dolaska k razumu, da bi me poznanikov poznanik, kojeg on osobno nikada nije vidio, bio voljan uzeti na probu u svojoj trgovačkoj firmi u Kanadi. To je sve do čega je došao. Sjajno, rekao sam. Neizmjereno sam mu zahvalan i vjerujem da će se jednog dana pružiti prilika da se odužim.

Kuća se prodala mnogo lakše no što joj je stanje davalo naslutiti. Imao sam i viših ponuda, nekoliko, ali to su redom bili poduzetnici koji su kroz nju gledali kao da je prozirna, zainteresirani isključivo za zemljište na kojem će, kad ga počiste, niknuti prekrasna višekatnica. Upravo je sentimentalnost bila trenutni neprijatelj, svirepi zloduh, ali ta je vizija izazivala ipak previše nelagode, najavljivala doživotni trn u savjesti. Odlučio sam se za obitelj bravara iz Travnika koji je, nadasve zbog djece, ovo podneblje procijenio blagotvornijim. Tako smo, i oni i ja, skromno doprinijeli globalnom migracijskom stremljenju, evakuaciji juga i istoka u korist sjevera i zapada.

Da ne bude premalo slučajnosti, baš mi se u tom razdoblju prijenosa vlasništva javio stric, kojeg nisam ni znao da posjedujem. A odmah sam doznao i da ga neću više dugo posjedovati. To je i bio motiv počasti koju mi je učinio oglasivši se; liječnici su objavili da mu je život ušao u ciljnu ravninu. Dakle poželio me upoznati prije doticanja vrpce? Ne bi li prtljagu za Onaj

Svijet obogatio i saznanjem kako izgleda njegov 33-godišnji nećak? Još i više od toga; htio mi je također uručiti pisma koja mu je iz inozemstva slao brat, među njima i jedno za mene osobno, u zasebnoj, nikad otvorenoj omotnici. Moj ga je tata (sekundu je zastao, nesumnjivo pod dojmom zvučnog fijaska te riječi) zamolio da mi je preda kad dođe vrijeme. Preplavila me milina od tatine brizi. Ali kako je striko znao da je došlo? Je li na omotnici datum sazrijevanja? Ili mu je tata napokon dao blagoslov? On se zapravo s bratom (tako je ipak bilo puno razumnije) u međuvremenu zavadio (također dopisnim putem, mi smo jedna vrlo epistolarna obitelj) i izgubio mu svaki trag. A znam kako je, poslovi na gospodarstvu, brige... Iskreno da mi kaže, bio je na pismo zaboravio.

Taj je gospodin, danas vjerojatno pokojni, stanovao na selu; za razliku od mojeg kozmopolitskog oca, on je ostao uz kuću koju su preci nam podigli prije već lijepog broja koljena. Selo sam pronašao prema njegovim uputama, na kraju odvojka lokalne ceste uz koju me ostavio autobus. Bilo je dovoljno nekoliko blatnih metara da osjetim tugu za Peugeotom (balavac ga je dobio gotovo besplatno), a nakon nekoliko stotina takvih, potplati su se vrlo nerado odvajali od tla; sa šumovitih brežuljaka među koje se zavlači cestica, kiše su naplavile zemlju. I sad je sipilo nešto više nalik tekućoj plijesni; snažno je mirisalo po gljivama, gnjilom lišću, tisućljetnom raspadanju. Davni su naraštaji moje obitelji ovdje zaskakali veprove, dok ih nisu naučili držati u svinjcu. Te nastambe zauzimaju bitan dio svakog dvorišta u selu, uz štalu i gnojnicu kao nužan im dodatak, ukrašenu kokošima koje po njoj čeprkaju. Naše imanje ni po čemu ne odudara od te sheme; pokazao mi ga je čovjek koji se stvorio na pragu susjedne kuće, hrakanjem potegnuvši pa ispljunuvši što se našlo u nosu.

Premda prikovan uz krevet, slabašan, žut, stric je pokazao sasvim uvjerljivu raznježenost našim susretom, čak mu se jedna suza zakotrljala niz upali, neobrijani obraz. I on ima sina jedinca, desetak godina starijeg od mene, također neoženjenog; našoj se lozi crna vuna prede. Bratić i strina pokazali su endemičnu konverzijsku suzdržanost i mojem dolasku nisu dopustili da puno otkine od dnevnih preokupacija. Stric se je, kad smo ostali u četiri oka, dao na evociranje djetinjstva i mladosti, s naglaskom na lik i djelo mojeg oca, preskačući kratkotrajnu mu bračnu epizodu, lapidarno zahvativši kasnije etape, zemlje u kojima je isti boravio i djelovao. Premda iscrpljen, čak je htio poslati po fotografije; otklonio sam, obećavajući da ću doći opet, važno je da smo se pronašli. Uzeo sam pismo, oprostio se, i na izlasku iz sela ga bacio u jednu od gnojnica.

Prije polaska preko oceana, još se dogodila jedna zanimljivost, premda u njoj možda tražim značenje kojeg nema; Grga, naš kvartovski hodač, na dan kad sam kupio kartu mi je u

prolazu namignuo, kako se namigne klincu ili mlađem kolegi, u znak simpatije i podrške. Premda se nije osvrnuo kad sam ga zazvao imenom, siguran sam da mi se nije učinilo.

U mojem prvom kanadskom domu, u Torontu, prihvatili su me kao dio obitelji, čak i vodili na obiteljske izlete. Ante Grmusha, moj domaćin i sponzor, ovamo je stigao sredinom osamdesetih, nakon srednje škole, s tromjesečnom vizom koju je prije isteka unaprijedio u trajnu, oženivši iseljeničku kćer. Zaposlio se najprije kao prodavač automobila; godinu kasnije bio je samostalni poduzetnik, čije su se djelatnosti brzo širile. Dio njih je spominjao samo neodređeno, i nije mi trebalo nacrtati da je nerazborito dalje se raspitivati. Uostalom, on je meni, potpunom strancu, potpisao uvjerenje potrebno za vizu i primio me na stan i hranu. Dobio sam krevet u sobi koja je služila kao skladište robe, među korejskim tenisicama, indijskim košuljama, njemačkim usisavačima. Zauzvrat sam se pokazao sasvim upotrebljivom radnom snagom, jeftinijom od lokalne. Da me ne može plaćati više jer se izlaže velikom riziku – gadno će ga opaliti ako me uhvate da radim na crno – objasnio mi je s dosta nelagode, premda nepotrebne; bilo mi je prilično svejedno koliko me plaća.

Nedjeljni doručak s Grmushama, bez izuzetka, bio je uvertira odlasku na misu; pripadnost obitelji trebalo je potvrđivati sudjelovanjem. Nije dolazilo u obzir ni izostajati s domoljubnih sijela koja su se u njihovoj kući događala barem jednom tjedno. Pohađali su ih vrlo živopisni likovi; neke od njih, obnemogle od starosti, zapravo su donosili i polagali na kauč. Svi su me htjeli upoznati, da im pričam što je nova u Domovini, i ja sam se nadljudski upinjao da ih ne razočaram, ni sadržajem ni interpretacijom. Trudili su se govoriti nekom vrstom hrvatskog, meni jedva prohodnog, sve dok zapinjanje ne bi označilo prelazak na engleski, svima donoseći olakšanje. Moja uprizorenja, čak i sasvim pojednostavljena, teško su pratili; oči bi ubrzo odbludjele prema mitskoj slici Domovine, zapečaćenoj u njihovoj duši, slici koju nikakve aktualnosti nisu mogle zamijeniti ni ugroziti. Povremeno, prolepršao bi pojam *povratka*, bez tereta iskrenih namjera: koristio se kao inkantacija, da probudi duha u svjetiljci, ali samo za kućnu upotrebu; od Domovine se nije tražilo više nego da ostane gdje jest. Večeri su u pravilu završavale mrmorenjem starinskih pjesmama; kad bi se potrošile, puštale su se kazete Ive Robića, ili Thompsonove. *Daleko, daleko...*

Ante puno truda ulaže kako u održavanje zavičajnog folklora, tako i u asimilaciju; ne propušta prigodu da istakne svoj ponos što je kanadski državljanin. Tamo preko već godinama ne odlazi; za odmor su prikladniji Bahami. Nije on romantik nego investitor, i model čovjeka za Novi Svijet; iseljenička zajednica omogućila mu je da isplete poslovnu mrežu, pomajka-zemlja je pozlatila njezine niti.

Nepunih mjesec dana od mogeg udomljenja, osvanuo je ozaren kod štanda za kojim sam, uz pomoć video-demonstracije, prodavao prsten za mršavljenje; netom je zaključio rekordnu veleprodaju sredstva za odstranjivanje mrlja *DiDi seven*. Na brzinu smo potrpali moje artikle u kombi, pokupili njegovu ženu i dvije kćeri, te u čast radosnog događaja otprašili prema slapovima Nijagare. Bilo je neljudski hladno; sumrak je već posve pocrnio kad smo stigli, ali mjesto na kojem se rijeka obrušava blještalo je pod moćnim reflektorima. Nad nas se propinjao golemi ledeni monolit; odozdo iz grotla podizala se vodena prašina, u zraku se stapala s maglom i smrzavala u raznobojne kristale. Sa sâmog ruba, osiguranog visokom ogradom, moglo se zuriti u provaliju. To smo i činili neko vrijeme, pa krenuli prema kombiju. Prije toga, Ante nas je ovjekovječio digitalnim aparatom. Na zaslonu, malo odmaknut od zagrljenog ženskog trokuta, s pogledom u stranu, obješena nosa, moka i ružičast, ostavljao sam upadljiv dojam lošeg kadriranja, dijela slike koji zahtijeva škare.

Iste večeri, u nacionalnom oglasniku pronašao sam nekoliko zanimljivih ponuda, prošetao i u telefonskoj govornici dogovorio. Išuljao sam se prije zore; autobus je krenuo u sedam. Winnipeg, to je zvučalo idealno; bez notornih kolonija hrvatskih iseljenika, točno usred jedne od najbezljudnijih zemalja na planeti, sjeverno od nečeg što nazivaju Sjeverna Dakota.

Tijelu je trebalo dosta vremena da se privikne na težak rad, u surovim vremenskim uvjetima; ali psihički je učinak bio ljekovit, točnije anestetičan. Šef mi se dopao već pri prvom razgovoru, i taj se dojam samo učvršćuje. Svima nam se obraća s poštovanjem, bez rasnih predrasuda, zapravo četvorici bijelaca koliko nas trenutno upošljava dodatnom ljubaznošću nastoji nadoknaditi što ne pripadamo obitelji Wong. Poduzeće prosperira, zahvaljujući dobrom upravljanju koliko i tržišnim uvjetima nalik berbi u kojoj plodovi sami skaču u košaru. Gazda Wong otkupljuje kolonijalne zgrade iz devetnaestog stoljeća, štavionice kože, čeličane, preuređuje ih ili ruši te podiže nove zgrade, pa prodaje, mahom novopečenim Kanađanima, koje i sâm importira iz Kine. I nije da se potražnji nazire tendencija stagnacije.

Jeremy i ja dio smo ekipe za rušenje; operiramo u zgradama kojima nisu namijenjeni bageri nego ih se guli iznutra, sve osim nosećih zidova. Pneumatskim čekićima, maljevima, pajserima, razbijamo stropove i pregrade, odvaljujemo drvene podove i stolariju, čupamo žice i cijevi, i sve bacamo na kamion, krupne pa sitne komade, pometemo do golog kostura. Onda preuzimaju konstruktivci, i građevinu pretvore u shrimp-house, u praonicu, u prodavaonicu televizora; u tome ne sudjelujemo.

Nije mi se žurilo da pronađem posao, ali kad je Jeremy predložio da mu se pridružim, rekao sam zašto ne. I evo već tri mjeseca svakog radnog dana u sedam i trideset sjednemo u

Chevrolet, vozimo se do sjedišta firme, tamo presvučemo u radna odijela, pa nas prebace na teren. Uvečer jedan od nas nešto isprži na tavi, drugi opere posuđe, sutradan obratno. I gotovo da ništa nisam izostavio od naše komunikacije. Njegova sfingolika nasmiješenost prvotno me intrigala, pa neopisivo živcirala, pa sam je prihvatio kao dio dekora. Čovjek je valjda naprosto zadovoljan životom.

Idu dani, i mogu reći da i ja počinjem pronalaziti određeno zadovoljstvo u pretvaranju građevina u hrpe šute, u umoru kojim napor napuni tijelo, pa i u misli na tihe, marljive kineske obitelji koje pristižu i na ruševinama zidaju drugačiji svijet, množe se i šire, preuzimaju kontinent po kontinent.

Sada mi se već vrlo dalekim čini ono vrijeme koje se sastojalo od sâme boli, koja je prožimala sve oko mene, do zadnjeg komadića okruženja. Kada je potrajati još jedan dan izgledalo neostvarivo, i bespredmetno. Kada je jedino zamislivo, po dolasku iz ureda, bilo strovaliti se u krevet, bez večere, bez tuširanja. Organizam je tražio hranu, upozoravao grčevima i drhtanjem, ali pri prvom zalogaju glad bi nestala. Noći su me odnosile u mučne provalije; to je ipak obnavljalo minimum snage, dovoljno da se ujutro postavim na noge i dohvatim nekakav predmet, nešto *čega ima*. Premda ne i da se otrgnem boli koja se nepogrešivo budila sa mnom i tijelo mi držala u potpunoj vlasti; na mahove, nije se dala šutjeti, trebalo je jaukati, zapomagati, ili noktima zagrepsti kožu, zarezati žiletom. Toliko da poteče malo krvi, to bi je nakratko primirilo. Ali bilo koja riječ, bilo koji prizor, miris, okus, mogao je postati asocijacijom, okrutnom aluzijom; sve je bilo posuto minama, sve je vodilo istom mjestu, onome što više nikada neće biti. Kad se razum predao, kad si je prestao izmišljati slamke nade, preuzeli su snovi; samo bi se na tren, poput vodenog žiga, ukazalo tvoje lice, ili bih začuo nešto poput *Malo ću zakasniti ali ne brini, dolazim*. I probudilo bi me udaranje srca, i suze dugo ne bi prestajale.

Sada mi je već puno bolje. Na terenu prođe i po nekoliko sati da te se ne sjetim. Ne prepoznajem te više u baš svakoj ženi koju ugledam. Ne proučavam detalje njihovih tijela, geste, izraze lica, ono nevidljivo što se oko njih ocrtava, samo radi slatke boli koju donosi usporedba s onime što sam trenutak držao na dlanu. Doći će, uvjeren sam, dan kada šalice neće prizivati tvoju ruku, način na koji je drži i prinosi ustima, kad četkica za zube neće napominjati da na suprotnom kraju planete možda baš sad četkaš zube. Kad ću ti moći opet izgovoriti ime, i podnijeti da ga netko drugi izgovori, pomiriti se s mišlju da ga izgovaraju tuđa usta.

Marinko Košćec

Rođen 1967. u Zagrebu. Od 2000. zaposlen kao nastavnik francuske književnosti pri Odsjeku za romanistiku zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Od 2008. do 2013. uređivao beletristiku u izdavačkoj kući SysPrint. Od 2009. do 2013. vodio radionice romana u zagrebačkom Centru za kreativno pisanje (CeKaPe), a 2012. pokrenuo radionice kreativnog pisanja u Splitu, u sklopu Kuće kreativnog pisanja. Održavao i radionice za književne prevoditelje u Zagrebu i Sarajevu. Prevodio s francuskog i engleskog. Piše prozu, eseje, kritičke i znanstvene tekstove. Također je autor jedne drame i niza novinskih članaka.

Objavljeni romani: *Otok pod morem* (1999); *Netko drugi* (2001; nagrada Meša Selimović 2002); *Wonderland* (2003; nagrada VBZ 2003); *To malo pijeska na dlanu* (2005; engleski prijevod: *A Handful of Sand*, Istros Books, London, 2013); *Centimetar od sreće* (2008; nizozemski prijevod: *Een centimeter vanaf het geluk*, Klin, Amsterdam, 2014); *Četvrti čovjek* (2011); *U potrazi za početkom kruga* (2016); *Sami* (2021).

Ostale knjige: *Skice za portret suvremene francuske proze* (zbirka eseja i prijevoda, 2003); *Mrmor u mraku : antologija francuske kratke priče* (2007); *Michel H. : mirakul, mučenik, manipulator* (studija djela Michela Houellebecqa, 2007).

Biblioteka Online

knjiga 220

Marinko Košćec

TO MALO PIJESKA NA DLANU

© 2022 Marinko Košćec

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2022

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Krešimir Pintarić

Fotografija

Foundry / Pixabay.com

Objavljeno

9. listopada 2022.

ISBN 978-953-374-037-9 (HTML)

ISBN 978-953-374-038-6 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-374-039-3 (PDF)

ISBN 978-953-374-040-9 (MOBI)

Prvo izdanje

Profil International, Zagreb, 2007.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture i medija
Republike Hrvatske.**